

K. THEJLL

HISTORIEN EFTER 1848

LÆREBOG FOR REALKLASSEN

5. OPLAG

JUL. GJELLERUPS FORLAG
KØBENHAVN 1929

INDHOLD

Frankrig 1848—70	5	×	×
Det tyske Forbund 1848—70.....	12	×	
Italien 1848—70	23		
England 1848—65	28	×	
Rusland 1848—63	31		
Danmark 1848—66	36	×	
Nordamerikas forenede Stater 1848—70.....	56		
Den fransk-tyske Krig 1870—71... <i>5 1/4 s.</i>	60	×	×
Frankrig efter 1870..... <i>8 3/4 s.</i>	67	×	×
Tyskland efter 1870..... <i>10 1/2 s.</i>	76	×	×
Østrig-Ungarn efter 1870... <i>1 1/2 s.</i>	88		×
Italien efter 1870.....	89		
England efter 1865..... <i>9 1/4 s.</i>	92	×	×
Rusland efter 1863.....	102		
Danmark efter 1866 ... <i>5 3/4 s.</i>	114	×	×
Norge og Sverrig efter 1848... <i>4 3/4 s.</i>	120	×	×
Nordamerikas forenede Stater efter 1870.....	125		
Verdenskrigen ... <i>16 1/4 s.</i>	128	×	×

opgjulser ialt: 62 sider

FRANKRIG

1848—70.

Februarrevolutionen 1848. I Aaret 1848 var Ludvig Filip af Huset Orléans Konge i Frankrig. Han var kommet paa Tronen ved Julirevolutionen i 1830, men vakte snart Misfornøjelse hos mange af sine Undersaatter, særlig blandt Arbejderne, der var stærkt republikansksindede. Det var dem, som i 1830 havde forjaget den sidste Konge af Bourbon'ernes Slægt; de følte sig derfor skuffede over, at Frankrig ikke med det samme var blevet en Republik, og som Aarene gik, blev Misfornøjelsen med de bestaaende Tilstande stærkere og stærkere som Følge af de Forandringer i Arbejdsforholdene, der i Tidens Løb var foregaaet.

Efter at Englænderen *James Watt* i 1784 havde opfundet Dampmaskinen, skiftede Industriarbejdet nemlig efterhaanden helt Karakter, idet Smaahaandværkerne maatte give tabt i Kampen mod de store Fabrikker, der lededes af rige Handelsmænd, og hvor Varerne ved Maskinernes Hjælp kunde forarbejdes langt billigere end før. Dertil kom, at man ikke behøvede faglærte Arbejdere til at betjene Maskinerne; det kunde enhver hurtig lære, ja selv Kvinder og Børn kunde bruges. Alle strømmede derfor til Fabrikkerne, og Følgen af, at saa mange søgte Arbejde, blev da den, at Arbejdslønnen sank til et rent Minimum samtidig med, at Arbejdstiden kunde stige helt op til 17 Timer.

Forskellige Forfattere havde foreslaaet Oprettelsen af en socialistisk Stat for paa den Maade at ophæve den store Ulighed mellem de rige Fabriksherrer og de fattige Arbej-

dere, og disse Tanker førtes nu videre af Louis Blanc. Han hævder, at det er Statens Pligt at skaffe Arbejde til enhver arbejdsdygtig Borger. Derfor skal Staten være den store Arbejdsgiver, som overtager alle »Produktionsmidlerne« (bl. a. Bjergværkerne og Fabrikkerne). Det bliver da muligt for den at skaffe Arbejderne en passende Løn, og Overskuddet vil tilfalde Statskassen, hvilket atter vil sige, at det vil komme Landets Borgere til gode.

Misfornøjelsen var dog ikke alene stærk blandt Arbejderne, men overhovedet blandt alle dem, der var udelukkede fra at have Valgret, fordi de ikke var tilstrækkelig velhavende. Alle disse forenede sig med Oppositionen i Deputeretkammeret om at kræve en Valgreform.

Om nogen fredelig Forandring i de bestaaende Tilstande kunde der imidlertid ikke være Tale; hverken Ludvig Filip eller hans Minister, Historieskriveren Guizot, vilde høre noget herom. De misfornøjede holdt derfor store Møder, hvor de fordrede en Forandring i Statsforfatningen, og da disse Møder blev forbudt, fandt de paa at holde store selskabelige Sammenkomster, hvor de kun tilsyneladende kom sammen for at spise og drikke, men i Virkeligheden for at høre paa de politiske Talere, der med skarpe Ord krævede Reform. Reformbanketter kaldtes disse Møder.

En saadan Reformbanket skulde afholdes i Paris d. 22. Februar 1848. Men i sidste Øjeblik blev den forbudt af Regeringen. Ophidsede herover drog tætte Skarer af Arbejdere og Studenter raabende og skrigende gennem Gaderne, hist og her opkastedes Barrikader, og da der den næste Dag begyndte at finde Smaakampe Sted, og Nationalgarden tilmed viste sig upaalidelig, tabte Kongen Modet og afskedigede Guizot. Dermed syntes Freden genoprettet, Pariserne illuminerede deres Vinduer, og der var Jubel overalt. Men da en Folkeskare vilde hen for at lave Optøjer uden for Guizots Bopæl, stødte den paa en Afdeling Soldater; der faldt et Skud, uden at man rigtig ved, hvorfra det kom, og det gav Anledning til, at Tropperne fyrede paa Urostifterne og dræbte nogle af dem.

Øjeblikkelig benyttede Folkeførerne sig heraf. Paa Karer bragte de Ligene til Arbejderkvartererne for at ophidse Befolkningen, og under Raabet: »Der bliver skudt paa Folket« byggedes der i en Fart Barrikader rundt om i de snævre, krogede Gader. Herfra førtes Frihedskampen saa haardnakket, at Soldaterne snart maatte vige, og den gamle, 75-aarige Konge maatte frasige sig Regeringen. Sammen med sin Dronning flygtede han til England, hvor han døde et Par Aar efter.

Republikken 1848—52. Under grænseløs Forvirring indsattes en foreløbig Regering, hvis mest fremtrædende Medlemmer var Digteren Lamartine og Louis Blanc, og Frankrig erklæredes derefter højtideligt for en Republik. Regeringens første Handling var at forandre Valgloven, saaledes at enhver Franskmand, der var fyldt 21 Aar, fik Valgret. Derved steg Antallet af Vælgere fra 250,000 til 9½ Million.

Denne Gang skulde Arbejderne imidlertid ikke narres saaledes som i 1830; det gjaldt jo ogsaa om at omsætte Louis Blancs Lærdomme i Praksis, og der blev derfor i Paris oprettet »Nationalværksteder«, hvor enhver, som ønskede det, kunde faa Arbejde.

Derpaa blev der valgt en Nationalforsamling, der skulde ordne Landets Forfatning, og den foreløbige Regering overgav sin Magt til denne Forsamling, som valgte en ny Regering paa 5 Medlemmer. Lamartine var med iblandt dem, derimod ikke Louis Blanc, da Socialisterne ikke havde faaet Flertal i Nationalforsamlingen.

Oprettelsen af Nationalværkstederne havde bevirket, at der strømmede arbejdsløse i store Skarer fra Landet ind til Hovedstaden, og det blev derfor umuligt at skaffe dem alle Arbejde, og da hele Sagen var sat i Gang paa en upraktisk Maade, endte det med, at den ny Regering igen lukkede dem.

Dette fremkaldte et frygteligt Raseri i Paris i Juni Maaned 1848, og der blev igen bygget Barrikader overalt, hvor det var muligt; men Regeringen tog fat med haard Haand, efter en heftig Gadekamp lykkedes det General

Cavaignac at faa Oprøret dæmpet, og Oprørerne blev henrettet eller forvist i Mængde. Der kunde nu arbejdes i mere Ro paa den ny Forfatning; i Spidsen for Landets Styrelse stilledes en Præsident, som skulde vælges paa 4 Aar ved Folkeafstemning, og Frygten for Republikanerne var efter Juni-Oprøret blevet saa stor, at et overvældende Flertal, særlig blandt Landbefolkningen, valgte Prins Ludvig Napoleon til Præsident.

Ludvig Napoleons Fader var den tidligere Kong Ludvig af Holland, en Broder til Napoleon den Store, og hans Moder var Napoleons Steddatter Hortense Beauharnais. Han var født i Aaret 1808 og havde faaet en omhyggelig Opdragelse af sin Moder. I sin Ungdom havde han tumlet sig vidt omkring i Verden og deltaget i et Oprør i Kirkestaten. Efter at Napoleons Søn »Kongen af Rom« var død i 1832, optraadte Ludvig Napoleon som den, der var Bonaparte-Slægtsens Arvtager til Frankrigs Kejserkrone, og han gjorde et Par Forsøg paa at vinde Franskmændene for sig; men de mislykkedes, og den sidste Gang kastede Ludvig Filip ham i Fængsel. Han sad nu 6 Aar i en fransk Fæstning, saa undslap han til England, og han vendte først tilbage til Frankrig efter Februarrevolutionen.

At Ludvig Napoleon ikke var nogen ivrig Republikaner, viste sig hurtig. 1849 hjalp han saaledes Paven tilbage til Rom, dengang de romerske Republikanere med Garibaldi i Spidsen havde fordrevet ham derfra. Derved indyndede Ludvig Napoleon sig hos de franske Katolikker, og da Tiden nærmede sig, hvor han skulde træde tilbage, foretog han paa »Napoleonsdagen«, d. 2. December 1851 et Statskup, hvorved han gjorde sig til Præsident paa 10 Aar med udvidet Myndighed.

Bagefter lod han Franskmændene stemme om det, der var sket, og det lykkedes ham at faa et stort Flertal for sig; det, Franskmændene først og fremmest ønskede, var en fast Regering, og det troede de, Ludvig Napoleon kunde skabe. En Del af sine Modstandere forviste han, deriblandt Statsmanden Thiers og Digteren Victor Hugo. Det kom-

mende Aar benyttede han til aabenlyst at agitere for Kejserdømmet, og efter en Folkeafstemning, der gav ham endnu større Flertal end forrige Gang, lod han sig udraabe til Kejser den 2. December 1852.

Kejserdømmet 1852
—70. Som Kejser kaldte Ludvig Napoleon sig for Napoleon III, idet han tog Hensyn til, at Napoleon den Store i sin Tid havde nedlagt Kronen til Fordel for sin Søn, der altsaa kunde regnes for Napoleon II.

Han var en forstandig Mand med et vindende Væsen og betydeligere Evner end de andre samtidige europæiske Fyrster, og til at begynde med saa det ud, som om alt skulde lykkes for ham. Han oprettede

Sparekasser, ophjalp Landets Ernæringskilder og sørgede for Anlæggelse af Kanaler og Jernbaner, Handelen forøgedes tillige ved Afslutning af Handelstraktater med fremmede Magter og Udvidelse af det franske Kolonirige, Fabriksvirksomheden blomstrede under Regeringens Beskyttelse, og Paris blev gjort til en smuk By under ham. Han lod nemlig mange af de usunde og daarlige Kvarterer nedrive, hvorved de snævre og krumme Gader forsvandt og erstattedes af brede, træbeplantede Bulevarer. Dette Ar-

Napoleon III.
1808—73.

Verdensudstilling 1855.

bejde gav ogsaa Folk noget at bestille, og samtidig mente han derved at gøre fremtidige Barrikadekampe umulige, da Bulevarderne var langt lettere at beskyde end de smalle, krumme Gader.

I 1853 ægtede Kejser Napoleon den smukke, spanske Grevinde Eugénie de Montijo, og han førte derefter et pragtfuldt og ødselt Hof, hvor den ene glimrende Fest afløste den anden, *kuinolininen*.

empire
et la paier Napoleon havde i sin Tid udtalt Ordene: »Kejserdømmet Freden«, og fra alle Sider saa man hen til den tavse »Cæsar ved Seinen«, som man kaldte ham. Men paa den anden Side veg han ikke ængstelig tilbage for en Krig af Frygt for at skade Frankrigs Handelsinteresser, saaledes som Ludvig Filip til sit Folks store Ærgrelse havde gjort. Naar Landets Ære krævede det, sendte han sine Hære ud, idet han da saa det som sit Maal at kæmpe for Frankrigs Ære. Han blandede sig ogsaa i Europas Forhold, naar det gjaldt om at hævde Nationalitetstanken og Folkenes Ret til gennem Afstemning selv at vælge det Land, de vilde høre til.

Først sluttede han Forbund med England for at standse den russiske Kejser Nikolaj I, der var ved helt at tilrive sig Magten over den tyrkiske Sultan. Det skete i Krimkrigen *s. 32.* (1854—56), som ovenikøbet endte med en Kongres i hans egen Hovedstad Paris. Men højere endnu steg hans Magt, da han i den italienske Krig (1859) hjalp Kong Viktor Emanuel af Sardinien og fordrev Østrigerne fra Lombardiet. Han tilintetgjorde derved Østrigs Indflydelse i Italien og hjalp med til, at de adskilte Folk i dette Land kunde blive samlet til eet Rige, der maatte staa i Taknemmelighedsgæld til ham, og han fik sit eget Landomraade forøget med Savøen og Nizza.

Frankrig stod i dette Øjeblik som den mægtigste Stat i Europa.

Men samtidig begyndte ogsaa Nedgangen, idet Italienernes Taknemmelighedsfølelse hurtig blev kølnet, fordi Kejser Napoleon af Hensyn til sine katolske Undersaatter ikke vilde tillade dem at gøre Rom til det nyoprettede italienske Riges

Hovedstad, hvorved Paven helt vilde miste sin verdslige Magt. Og han havde alligevel stødt de katolske Franskmand fra sig ved at finde sig i, at Italienerne tog den østlige Del af Kirkestaten fra Paven.

Nogle Aar senere søgte han at skaffe sig Indflydelse i Amerika ved at sende en Hær over til Mejico, hvor der var Uroligheder, for at gøre Landet til et Kejserrige under den østrigske Ærkehertug Maximilian. Men de indfødte rejste sig mod ham, de forenede Stater vilde i Henhold til Monroe-Doktrinen (Side 56 nederst) ikke taale nogen Indblanding af de europæiske Stater i Amerikas indre Forhold, og den franske Hær under Marskal Bazaine maatte forlade Landet, medens Kejser Maximilian blev fanget og skudt. 1867.

Samtidig var Bismarck blevet Minister i Prøjsen, og han havde hurtig vundet Ruslands Venskab under Polens Opstand 1863, medens Napoleon paa sin Side opirrede Russerne ved at udtale sin Sympati for Polakkerne; til ligefrem at hjælpe dem følte han sig for svag, idet Forholdene i Frankrig ikke mere var ham gunstige. Her var nemlig Oppositionen mod Kejserens enevældige Regimente vokset Aar for Aar, og det gjorde især Virkning, at Thiers, der snart var kommet tilbage fra sin Landflygtighed, angreb Regeringen i den lovgivende Forsamling.

Det er nu Bismarck, som arbejder sig frem og overtager Førerrollen i Europas Politik, først i Kampen mod Danmark i 1864, hvor Napoleon ikke yder os nogen virksom Hjælp til Trods for, at Frankrig sammen med England havde garanteret os den fortsatte Bevarelse af Hertugdømmerne, og dernæst i Kampen mod Østrig i 1866, hvor Napoleon maatte nøjes med at se til, og hvor Østrig blev i høj Grad svækket samtidig med, at Prøjsens Magt steg. Alt bar nu hen til en Krig mellem Frankrig og Prøjsen, og i 1870 kom da den Krig, der satte Kronen paa Bismarcks Værk, og som bevirkede, at Napoleon mistede sit Rige.

Den sidste Gang, man kom til at se det franske Kejserdømme i al dets Glans, var, da Kejserinde Eugénie i 1869 aabnede Suezkanalen, der var anlagt af den franske Inge-

niør Lesseps, og som, rigtigt benyttet, havde kunnet bringe Frankrig Magten over Ægypten.

Efter sit Fald rejste Napoleon til England, hvor han døde i Aaret 1873. Hans eneste Søn, Kejserprinsen, gik senere i engelsk Krigstjeneste og faldt i 1879 mod Zulukafferne.

DET TYSKE FORBUND

1848—70.

Martsrevolutionen 1848. Det gamle tysk-romerske Kejserrige, som blev opløst 1806 efter Napoleon den Stores Sejr, blev ikke senere genoprettet; derimod dannedes der paa Wienerkongressen i 1815 et tysk Forbund, der bestod af 39 Stater, af hvilke Kejserdømmet Østrig og Kongeriget Prøjsen var de største og langt mægtigere end de andre Kongeriger (Sachsen, Bayern, Würtemberg og Hannover) for ikke at tale om alle de smaa Fyrstendømmer og Fristæder, af hvilke flere kun var nogle faa Kvadratmil store. Hver Stat styrede sine egne Anliggender, og skulde Varer føres fra den ene Stat til den anden, maatte der betales Told af dem. Det eneste Fællesskab var, at Fyrsterne i hver Stat sendte Udsendinge til en Forbundsdag i Frankfurt, som skulde behandle de Anliggender, der var fælles for hele Forbundet, og hvor Østrig og Prøjsen som de mægtigste Stater havde lettest ved at tvinge deres Vilje igennem, men til Gengæld ogsaa stredes om Førerstillingen, som dog navnlig i Begyndelsen indtoges af Østrig med Metternich i Spidsen. Men der var altsaa intet Overhoved til at sørge for, at Forbundsdagens Beslutninger overholdtes, og det tog sig derfor nærmest ud, som om Tyskland var opløst i en Række Smaastater, som styredes reaktionært og enevældigt, om der end hist og her var gjort en svag Begyndelse til Indførelse af frie Forfatninger.

Som Aarene gik, føltes dette imidlertid mere og mere som en Skændsel, Trangen til Enhed og Frihed blev stærkere og stærkere, man ønskede at gøre Tyskland til et samlet, stærkt Rige, hvor de enkelte Smaastater ikke mere var i Splid med hinanden, og at berøve Fyrsterne den enevældige Magt ved, at Folkets Masse fik Del i Styrelsen.

I begge Henseender opnaaedes ogsaa noget, og navnlig lykkedes det Prøjsen at faa gennemført en Toldforening med de fleste andre tyske Stater (dog med Undtagelse af Østrig), saaledes at et Omraade paa ca. 500,000 km² og med ca. 25 Millioner Indbyggere i Begyndelsen af Fyrerne stod som en økonomisk Enhed overfor Udlandet uden indbyrdes Toldgrænser, hvad der var en stor Lettelse for Handelen.

Men alt dette var dog kun Tilløb. Da brød Februarrevolutionen løs i Frankrig, og i Løbet af Marts Maaned stod hele Tyskland i Oprør. Overalt fordredes Frihed, og overalt maatte Fyrsterne give efter, indføre frie Forfatninger og antage de saakaldte »Martsministerier«, hvori Oppositionens Ledere fik Sæde. Kun i de to store Stater, Prøjsen og Østrig, gik det ikke saa let for Oprørerne.

Prøjsen 1848. I Prøjsen regerede Kong Frederik Vilhelm IV. Han var en begavet Mand med levende Interesse for, hvad stort der kunde frembringes paa alle Aandslivets Omraader, og med en romantisk Lyst til at genoplive den første Prøjserkonges pragtfulde Hof. Han havde ogsaa en klar Opfattelse af sin Forpligtelse til at arbejde paa sit Folks Lykke; men den var parret med en stærk Følelse af, at han som Konge af Guds Naade var højt hævet over Folket, og tillige var der i hans Karakter en Halvhed og Viljesvagthed, som navnlig traadte stærkt frem under Begivenhederne i 1848.

Allerede tidligere havde Oppositionen energisk krævet Indførelsen af en fri Forfatning, men i sin Trontale i 1847 havde Frederik Vilhelm afvist ethvert Krav herom ved at udtale: »Det skal ikke lykkes nogen Magt paa Jorden at forandre det naturlige Forhold mellem Fyrste og Folk til et konstitutionelt, og jeg vil aldrig tillade, at et beskrevet

Blad trænger sig ind mellem Gud i Himlen og dette Land ligesom et andet Forsyn for at regere os med sine Paragraffer og afløse den gamle Troskab.« Men ængstet af Urolighederne i det øvrige Tyskland og særlig i Wien udstedte han i Marts 1848 en Proklamation, hvorved han lovede en Mængde Reformer.

Begejstret samlede Folket sig foran Slottet; men det gik her som i Paris: der faldt et Skud, og dermed var Signalet givet til en forbitret Barrikadekamp. Da Kongen helt kunde stole paa Hæren, der bestod af Bønder og kommanderedes af adelige Officerer, var det ham en forholdsvis let Saag at blive Herre over Oprøret. Men pludselig slog han om, udstedte en ny Proklamation »an meine lieben Berliner« og lod Hæren trække sig tilbage. Han stillede sig nu helt paa Folkets Side, og da Ligene af de faldne Oprørere førtes ind i Slotsgaarden, blottede han sit Hoved for dem, som han kort forinden havde befalet sine Soldater at skyde ned. Et Par Dage efter red han endog gennem Berlins Gader, smykket med det samlede Tysklands Farver (sort-rødt-gyldent) som Tegn paa, at han vilde hjælpe med til at arbejde paa Tysklands Enhed.

Prøjsen fik nu en fri Forfatning, og Hæren blev sendt op for at hjælpe de slesvig-holstenske Oprørere mod Danskerne. Men om Efteraaret blev den atter kaldt hjem, og ved dens Hjælp tog Kongen det meste af sin gamle Magt tilbage, og Frihedspartiet havde saaledes intet opnaaet.

Østrig 1848. Betydelig farligere havde det set ud i Østrig. Dette Riges 4 Hoveddele var de østrigske Arvelande med Hovedstaden Wien, Bøhmen, Ungarn og Lombardiet-Venezia. I det egentlige Østrig var Befolkningen Tyskere, og de ønskede en nøje Forening med det øvrige Tyskland, i Bøhmen boede Tjekkerne, der var Slaver og længtes efter en Forening med Polakkerne, Magyarerne i Ungarn var derimod et mongolsk Folk, der vilde være sig selv nok og ønskede det friest mulige Forhold til Østrig, og endelig længtes Italienerne i Lombardiet og Venezia efter at forenes med det øvrige Italien.

Nationalitetstanken gjorde sig netop stærkt gældende i disse Aar, og medens den bragte Tyskerne i alle de smaa tyske Stater til at søge at forene sig i et fast, samlet Rige, og medens den ogsaa drev Italienerne frem til Oprettelsen af Kongeriget Italien, saa det ud, som om netop Nationalitetsfølelsen skulde opløse det fordum saa mægtige østrigske Monarki.

Kejseren her var Ferdinand I, der var svækket paa Sjæl og Legeme og ganske uduelig til at regere; men den Mand, der førte Regeringen og havde gjort det lige siden Napoleon den Stores Dage, var Fyrst Metternich. Han ledede Wienerkongressen og havde lige fra 1815 og i alt Fald til hen i Trediveerne*) været den, hvis Ord havde mest at sige i Europa; overalt havde han været virksom for at hindre enhver Frihedsbevægelse og ethvert Fremskridt, ikke mindst i Østrig, hvor han da ogsaa var grundig forhadet for sin reaktionære og enevældige Styrelse.

Som Bevægelsen i Paris til at begynde med samlede sig om at forjage Guizot, fordrede Oprørerne i Wien at faa Metternich fjernet. Det skete ogsaa; men Bevægelsen voksede, og Byen kom helt i Frihedsmændenes Hænder, Hæren blev slaaet, og Kejseren maatte forlade sin Hovedstad og flygte til Mähren.

Samtidig med Oprøret i Wien opstod der Uroligheder andre Steder. Lombardiet-Venezia faldt fra og krævede at forenes med det øvrige Italien, og i Ungarn rejste Magyarerne sig under Ledelse af Advokaten Ludvig Kossuth og krævede Oprettelsen af et særligt Kongerige Ungarn med en fri Forfatning. Dette bevirkede ogsaa, at Tjekkerne i Prag, Bøhmens Hovedstad, rejste sig og stillede lignende Fordringer for deres Lands Vedkommende, og Kejseren, der var fuldstændig magtesløs og raadvild, maatte til at begynde med gøre den ene Indrømmelse efter den anden.

Snart forandrede Forholdene sig dog til det bedre for

*) Efter den polske Opstands Undertrykkelse var den russiske Kejser Nikolaj I blevet den, som spillede den største politiske Rolle i Europa.

ham. Hæren forblev tro, og Kejseren blev igen Herre over Wien, efter at en ungarsk Hær, som drog mod Wien for at hjælpe Oprørerne der, var blevet slaaet af de slaviske Kroater, der havde stillet sig paa Kejserens Side, fordi Ungarerne havde villet underkue dem. Ogsaa Bøhmen bragtes igen til Ro, og Lombardiet - Vene-

zia blev ligeledes undertvunget, hvorefter Indbyggerne maatte gennemgaa skrækkelige Lidelser for deres Frafald.

Farligst saa det ud i Ungarn. For at Regeringen kunde optræde kraftigere her og i det hele lettere tage sine Løfter om Folkfrihed tilbage, nedlagde Kejser Ferdinand i December 1848 Kronen til Fordel for sin Bro-

Ludvig Kossuth.
1802—94.

dersøn, den attenaarige Franz Josef, som først døde i 1916.

Nogle Maaneder efter lod Kossuth Oprørsregeringen i Pest erklære Huset Habsburg for udelukket fra Ungarns Trone, og da Kejser Franz Josef mente, at han ikke alene kunde bekæmpe Ungarerne, bad han Ruslands Kejser, Nikolaj I, om Hjælp, en Anmodning, som blev efterkommet med stor Beredvillighed. Ganske vist var Kejser Nikolajs polske Undersaatte blevet saa alvorligt undertrykt ved Opstanden i 1830, at de ikke turde rejse sig i 1848, hvor dog ellers saa godt som hele Europa var i Oprør; men en Mængde Polakker var strømmet til Ungarn for at hjælpe Magyarerne i

Frihedskampen, og Kejser Nikolaj frygtede i høj Grad for, at Polen skulde faa en ungarsk Republik til Nabo.

Da nu de russiske Hære brød ind i Ungarn fra den ene Side og de østrigske fra den anden, var det fuldstændig umuligt for Ungarerne at staa sig. Kossuth flygtede bort, og de ungarske Hære maatte strække Gevær; men de overgav sig til Russerne, hvilket bevirkede, at den østrigske Overgeneral hævnede sig paa den frygteligste Maade paa dem.

I 1849 var der igen Ro overalt i det østrigske Rige, og Kejser Franz Josef tog da atter alle Kejser Ferdinands Indrømmelser tilbage.

Som det var gaaet i Prøjsen og Østrig, gik det ogsaa i alle de andre tyske Stater. Ved Hærenes Hjælp tog Fyrsterne i Løbet af kort Tid den enevældige Magt tilbage, og Martsrevolutionen fik ingen blivende Betydning.

Enheden. Bevægelsen i Tyskland gik jo ikke alene ud paa at bringe Folkene Frihed, men ogsaa Enhed. I Maj 1848 samledes derfor Udsendinge fra hele Tyskland, valgte ved almindelig Valgret, til en Nationalforsamling i Paulskirken i Frankfurt for at skabe et enigt Rige. Det var de forskellige Partiers mest fremragende Mænd, som her mødtes, og paa en Mængde Møder drøftedes Spørgsmaalet om det tyske Riges Forfatning, og om Tyskland skulde være et Kejserrige eller en Forbunds-Republik. Efter nogen Forhandling bestemtes det, at Tyskland skulde være et Kejserrige; men Stridighederne fortsattes paa Spørgsmaalet om, hvem der skulde være tysk Kejser.

Til sidst valgtes Prøjsens Konge til tysk Arvekejser; men da det kom til Stykket, vilde Frederik Vilhelm ikke tage imod den tilbudte Kejserkrone, skønt han jo selv i Martsdagene havde vist Sympati for Enhedsbevægelsen under sit berømte »Umritt«. Han turde ikke udsætte sig for en Krig med Østrig, hvilket næppe havde været til at undgaa, og han vilde heller ikke have Frihedspartiet at takke for sin Ophøjelse. Dermed gik hele Bevægelsen i

Staa, og Forsamlingen opløstes. Heller ikke med Hensyn til Enheden var der altsaa opnaaet noget i 1848.

Prøjsen til 1870. Naar baade Friheds- og Enhedsbestræbelserne i 1848 havde vist sig resultatløse, skyldtes det især Østrig, som Prøjsen paa det politiske Omraade ikke havde turdet gaa imod, og der bredte sig nu den stærkeste Reaktion overalt i Staterne i de nærmest følgende Aar, selv i Prøjsen, hvor Kongen dog kort efter Revolutionen havde indført en forholdsvis fri Forfatning; men Frihedspartiet i Tyskland havde alligevel følt sin Styrke og arbejdede ufortrødent videre paa at naa sit Maal.

I 1858 blev Frederik Vilhelm IV sindssyg. Regeringen overtoges da af hans Broder, Prins Vilhelm, og i 1861 blev Prinsregenten Konge i en Alder af 64 Aar under Navnet Vilhelm I. Han var en arbejdsom og forstandig Mand med god Indsigt baade i Statssager og Militærvæsen. I Martsdagene havde han været en af de ivrigste til at opfordre Kongen til at bekæmpe Revolutionen, hvorfor han maatte flygte bort fra Berlin, men efter at Roligheden var genoprettet,

Grev Roan.
1803—79.

var han atter vendt tilbage. Han var nu blevet noget mere liberal, men vilde dog paa ingen Maade lade sig Magten berøve af en Folkeforsamling, og det varede da heller ikke længe, før han kom i Strid med Landdagen (den lovgivende Forsamling i Prøjsen).

Anledningen hertil var, at han valgte den konservative Grev Albrecht von Roan til Krigsminister. General Roan var en udmærket dygtig Offi-

cer, og han foreslog nu en Hærreform, hvorved Hæren paa een Gang skulde udvides og forbedres, og da Landdagen ikke vilde gaa ind derpaa, blev Konflikten til sidst saa skarp, at Kongen tænkte paa at nedlægge Kronen. Da raadede

Roon ham til at tage Bismarck til Minister, og dermed begynder et nyt Afsnit i Prøjsens Historie.

Grev Otto von Bismarck var Søn af en præjsisk Godsejer, og af politisk Overbevisning var han strengt konservativ. I 1851 var han blevet udnævnt til Prøjsens Udsending paa Forbundsdagen i Frankfurt og havde senere været Gesandt baade i Petrograd og Paris. Overalt havde han forstaaet at gøre politiske Iagttagelser, som senere kunde komme ham til Nytte, og da han nu blev Minister, forfulgte han straks det store Maal, han havde sat sig: at hæve Prøjsen til en ledende Stilling i Europa, og Midlet, hvorved han til at begynde med vilde opnaa det, var at støde Østrig ud af det tyske Forbund, saa at han uhindret af nogen Medbejler kunde samle Tyskland under Prøjsens Overhøjhed.

Fra 1862 og i omtrent 30 Aar er det Bismarck, der er Prøjsens egentlige Styrer. Han havde let ved at opdage sine Modstanderes svage Punkter og forfulgte sine Planer med Hensynsløshed og Energi, idet han med sin jernhaarde Vilje meget sjældent opgav en Sag uden at have ført den igennem. Naar saa dertil kommer en diplomatisk Evne til netop at faa Modstanderne til at gøre det, han ønskede, og et vidtskuende politisk Blik, der bidrog til, at han kunde lægge sine Planer længe i Forvejen, er dermed nævnt nogle af de Egenskaber, der gjorde ham til Europas mægtigste og mest frygtede Statsmand.

Da den konservative Bismarck stod overfor den liberale Landdag, udtalte han: »Tidens store Spørgsmaal kan ikke afgøres ved Taler og Flertalsbeslutninger« (det var jo det, Frihedsmændene havde forsøgt i 1848), »men ved Blod og Jern«. Og da Landdagen ikke vilde bevilge Penge til de store Rustninger, han krævede, tog han Pengene uden Til-ladelse, idet han sagde: »Naar Regeringen og Rigsdagen ikke kan blive enige, da maa den, der har Magten i Hænde, gaa frem efter sin Mening«. (Han beskyldtes senere for at have brugt Ytringen: »Magt gaar for Ret«).

Bismarck fik derved i disse Aar skabt en glimrende Hær, og da der ved Frederik VII's Død aabnede sig Mulighed for

at skaffe Prøjsen Hertugdømmerne Slesvig og Holsten, skyndte han sig at benytte Lejligheden og sendte i 1864 en Hær imod Danmark. Krigen endte jo med, at Danmark maatte afstaa Slesvig, Holsten og Lauenburg til Prøjsen og Østrig, som egentlig mod sin Vilje var draget med ind i Krigen, fordi det ikke turde lade Prøjsen være ene om at kæmpe for Slesvigholsteinismen, der overalt i Tyskland omfattedes som »Tysklands hellige Sag.«

Men det var Bismarcks Mening, at Prøjsen skulde have hele Byttet, og efter at der i et Par Aar havde været ført Forhandlinger om Forholdene i Slesvig og Holsten (Lauenburg havde Prøjsen købt af Østrig for en Sum Penge af Kongens private Kasse), erklærede Bismarck Østrig Krig i 1866.

Forinden havde han sikret sig Forbund med Italien, hvorved en Del af den østrigske Hær vilde blive holdt bunden mod Syd, og velvillig Neutralitet fra Napoleon III's Side, hvad Napoleon var gaaet ind paa, fordi han nærmest tænkte sig, at Østrig skulde gaa som Sejrherre ud af denne Kamp, hvor de to Fjender i hvert Fald vilde svække hinanden saa meget, at Napoleons Magtstilling i Europa derved indirekte blev styrket. Men det kom til at gaa ganske anderledes.

At dette skete, skyldtes for en stor Del General Moltke. Han var født i Mecklenburg-Schwerin; men da hans Fader senere flyttede til Holsten, fik han sin første Uddannelse i København. 22 Aar gammel gik han i prøjsisk Krigstjeneste og blev 1858 Chef for Generalstabten, i hvilken Egenskab han udarbejdede Felttogsplanerne ikke alene mod Danmark i 1864, men ogsaa mod Østrig i 1866 og Frankrig i 1870. Hans Evner som Feltherre var større end nogen andens, og da han havde uddannet en Række modige Officerer, som med stor Selvstændighed og Handlefrihed arbejdede sammen paa den fælles Plan, var det fuldstændig umuligt for Østrigerne at modstaa Prøjsernes Hær, der tilmed var langt bedre udrustet, idet den var forsynet med Bagladegeværer.

Hovedslaget stod ved Königgrätz (Sadowa) i Bøhmen. Den østrigske Hær blev fuldstændig slaaet, og med denne

Kamp var Krigen i Virkeligheden endt; thi Bismarck forhindrede, at Prøjserne forfulgte deres Sejr ved at trænge frem til Wien, idet han ansaa det for alt for farligt at bringe Østrigerne til det yderste. Han vilde kun drive dem ud af Tyskland og saa bagefter gøre sig dem til Venner. Men han havde en haard Kamp at bestaa saavel med Kong Vilhelm som med de prøjsiske Generaler, inden han drev sin kloge Politik igennem. Der blev saa sluttet Fred i Prag 1866, og Østrig maatte finde sig i at træde ud af det tyske Forbund og overlade Slesvig og Holsten til Prøjsen alene.

General Moltke.
1800—91.

Kejser Napoleon, der havde haabet paa Grænseudvidelser, blev afvist af Bismarck, men det var paa hans Tilskyndelse, at Bismarck gik med til Indsættelsen af Pragfredens § 5, hvorefter Nord-slesvig skulde gives tilbage til Danmark, naar Befolkningen ved en fri Afstemning udtalte sig derfor. Til Italien afstodes Venezia, idet Prøjsernes Sejr ved Königgrätz var stor nok til at opveje de Nederlag, som Østrigerne havde tilføjet Italienerne baade til Lands og til Vands.

Ogsaa Østrig havde haft nogle Forbundsfæller, idet en Del af de tyske Stater med Kongeriget Hannover i Spidsen var begyndt at blive bange for, at Prøjsens Magt i Tyskland skulde blive for stor, og derfor havde sluttet sig til Østrig. Men deres Hære var blevet slaaet af Prøjserne, og efter

Freden i Prag kunde Bismarck ordne Forholdene i Tyskland efter eget Forholdsbefindende. Han indlemmede da Kongeriget Hannover i Prøjsen tillige med Hessen-Nassau og Fristaden Frankfurt, hvorved Prøjsens Landomraade udvidedes ganske betydeligt og der kom Sammenhæng mellem de enkelte Landsdele, og det hjalp intet, at Fyrsterne protesterede.

Endvidere foretoges den første Begyndelse til at samle Tyskland, idet Bismarck fik dannet et Forbund for hele Nordtyskland ned til Mainlinien med en fælles Rigsdag i Berlin, valgt ved almindelige og direkte Valg, og endelig afsluttedes der et hemmeligt Forsvars- og Angrebsforbund med de sydtyske Stater, Bayern, Würtemberg og Baden.

Efter den lykkeligt tilendebragte Krig vedtog Landdagen, at der ikke skulde gøres Ansvar gældende mod Bismarck, fordi han havde ført Regeringen uden dens Bevillinger, og han stod saaledes nu rustet til at føre det næste store Slag, der skulde gælde Frankrig.

Det skete i 1870.

Østrig. Da Kejser Franz Josef i 1866 var blevet udelukket af Tyskland, og Rigets ikke-tyske Interesser derfor mere end før maatte blive bestemmende for ham, følte han, at det først og fremmest gjaldt om at vinde Magyarerne, hvis hans Rige ikke helt skulde opløses. Han gjorde da Ungarn til et særligt Kongerige med en egen fri Forfatning, saaledes at kun Finansvæsen, Krigsvæsen og Udenrigspolitik skulde være fælles for Ungarn og Østrig, der ogsaa fik en fri Forfatning. Denne Ordning modtoges med stor Glæde i Ungarn; men de andre Folkeslag, særlig Tjekkerne, beredte Kejseren store Vanskeligheder ved at fordre lignende Begunstigelser for deres Landsdeles Vedkommende.

ITALIEN

1848—70.

Efter Napoleon den Stores Fald i 1815 var Italien igen blevet opløst i en Mængde Smaariger. Mod Nord laa Kongeriget Sardinien, som bestod af Øen Sardinien, Nizza, Savoyen og Piemont med Hovedstaden Turin, endvidere Lombardiet og Venezia, som var givet til Østrig. Mellem-italien bestod af Parma, Modena og Toscana, derefter kom Kirkestaten, som med Rom til Hovedstad strakte sig tværs over Halvøen, og mod Syd laa Kongeriget Begge Sicilier. Det omfattede den sydlige Del af Fastlandet, samt Øen Sicilien.

Overalt raadede den fuldstændigste Reaktion. Fyrsterne herskede enevældigt og søgte at udrette ethvert Spor af Napoleons Virksomhed, der i mange Retninger havde været gavnlig for Landet. Retssager, der havde fundet deres Afgørelse efter Napoleons Lovbog og i hans Tid, blev nu genoptaget for at paadømmes efter de gamle Love, ja i Turin gik man endog saa vidt, at man kastede den franske Regerings Møbler ud af Vinduet og i den botaniske Have rykkede de Planter op, der i sin Tid var plantet af den franske Hofgartner. Endog en Bro skulde have været nedbrudt, fordi Franskmændene havde bygget den, men den blev dog skaanet, fordi der ved den ene Ende af den var rejst en Kirke til Minde om den sardinske Konges Tilbagekomst. I Kirkestaten genindførtes Inkquisitionen, og der aabnedes paa een Gang over 2000 Klostre, som Staten skulde underholde, medens man derimod ophævede saa praktiske Ting som Vaccination og Gadebelysning.

Fra Lombardiet, hvor der herskede det strengeste Politiregimente, kunde Østrig holde sig nøje underrettet om enhver Frihedsbevægelse og straks gribe ind for at hjælpe Fyrsterne, og det kunde nok være nødvendigt; thi her som i Tyskland længtes Folket efter Frihed og Enhed, og hem-

melige revolutionære Selskaber, særlig Karbonariernes (Kulsviernes), var udbredt overalt.

Tiden fra 1815 til 1848 betegnes derfor ogsaa ved en Række mindre Revolutioner, som imidlertid alle blev dæmpet ved Østrigs Hjælp. Men som Februarrevolutionen i Frankrig gav Stødet til Revolutionerne i Tyskland og Østrig, bevirkede den ogsaa, at Folket i Italien rejste sig. Sardinien's Konge, Karl Albert, gav straks sit Folk en fri Forfatning og drog med sin Hær ind i Lombardiet for at befri dette Land fra Østrigerne. Det lykkedes ham imidlertid ikke, Østrigerne slog ham, og for at forsone dem overlod han Kongeriget Sardinien til sin Søn, Viktor Emanuel II, og forlod Landet. Østrig var endda mægtigt nok til ogsaa at slaa Oprøret ned rundt om i det øvrige Italien og skaffe Fyrsterne deres uindskrænkede Magt tilbage.

I Kirkestaten havde det en Tid set ret farligt ud. Her regerede Pave Pius IX. Han var temmelig frisindet og havde ogsaa givet en fri Forfatning; men Frihedsmændene med Mazzini i Spidsen forlangte mere vidtgaaende Reform, Pave Pius flygtede bort til den neapolitanske Fæstning Gaëta, og Rom erklæredes for en Republik. Det blev imidlertid kun af kort Varighed. Den franske Republiks Præsident, Ludvig Napoleon, hjalp Paven tilbage, Republikanerne forjoges, og Pius IX fik atter Magten, men Romerne mistede nu deres frie Forfatning igen.

Det var altsaa gaaet med Italien i 1848 paa samme Maade som med Tyskland. Kun Viktor Emanuel overholdt den frie Forfatning, hans Fader havde givet. Derfor satte ogsaa Frihedsmændene i hele Italien deres Haab til ham og hans udmærkede Minister, Grev Cavour, der gjorde Sardinien til et Fristed for politiske Flygtninge. Som det er Bismarck, der samlede Tyskland, skyldes det Cavour, at Italien blev et samlet Rige.

Cavours Maal var at give Folkene Del i Frihedens Goder og samle Italien under Sardinien, og han arbejdede i liberal Aand paa at indføre en Mængde gavnlige Reformer i Landet. Han indsaa imidlertid, at det var umuligt for

Italienerne uden Hjælp udefra at drive Østrigerne ud af Italien, og han søgte derfor Hjælp hos Napoleon. Paa den Tid førte England og Frankrig Krimkrigen med Rusland, og Cavour sendte saa en lille sardinsk Hærafdeling over til Krim, hvor den stillede sig paa Vestmagternes Side. Cavour opnaaede da ogsaa paa Pariserkongressen i 1856 at faa Lejlighed til at henlede de europæiske Statsmænds Opmærksomhed paa de fortvivlede Forhold i Italien og fik snart Napoleon til at love ham Hjælp, hvis Sardinien skulde blive angrebet af Østrig. Napoleon ønskede nemlig intet hellere end at bryde Østrigs Magt i Italien, og han haabede tillige, at Sardinien baade skulde blive afhængigt af ham og føle sig i Taknemmeligheds-gæld til ham, naar han hjalp det til Sejr over Østrigerne.

Grev Cavour.
1810—61.

Frihedskrigen i 1859—61. Da derfor Cavour i 1859 ved sine store Rustninger, der tydelig nok var rettet imod Østrig, havde bragt denne Magt til at erklære Sardinien Krig, skyndte Napoleon sig med en Hær over Alperne, og Østrigerne blev slaaet i to store Slag ved Magenta og Solferrino. Dermed var Lombardiet befriet; men nu vilde Napoleon heller ikke hjælpe mere. Han sluttede Fred med Østrig, som afstod Lombardiet, der blev givet til Sardinien, men beholdt Venezia.

Dette fremkaldte en stærk Forbitrelse mod Napoleon, ikke alene hos Cavour, som midlertidig traadte tilbage fra Regeringen, men hos alle de italienske Frihedsvenner, der raabte op om, at Napoleon havde sveget Italiens Sag, da han i sin Tid havde lovet at gøre Italien fri til Adriaterhavet.

Napoleons Omslag skyldtes dels Frygt for, at Prøjsen og det øvrige Tyskland skulde kaste sig ind i Krigen paa Øst-rigs Side, dels Frygt for at støde det katolske Parti i Frankrig. Han var ogsaa blevet forfærdet ved at se Rædslerne i Slaget ved Solferino*), og dertil kom endelig, at Ud-viklingen var begyndt at antage større Former, end han havde tænkt sig, idet Folkene i Mellemitalien fordrev deres Fyrster og sluttede sig til Viktor Emanuel, hvis Rige derved udvidedes ikke alene med Lombardiet, som jo var erobret fra Østrig, men ogsaa med Parma, Modena og Toscana, samt den nordlige Del af Kirkestaten (Romagna).

Da disse Lande ved en Folkeafstemning udtalte sig for en Forening med Kongeriget Sardinien, maatte Napoleon finde sig deri, og han fik saa til Gengæld Nizza og Savoyen, hvis Indbyggere, der for største Delen var Franskmænd, ved en Folkeafstemning erklærede, at de ønskede deres Land indlemmet i Frankrig.

Bevægelsen bredte sig imidlertid videre. I 1860 sejlede Garibaldi med 1000 Mand, der var klædt i røde Skjorter, til Sicilien, og i Løbet af kort Tid fik han Neapolitanerne fordrevet fra Øen. Garibaldi var født i Nizza, han havde oprindelig været sardinsk Søofficer, men maatte efter et Opstandsforsøg i Trediveerne forlade Italien. Efter at have ført en meget omflakkende Tilværelse kom han til Sydamerika, hvor han deltog i Kampene mellem de forskellige Republikker, men i 1848 vendte han tilbage til Italien og deltog i Frihedskrigen, først i Lombardiet mod Østrigerne, senere i Rom sammen med Mazzini mod Paven. Han var forvoven og tapper og blev i Løbet af kort Tid saa elsket af den lavere Befolkning, at de næsten regnede ham for en Helgen.

Da først Sicilien var befriet, rykkede Garibaldi over paa Fastlandet, hvor Befolkningen ogsaa sluttede sig til ham alle Vegne, og Cavour, der stiltiende havde fundet sig i, at

*) Det var ved at se de saaredes og døendes Lidelser i dette Slag, at den svejtsiske Læge Henri Dunant tilskyndedes til at arbejde paa at formindske Krigens Ulykker og derved gav Stødet til Genferkonventionens Oprettelse.

han havde udrustet sit Tog til Sicilien, skyndte sig nu at gribe til. Han sendte den sardinske Hær ned gennem den østlige Del af Kirkestaten, som erobredes, og kort efter kunde Viktor Emanuel og Garibaldi ved hinandens Side rykke ind i Hovedstaden Neapel; thi ihvorvel Garibaldi var Republikaner, var han dog saa meget Fædrelandsven, at han satte Italiens Enhed over alt.

Nu var saa godt som hele Italien samlet, idet kun Venezia og Rom manglede, og en Rigsdag, der bestod af Ud-sendinge fra hele Lan-det, kunde derfor i 1861

erklære Kongeriget Ita-lien for oprettet og ud-raabe Viktor Emanuel til Konge. Samme Aar døde Ca-vour, savnet af hele Italien. Det bestemtes senere at gøre Firenze til Hovedstad; thi Napoleon vilde ikke tillade Ita-lienerne at tage Rom fra Paven, og da Garibaldi et Par Gange prøvede derpaa, blev han hindret deri. Viktor Ema-nuel maatte ligefrem love den franske Kejser at lade Paven være i Fred; men fordi Italienerne ikke maatte faa Rom, nærede de nu kun bitre Følelser mod Napoleon, uden hvis Hjælp Frihedsværket dog ikke vilde være blevet gennem-ført.

Det varede imidlertid kun nogle faa Aar, inden Italiens endelige Samling fandt Sted. Ved i 1866 at forene sig med Prøjsen mod Østrig erhvervede det Venezia, og da Kejser Napoleon i 1870 kom i Krig mod Tyskland, kunde Viktor Emanuel uhindret sende en Hær mod Rom, som med Let-hed erobredes. Det bestemtes, at Paven fremdeles skulde beholde en Suveræns Rettigheder, saaledes at f. Eks. de

Garibaldi
1807—82.

fremmede Magter kunde ansætte Gesandter hos ham, og at han skulde blive i varig Besiddelse af Vatikanet (med Peterskirken). Endvidere tilbødes der ham en aarlig Apagne paa $3\frac{1}{4}$ Million Lire; men den vilde Pius IX ikke tage imod. Som han havde gjort Modstand mod den nye Tingenes Tilstand ved at bandlyse alle dem, der havde arbejdet med paa Oprettelsen af Kongeriget Italien, vilde han ikke nu tage imod Penge af den ny Stat, men vedblev til sin Død at leve »som Fange i Vatikanet« af de Penge, som Katolikkerne over hele Verden sendte ham.

Rom blev nu erklæret for Italiens Hovedstad, og i 1870 var Enheden altsaa fuldbgyrdet. (*Italia irredenta*)

ENGLAND

1848—65.

I 1848 regerede Dronning Viktoria over England. Hun var, 18 Aar gammel, kommet paa Tronen i Aaret 1837, og der var i Begyndelsen af hendes Regering sket store Forandringer paa det økonomiske Omraade. I 1829 havde Englænderen George Stephenson opfundet Lokomotivet, og nu, 20 Aar efter, var Landet gennemskåret af Jernbaner paa Kryds og tværs, hvorved Forbindelsen mellem de forskellige Landsdele lettedes betydelig, og Varerne langt hurtigere og billigere kunde spredes fra Fabriksbyerne over hele Landet, foruden at selve Anlæggelsen af de mange Jernbaner gav forøget Arbejde for Jernindustrien og i Kulminerne. I 1807 havde Amerikaneren Robert Fulton opfundet Dampskibet, og særlig i 40'erne byggedes der i England en Mængde Dampskibe (navnlig efter at Dampskibsskruen paa den Tid var gjort praktisk anvendelig af den svenskfødte Amerikaner John Ericson), og de gik endog saa i Fart paa fremmede Verdensdele. Der anlagdes Tele-

graflinier, deriblandt den første undersøiske mellem Dover og Calais, og Brugen af Frimærker indførtes. Som et synligt Udtryk for den økonomiske Fremgang og Industriens Udvikling afholdtes i 1851 den første Verdensudstilling i Krystalpaladset, hvor engelske og fremmede Varer og Kunstværker udstilledes Side om Side.

Det mest betegnende ved denne Periode i Englands Historie er imidlertid Omslaget fra Toldbeskyttelse til Frihandel. Der havde tidligere været en høj Toldafgift paa Indførselen af fremmede Varer, særlig havde Korntolden været følelig, fordi Brødet fordyredes derved, og ved Navigationsloven havde det været forbudt at indføre Varer fra Kolonierne paa fremmede Skibe, hvorved Fragterne kunde holdes høje. Men i 40'erne ophævedes disse Love, og der indførtes store Nedsættelser i Beskyttelsestolden. Derved sank Prisen stærkt paa saa godt som alle Livsfornødenheder, og da Raaprodukterne nu kunde indføres toldfrit, tog Industrien et hidtil uanet Opsving og kunde snart beskæftige dobbelt saa mange Arbejdere som hidtil.

Dog forbedredes Arbejderstandens Kaar ikke straks derved; thi nye Opfindelser gjorde det ofte muligt for Fabrikkanterne at kunne nøjes med færre og daarligere Arbejdere, og Irlænderne kom i store Skarer over til England og bidrog til at trykke Arbejdslønnen. Arbejderboligerne var usunde og dyre, og Staten vilde ikke tillade Sammenslutninger til Forbedring af Lønnen, da Regeringen mente, at Forholdene burde have Lov til at regulere sig selv.

Men fra omkring 1850 begyndte Tilstanden at blive bedre. Parlamentet vedtog nemlig i 1847 baade en Skolelov, hvorved der oprettedes Folkeskoler, og en Fabrikslov, der indførte en Maksimalarbejdsdag paa 10 Timer for Børn, Kvinder og yngre Mænd i Spinderierne, og Staten gik i de følgende Aar videre i sine Bestræbelser for at ophjælpe Arbejdernes Kaar. Samtidig fik nu Arbejdernes egne Sammenslutninger (Fagforeninger, Trade-Unions) forøget Betydning, og støttet af den humane Tankegang, som udbredtes blandt de velstillede ved Forfatternes Bestræbelser (særlig

Charles Dickens), lykkedes det dem ved Strejker og paa anden Maade at skaffe sig bedre Arbejdsforhold.

Ogsaa Jødernes Forhold forbedredes, og fra 1858 kunde de faa Sæde i Parlamentet.

Den mægtigste Mand i disse Aar var Whiggen Lord Palmerston, som fra 1855 til sin Død i 1865 stod i Spidsen for Ministeriet. Under de vanskelige Forhold overfor de fremmede Magter forstod han at lede Englands Udenrigspolitik med kraftig Haand; men han tog navnlig i sine første Aar meget lidt Hensyn til Dronningen og handlede ofte mod hendes Ønsker. Han tog uforfærdet Parti for Folkenes Selvbestemmelsesret og Frihed og blandede sig i alle Stridigheder baade i og udenfor Europa. Sammen med Kejser Napoleon deltog han først i Krimkrigen for at standse Ruslands Fremtrængen (1854—56) og tvang senere Kina til at aabne sine Havne for Europæerne (1860).

Under ham fik de engelsktalende Kolonier Selvstyre, baade Kanada, Kaplandet og Australien.

Forindien ejedes derimod af det ostindiske Handelskompagni, som undertrykkede og udnyttede Befolkningen.

For at bevare og udvide sin Magt holdt Kompagniet en Hær, der kun for en ringe Del bestod af Englændere, medens den langt overvejende Del var indfødte, de saakaldte Se-poys, som imidlertid var meget misfornøjede med Behandlingen, og da dertil kom, at de følte sig krænkede i deres religiøse Tro, udbrød den farlige ostindiske Opstand i 1857.

Det var Maalet at løsrive Indien fra Handelsselskabets

Lord Palmerston.
1784—1865.

Overherredømme; overalt hvor Oprørerne kunde faa fat paa Europæerne, dræbte de dem paa den grusomste Maade, og til at begynde med saa det virkelig ud, som om Oprøret skulde lykkes. Guvernøren bevarede imidlertid sin Koldblodighed, han trak Tropper til fra de roligere Egne, og da der senere kom Forstærkninger over fra Europa, blev Opstanden slaaet helt ned. Men 2 Aar gik hen, og der maatte tages den frygteligste Hævn over de begaaede Grusomheder, før Landet atter kom i Ro. Indien blev nu lagt direkte ind under den engelske Krone, og det er siden den Tid blevet styret af en engelsk Vicekonge.

!!!

RUSLAND

1848—63.

Kejser Nikolaj I, som i 1848 sad paa Tronen i Rusland, var en ægte Enevoldshersker, der ikke vilde tillade noget Forsøg fra Undersaaternes Side paa at skaffe sig politisk Frihed, og som kraftigt søgte at holde enhver Paavirkning af den vesteuropæiske Kultur ude fra sit Land.

Han var kommet paa Tronen i 1825 og tog straks Parti for Grækerne i deres Frihedskamp mod Tyrkerne; thi ganske vist var Grækerne Oprørere mod deres lovlige Hersker, men det betød mere for ham, at han derved kunde bidrage til at svække Tyrkiets Stilling og selv vinde Indflydelse paa Balkanhalvøen, hvilket jo ogsaa lykkedes ham.

Der var nu gaaet 25 Aar, og hans egen Stilling forekom ham saa stærk, samtidig med at Tyrkiet, »den syge Mand«, som han kaldte det, var gaaet yderligere tilbage, at han besluttede at udvide sin Magt over det endnu mere. Han tænkte heller ikke, at de øvrige Magter vilde forhindre ham deri. Fra Østrigs Side regnede han paa velvillig Neutralitet til Tak for Hjælpen mod de oprørske Magyarer i 1849,

Frankrig ansaa han ikke for tilstrækkelig stærkt til at turde indlade sig i en Krig saa langt borte, og hvad England angik, haabede han paa at kunne faa ordnet Forholdet paa fredelig Maade og frygtede i hvert Fald ikke for denne Magt alene, og et Forbund mellem England og Frankrig regnede han for utænkeligt.

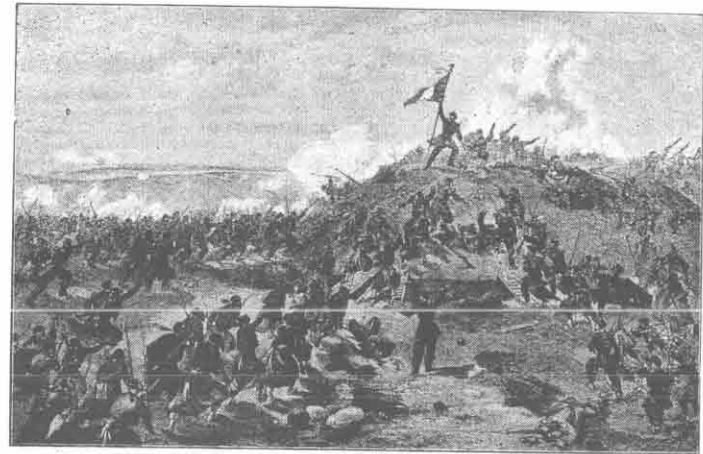
Han forlangte derfor, at alle de græsk-katolske Under-saatter i Sultanens Rige skulde stilles under Beskyttelse af den russiske Kejser, der jo var Overhoved for den græske Kirke; men da det vilde aabne Mulighed for ustandselige Indblandinger fra Ruslands Side, svarede Sultanen nej. Kejser Nikolaj sendte da øjeblikkelig sin Hær ind i Donaufyrstendømmerne og sin Flaade over til Lilleasien, hvor den ødelagde Tyrkernes Flaade, og dermed begyndte den orientalske Krig eller Krimkrigen (1853—56).

Russernes Sejr over Tyrkerne gjorde imidlertid Stormagterne bange, og Lord Palmerston, der gerne vilde standse Rusland, forenede sig da med Napoleon III, som længtes efter at vinde Krigerære og tillige ønskede at hævne Napoleon den Stores Nederlag i 1812, og en fransk og engelsk Dampskibsflaade førte derfor i 1854 store Troppemasser over til det sorte Hav. Da endvidere Østrig optraadte og krævede, at Russerne skulde rømme Donaufyrstendømmerne, noget, Zar Nikolaj aldrig tilgav det, maatte den russiske Hær trække sig tilbage til Krim og kaste sig ind i Fæstningen Sebastopol, som de forenede Franskmænd og Englændere belejrede, og det blev en haard og anstrengende Belejring baade for Angribere og Forsvarere (Leo Tolstoj har givet en malende Skildring heraf i Romanen: »Fortællinger og Skildringer fra Sebastopol«).

Ganske vist var Sebastopol til at begynde med daarligt befæstet, og havde der hersket tilstrækkeligt Sammenhold og Energi hos Vestmagternes Generaler, kunde Fæstningen med Lethed være taget; men det belejlige Øjeblik blev spildt, og ved den udmærkede russiske Ingeniørgeneral Todlebens Dygtighed blev Byen snart gjort næsten uindtagelig.

Paa begge Sider kæmpedes der med den største Vold-

somhed. Undertiden hændte det, at de fjendtlige Soldater stødte paa hinanden i de underjordiske Minegange, som de gravede, og saa udfægtedes hele Slag nede under Jorden. Men da Belejringen trak ud, led Soldaterne meget af Kulde og Sygdom, Krigsskuepladsen laa jo saa langt borte, at det var forbundet med store Vanskeligheder at sørge for Hærens Forplejning, og Embedsmændene var bedrageriske. Koleraen greb om sig i Lejren, og paa Hospitalerne var

Stormen paa Malakof-Taarnet.

Tilstanden forfærdelig, indtil Englænderinden Florence Nightingale fik indrettet et helt Korps af Sygeplejersker. Hun maa derfor sammen med Henri Dunant nævnes som en af de første, der arbejdede paa at mildne Soldaternes Lidelser. Det er ogsaa interessant at lægge Mærke til, at man her for første Gang træffer Krigskorrespondenter, som sender Aviserne lange Beretninger om Forholdene paa Krigsskuepladsen.

Efter at Belejringen havde varet omtrent et Aar, rettedes der et Hovedangreb paa Fæstningen, hvorved det lykkedes den franske General Mac Mahon at indtage Malakof-Taarnet, som beherskede hele Byen. Russerne maatte saa forlade Sebastopol; men de ødelagde forinden, hvad de

kunde, saa at det kun var en Grushob, Fjenderne kom i Besiddelse af.

Nogen Tid efter erobrede Russerne Fæstningen Kars i Armenien, og de kunde derfor med noget mere Ære indlade sig paa Fredsunderhandlinger i Paris 1856. Denne Fred betegner en alvorlig Tilbagegang for Ruslands Magt i Orienten, idet Tyrkiet anerkendtes som ligestillet med de andre europæiske Magter, og Russerne maatte opgive deres Overhøjhed over Donaufyrstendømmerne og forpligte sig til ikke at holde nogen Krigsflaade i det sorte Hav, udover enkelte lette Kystforsvarsskibe. — Da Frankrig i 1870 kom i Krig med Tyskland, erklærede Russerne imidlertid, at de ikke mere vilde føle sig bundne af denne sidste Bestemmelse, og Rusland fik derved igen en »Sortehavsflaade«; men de maatte ikke lade den passere gennem Dardanellerne, hvorfor den ikke kunde bruges i den russisk-japanske Krig. Fæstningen Kars blev givet tilbage til Tyrkerne.

Paa Pariserkongressen 1856 vedtoges endvidere følgende Bestemmelser med Hensyn til Krigsførelsen til Søs: Kaperi er forbudt, frit Skib giver fri Ladning, og en Blokade er kun gyldig, naar den er effektiv.

Endnu inden Sebastopol var faldet, var Kejser Nikolaj død og hans Søn Alexander II kommet paa Tronen (1855). Han var en human og fredelskende Mand, og da Krimkrigen for Ruslands Vedkommende havde aabenbaret den største Raaddenskab i den indre Styrelse, satte han sig til Opgave at forsøge paa ved Reformer at raade Bod herpaa og paa Ruslands svækkede Stilling i det hele taget.

Blandt de Reformer, Aleksander II indførte, er ingen saa vigtig som Livegenskabets Ophævelse, der fandt Sted i 1861, og hvorved 23 Millioner Bønder gjordes frie. Det var det nødvendige Grundlag for, at Folket overhovedet kunde udvikles videre. Men dels gennemførtes Forandringen paa en noget upraktisk Maade, dels gik det her som altid, at den Slags gennemgribende Reformer ikke kommer det første Slægtled til gode, fordi det ikke forstaar at bruge

dem. Glæden over Loven blev derfor ikke saa stor som ventet, andre Mænd, der ikke var reformvenlige, fik Indflydelse over Kejseren, og Reformperioden standsede temmelig snart igen.

Dertil bidrog ogsaa, at Polakkerne, efter at de havde set Nationalitetsprincippet sejre i Italien 1859—61, nu rejste sig og prøvede paa ved en ny Opstand i 1863 at bringe en Forbedring i deres Forhold; men heller ikke denne Gang, lige saa lidt som ved den store Opstand i 1830, lykkedes det for dem. Nu var der heller ikke engang nogen polsk Hær i selve Landet, som de kunde støtte sig til, og de maatte derfor nærmest føre Oprøret som en Slags Guerillakrig.

De havde haabet paa Udlandets Hjælp, og Napoleon III maatte jo ifølge hele sin Tankegang have Sympati for Polakkernes Frihedskamp. Kejser Napoleon arbejdede ogsaa paa at faa et Forbund i Stand for at støtte dem; men det vilde ikke lykkes. Alt, hvad der skete, var, at saavel Frankrig som de fleste andre Magter, deriblandt Danmark, sendte den russiske Regering en Række Noter, hvori de opfordrede den til at vise Skaansomhed mod Polakkerne; men derved fremkaldtes kun Ruslands Vrede, og Bismarck sluttede, imod den prøjsiske Landdags Ønske, en Aftale med Rusland, hvorved han lovede at gribe og udlevere de polske Flygtninge, som kom ind paa prøjsisk Landomraade. Han vilde ikke udsætte Landets egne polske Provinser for det farlige Naboskab, som et frit Polen kunde blive, og han vilde gøre sig Rusland til Ven, hvad han ogsaa opnaaede; det saas tydeligt i 1864, 66 og 70.

Men naar det forholdt sig saaledes, var det en let Sag for Rusland at bekæmpe Oprøret; det blev dæmpet med stor Grusomhed, og Polen blev fra nu af styret endnu strengere end før, idet Regeringen forfulgte det polske Sprog og den romersk-katolske Kirke. Dog bevarede Polakkerne stadig Haabet om, at de engang skulde opnaa Friheden og samles i et stort polsk Rige.

DANMARK

1848—66.

Forholdene ved Frederik VII's Tronbestigelse. Da Kong Frederik VII i Januar 1848 blev Konge i Danmark, var der særlig to Opgaver, som trængte til at løses.

Den ene var Indførelsen af en fri Forfatning. De liberale havde haabet, at hans Fader, Kristian VIII, vilde have givet Danmark en fri Forfatning; men de var blevet skuffet i deres Haab, og hans Regering havde tværtimod været en Kamp mod de liberale Grundsætninger, som han først i de sidste Aar havde begyndt at se noget venligere paa.

Den anden var Ordningen af Sønderjyllands Forhold. Ganske vist havde Ejderen, der løber mellem Sønderjylland og Holsten, lige fra den historiske Tids Begyndelse dannet Grænsen mellem Danmark og Tyskland; men en Kæde af Uheld og en Række Fejlgreb fra de skiftende Regeringers Side havde i Aarhundredernes Løb knyttet Sønderjylland nærmere til Holsten samtidig med, at dets Forbindelse med Kongeriget løsnedes, og det endda i en saadan Grad, at der var oprettet en Toldgrænse ved Kongeaen, altsaa mellem Nørre- og Sønderjylland, men ingen mellem Sønderjylland og Holsten. Den sydlige Del af Sønderjylland var derfor blevet stærkt fortysket, og mange af Indbyggerne havde sluttet sig til den slesvigholstenske Bevægelse, der gik ud paa, at Slesvig skulde optages i det tyske Forbund, hvortil Holsten jo allerede hørte, og i Forbindelse med dette Land danne en Stat, »Slesvigholsten«, der skulde staa i Union med Danmark (»have Konge og Krig fælles«).

Denne Bevægelse fik yderligere Vækst, da Hertug Kristian af Augustenborg stillede sig i Spidsen for den og hævdede, at Slesvigholsten i en nær Fremtid helt maatte skilles fra Danmark. Hans Bevisførelse var den, at Kongeriget ved den barnløse Frederik VII's Død ifølge Kongeloven vilde gaa over til en Hersker, som paa Kvindesiden nedstammede fra Frederik III, under hvem Arvefølge-loven var

blevet indført; men i det tyske Land *Holsten* gjaldt hverken Kongeloven eller i det hele taget Kvindeliniens Arveret, hvorfor Holsten til den Tid maatte gaa over til en Prins, der paa Mandssiden nedstammede fra Kong Kristian I, Stamfaderen til det danske Kongehus (Ribeforliget 1460), og han vilde da selv være den nærmeste. Dog ikke nok hermed: *Sønderjylland* maatte følge med Holsten, fordi Kvindeliniens Arveret heller ikke gjaldt i dette Land.

Imod denne Paastand havde *Kristian VIII* taget kraftigt til Genmæle og i det aabne Brev af 1846 bestemt udtalt, at *Slesvig* havde samme Arvefølge som Kongeriget, idet Kong Frederik IV var blevet hyldet dernede efter Kongelovens Lydende. Han indrømmede, at Forholdet var mere indviklet og uklart for Holstens Vedkommende, men erklærede tillige, at det var Regeringens Hensigt at arbejde paa at opnaa en Ordning, hvorved alle Rigets Dele kunde vedblive at være sammen, ogsaa naar Frederik VII var død.

Kristian VIII havde her nærmest udtalt de konservative »Helstatsmænds« Standpunkt, som gik ud paa at bevare hele Staten uden i nogen særlig Grad at gribe ind i Slesvigs Forhold ved at rive det løs fra den nære Forbindelse med Holsten.

Men der fandtes et *andet* Parti, som stod endnu skarpere over for Slesvigholstenernes Krav om at rive hele Slesvig med dets mange danske Undersaatter bort fra den gamle Forbindelse med Danmark for at forene det med det tyske Holsten. Dette Parti var de nationalliberale, »de ejderdanske«, som de kaldtes, fordi de vilde have et Danmark til Ejderen. Med andre Ord: de stod paa »Danmarks historiske Ret« og vilde have hele Slesvig, ogsaa den sydlige, fortyskede Del, fuldstændig indlemmet i Danmark, medens det derimod var dem mere ligegyldigt, hvad der blev af Holsten.

Martsdagene 1848. Kort efter sin Tronbestigelse udstedte Frederik VII, i Henhold til sin Faders sidste Vilje, en Kundgørelse om, at han vilde indføre en fri Forfatning; men da Kongeriget og Hertugdømmerne skulde sende lige

mange Medlemmer til den paatænkte lovgivende Forsamling, var baade Danskerne og Slesvigholstenerne utilfredse med dette Tilbud.

Da udbrød Februarrevolutionen i Paris, og samtidig med at dens Virkninger naaede til de andre tyske Stater, naaede de ogsaa Holsten, hvor 70 Medlemmer af de raadgivende Provinsialstænder fra Slesvig og Holsten den 18. Marts samledes i Rendsborg og vedtog at sende en Deputation til Kongen og anmode ham om at give Tilladelse til Slesvigs Optagelse i det tyske Forbund og til Oprettelsen af Staten Slesvig-Holsten i Personalunion med Danmark. Den nordslesvigske Bonde Hans Krüger protesterede kraftigt herimod, men uden Virkning.

Næppe var Meddelelsen om denne Begivenhed kommet til København, førend de ejderdanske samlede et stort Folkemøde i Kasino under deres Førere, Lehman, Monrad og Ploug, og det blev her bestemt, at de den næste Dag skulde gaa til Kongen i et stort Optog for at faa ham til at give Danmark en fri Forfatning og »gøre Aarhundreders Uret god igen ved at knytte Sønderjylland nærmere til Kongeriget.«

Saa samledes da den næste Dag (21. Marts) en stor Skare uden for Raadhuset paa Ny Torv, og med Borgerrepræsentationens Formand, L. N. Hvidt, og Overpræsidenten i Spidsen og under Afsyngelse af Fædrelandssange gik de til Kongen paa Kristiansborg Slot.

Gennem sin Ven, Ministeren Emil Bardenfleth, der i disse Martsdage var Mellemmand mellem Kongen og Folket, var Frederik VII underrettet om, hvad der vilde ske, og da Deputationen traadte frem og anmodede ham om at omgive sig med Mænd, der havde Nationens Tillid, og om at knytte Sønderjylland nærmere til Kongeriget ved en fælles fri Forfatning for ikke at »drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp«, gav han den et bekræftende Svar og tilføjede, at han allerede havde afskediget sine gamle Ministre. — Kongen sluttede med at sige: »Naar De, mine Herrer, vil have samme Tillid til Deres Konge, som jeg har

til mit Folk, vil jeg være Dem en tro Leder til Ære og Frihed.«

Det gjaldt nu om at faa dannet et nyt Ministerium. Den afgaaede Minister A. V. Moltke erklærede sig villig til at lette Overgangen til den ny Tid ved at stille sig i Spidsen for det som Konsejlspræsident, og fra det liberale Parti optoges Orla Lehmann, Monrad og Hvidt, samt Kaptajn Tscherning. Kongen erklærede derefter, at han fra nu af ansaa Enevoldsmagten for ophørt.

Imidlertid var de slesvigholstenske Udsendinge kommet til København med deres Fordring til Kongen. Men Folkestemningen var dem i den Grad fjendsk, at de til sidst maatte anbringes paa et Skib ude i Havnen, for at de ikke skulde være udsatte for at lide Overlast. Det Svar, de fik, var forfattet af Orla Lehmann og gik ud paa, at Kongen vilde give Holsten en egen fri Forfatning; men hvad Slesvig angik, havde han hverken Ret, Magt eller Vilje til at indlemme det i det tyske Forbund; han vilde tværtimod styrke dets uopløselige Forbindelse med Danmark ved en fælles fri Forfatning.

Med dette Afslag maatte Deputationen rejse hjem; men allerede inden det var givet, var Oprøret brudt løs.

Saa snart Slesvigholstenerne nemlig hørte om Forfatningsforandringen i København d. 21. Marts, samledes Førerne i Kiel og indsatte en provisorisk Regering for Hertugdømmerne under Ledelse af Prinsen af Nør, der var en Broder til Hertugen af Augustenborg. Prinsen af Nør havde tidligere været dansk General, men var traadt tilbage, da Kristian VIII udstedte sit aabne Brev; han rejste nu, iført sin danske Generalsuniform, til Rendsborg, hvor han tilrev sig Overkommandoen ved at fremstille Sagen, som om det gjaldt om at forsvare Kongen, der havde været Genstand for et Oprør og nu var i den københavnske Pøbels Vold. De dansksindede Officerer, der søgte at forklare den rigtige Sammenhæng, blev taget til Fange, og det lykkedes kun enkelte at flygte.

Ved dette Forræderi kom Oprørerne i Besiddelse af en

vigtig Fæstning og en stor Sum Penge. Men ogsaa Hertugen af Augustenborg begik Højforræderi, idet han tog ned til Berlin, hvor han fik Kong Frederik Vilhelm IV til at slutte sig til de slesvigholstenske Ideer og love at sende sin Hær op for at hjælpe Slesvigholstenerne, hvad han saa meget hellere gjorde, som han jo havde ladet den spille en noget uheldig Rolle i Berlin i Martsdagene, og da Hertugen af Augustenborg derefter kom tilbage, stillede han sig aabent i Spidsen for Oprøret. Prinsen af Nør skyndte sig nu at udruste en Hær, en Mængde frivillige strømmede til, dels fra Hertugdømmerne (især mange Kielerstudenter), dels fra de tyske Stater, hvor man overalt omfattede »de undertrykte Brødre« i »Elbhertugdømmerne« med den varmeste Sympati, og da Hæren var i Orden, sendte han den op i Sønderjylland.

Det første Krigsaar 1848. Her hjemme vakte det slesvigholstenske Oprør en voldsom Harm. Al Ufred glemtes for den ene Tanke at forsvare Landet, og da det kun var Bønderne, der var værnepligtige, meldte der sig store Skarer af frivillige fra Byerne, deriblandt mange Studenter, og overalt vistes den største Offervillighed, saaledes sendte sjællandske Bønder en Mængde Heste ind til Rytteriet. Folkets Stemning fik sit Udtryk i Digternes Sange, først og fremmest Peter Fabers »Dengang jeg drog af Sted.«

Begejstringen bredte sig ogsaa til vore Nabolande. Under Kristian VIII havde Skandinavismen fundet stærk Tilslutning i alle de tre nordiske Lande, særlig paa en Række Studentermøder (Carl Ploug), og mange Svenskere og Nordmænd kom over for at hjælpe os.

Krigsminister Tscherning fik hurtig bragt Hæren paa Krigsfod, Sønderjyden General Hedemann blev stillet i Spidsen for den med den dygtige Kaptajn Læssøe som Stabschef, og allerede d. 9. April stod det første Slag ved Bov, en Mil Nord for Flensborg.

Vi var nogle Tusind Mand flere end Slesvigholstenerne, hvis Hær hurtig blev opløst og maatte flygte. Prinsen af Nør havde sagt til dem: »Paa Ærens Dag er jeg hos Eder.«

Han mødte dem nu paa deres Flugt og maatte ogsaa selv gøre omkring.

Den danske Hær kunde derefter marchere ned til Dannevirke, og Oprørerne havde med dette ene Slag helt tabt deres Sag; men imidlertid kom den prøjsiske Hær dem til Hjælp under General Wrangel og angreb Danskerne ved Slesvig Paaskedag d. 23. April.

Vor Hær blev udmærket ført af Hedemann og Læssøe; blandt Underanførerne udmærkede Bülow sig (Overgeneralen i 1849), samt de to Nordmænd Olaf Rye og Schleppengrell, der sammen med deres Landsmand Helgesen var gaaet i dansk Krigstjeneste efter Norges Adskillelse fra Danmark i 1814. Prøjsernes Hær var imidlertid paa 30,000 Mand, den danske kun paa 10,000, hvorfor den efter en tapper Modstand maatte trække sig tilbage og gaa over til Als. (Til Minde om dette Slag skrev Carl Ploug det smukke Digt: »Paaskeklokken kimed mildt«). Fjenden fulgte nu efter, Wrangel drog med Prøjserne op i Nørrejylland og udskev en Krigsskat paa 8 Millioner Kroner til Erstatning for den Skade, den danske Flaade anrettede paa den tyske Handel ved at blokere Østersøhavnene, og Slesvigholstenerne besatte Sundeved og Dybbøl lige over for Als; men den 28. Maj gik Danskerne over Alssund og fordrev dem.

Den russiske Kejser Nikolaj, der frygtede for, at Prøjsen skulde faa en Orlogshavn i Kiel og derved blive farlig for Ruslands Magt i Østersøen, udtalte imidlertid sin Harm over, at den prøjsiske Konge vilde hjælpe Slesvigholstenerne, der dog kun var Oprørere, og Kong Frederik Vilhelm turde derfor ikke andet end kalde Wrangel tilbage fra Nørrejylland med uforrettet Sag. Wrangel forsøgte saa at tage Dybbøl fra os d. 5. Juni; men ogsaa over for ham lykkedes det de Danske at hævde deres Stilling.

Kort Tid efter blev der sluttet Vaabenstilstand.

Om Efteraaret blev der af de fremmede Magter, særlig Prøjsen og England, stillet Forslag om at dele Slesvig, saaledes at den sydlige Del skulde forenes med Holsten, medens den nordligste blev indlemmet i Kongeriget; men

Sønderjyderne følte sig paa dette Tidspunkt ikke tiltalte af denne Tanke, og i Kongeriget vakte den saa godt som overalt den største Modstand. Da Kong Frederik VII holdt Hærskue paa Lerbækgaards Marker ved Vejle, modtoges han med H. P. Holsts Sang: »Vel mødt igen, Kong Frederik, ved Hæren«, hvori der med Henblik paa Slesvigs Deling forekommer Ordene: »Det skal ej ske, det Løfte har Du givet.« Disse Ord gentog Kongen med høj Røst, og de besvaredes med stormende Jubel af Folket. Men Lehmann, Monrad, Hvidt og Tscherning traadte i den Anledning ud af Ministeriet. Af nationalliberale fik nu Madvig og Clausen Sæde i det nye »Novemberministerium«.

Det var ved Vaabenstilstanden bestemt, at Slesvig og Holsten midlertidig skulde styres af en Fællesregering paa 5 Medlemmer; men da Hertugdømmerne blev regeret fuldstændig i slesvig-holstensk Aand, begyndte vi Krigen igen i Foraaret 1849.

Det andet Krigsaar 1849. De første Begivenheder i dette Aar var ikke heldige for os. Det var paatænkt at foretage et Angreb paa Eckernførde baade fra Land- og Søsiden; men Tanken var opgivet igen. Skibene var imidlertid ikke blevet standset, og da Linieskibet »Kristian VIII« og Fregatten Gefion trods Paalandsvinden sejlede ind i Eckernførde Fjord og begyndte at kæmpe med Landbatterierne, blev de saa heftigt beskudt, at de maatte overgive sig. I det samme sprang »Kristian VIII« i Luften. Det er forstaaeligt, at man i Tyskland jublede over denne Sejr; men Tabet var dog ikke større end, at den danske Flaade ogsaa fremdeles kunde hævde sin Overmagt ved at blokere de tyske Havne.

Efter en større Fægtning i Egnen omkring Kolding kastede den danske Hovedhær sig under General Bülow ind i Fæstningen Fredericia, som Slesvigholstenerne gav sig til at belejre. Den prøjsiske Hær forfulgte derimod en anden dansk Hær under General Rye, som paa en aldeles mesterlig Maade med sine Tropper trak sig tilbage Nord paa op gennem Jylland.

Det begyndte efterhaanden at se farligt ud for Hæren i Fredericia, idet Fjenden truede med at afskære Forbindelsen med Fyen. General Bülow lod derfor saa mange Soldater som muligt føre over til Fæstningen. Olaf Rye trak sig med en Del af sin Hær ud paa Helgenæs, hvorfra han ligeledes, over Fyen, førtes til Fredericia, og Natten til den 6. Juli 1849 foretoges saa det navnkundige Udfald.

Da det var selve de slesvigholstenske Oprørere, som de danske Tropper her stod overfor, blev Kampen ført med største Voldsomhed fra begge Sider, og navnlig ydede den saakaldte Treideskanse en haard Modstand; men Kampen endte med, at Slesvigholstenerne blev slaaet paa Flugt overalt.

Sejren havde imidlertid krævet mange Menneskeliv, og det vakte især stor Sorg, at den tapre Olaf Rye var faldet. »I Dag maa ingen vige,« havde han sagt, og det havde han ogsaa selv holdt. To Heste var efterhaanden blevet skudt under ham, men han gik videre til Fods, indtil han til sidst segnede om paa Marken, ramt af en af Fjendens Kugler. Paa det Sted, hvor han faldt, har man senere anbragt en stor Sten med Indskriften »Olaf Rye. Den 6. Juli 1849«. De mange andre faldne begravedes i Kæmpehøjen paa Fredericia Kirkegaard, og den blev senere smykket med Bissens smukke Relief. Bissen har ogsaa udført den bekendte Statue af »Landsoldaten«, som er opstillet i Fredericia indenfor en af Portene.

Dermed var Krigsbegivenhederne i 1849 til Ende, og Prøjsen sluttede kort efter en foreløbig Fred, som Aaret

General Bülow,
1791—1858.

da.
512 +
1344 så.
slesv.
202 +
1131 så.

efter afløstes af den egentlige Fred, hvorved det bestemtes, at Hertugdømmernes Forhold skulde ordnes ved Forhandlinger med de tyske Stormagter. Frederik VII udstedte derefter en Erklæring om, at han selv overtog Slesvigs Styrelse, og han lovede, at Slesvig ikke skulde indlemmes i Kongeriget. Ejderpolitikken var altsaa nu opgivet.

Men dermed vilde Slesvigholstenerne ikke lade sig nøje, og Krigen med dem begyndte derfor igen.

Det tredje Krigsjaar 1850. Den slesvigholstenske Hær var blevet forøget med en Mængde tyske frivillige, navnlig mange Officerer, og det var en tidligere prøjsisk Officer, Willisen, der var deres General. Vor Hær kommanderedes af General Krogh. Han var Sønderjyde ligesom Bülow og Hedemann.

Ved Isted, en Mil Nord for Slesvig, mødtes Danskerne og Slesvigholstenerne. Den 24. Juli førtes en Del indledende Kampe, og den 25. Juli stod Hovedslaget, der var ualmindelig blodigt og endte med Sejr for de danske Vaaben. Her faldt bl. a. Oberst Læssøe og General Schlepppegrell. De faldne Soldater begravedes paa Flensborg Kirkegaard, og paa deres Grav anbragtes Bissens Istedløve, som Prøjerne senere har ført til Berlin. Den danske Hær kunde derpaa rykke ned og besætte Dannevirkelinien, og vi havde saaledes næsten hele Sønderjylland inde. Vel prøvede Slesvigholstenerne to Gange paa at bryde igennem, først paa den østlige Fløj ved Mysunde, dernæst paa den vestlige ved Frederiksstad, som Oberst Helgesen forsvarede med mageløs Tapperhed; men begge Gange mislykkedes Angrebet, hvorpaa et østrigsk Hærkorps kom op og afvæbnede Oprørerne.

Treaarskrigen var dermed forbi, og de danske Tropper vendte hjem, modtagne med Begejstring overalt.

Forholdene efter Krigen. Oprøret var altsaa nu slaaet ned; men Holsten, der var et tysk Forbundsland, blev dog først udleveret til os et Par Aar senere, efter at Kongen havde udstedt en Kundgørelse om, at han snarest muligt vilde søge tilvejebragt en Fællesforfatning for hele Riget, dog saaledes, at ingen Del af Monarkiet blev underordnet

under en anden, og at Slesvig ikke skulde blive indlemmet i Kongeriget.

Vi havde derimod straks Herredømmet i Slesvig, og selv om vi ikke havde opnaaet at kunne forene det med det øv-

rige Danmark, havde vi dog ved Krigen vundet det, at vi i Styrelsen helt kunde adskille det fra Holsten og sørge for, at det danske Sprog kom til sin Ret dernede. Toldgrænsen ved Kongeaaen ophævedes, og der indsattes en Række dansk-sindede Embedsmænd. Men med Hensyn til Sprogene var der den store Vanskelighed, at der mellem den nordlige, dansktalende Del og den sydlige, tysktalende

Monrad. Tscherning. Lehmann.
Den grundlovgivende Rigsforsamling (Udsnit).

lende var et Bælte, hvor nogle talte Dansk og andre Tysk. I dette blandede Bælte indførte Regeringen nu dansk Skolesprog, hvad der vakte den største Harme, saavel blandt den tysktalende Del af Befolkningen i disse Egne som nede i Tyskland.

Grundloven. Medens Soldaterne kæmpede for at bevare Sønderjylland, arbejdedes der i København paa at udforme

den Forfatning, som Frederik VII i Martsdagene frivilligt havde lovet Folket. Der valgtes først en grundlovgivende Rigsforsamling, hvis Medlemmer for største Delen samlede sig i 3 store Grupper: Højre (de konservative, Helstatsmændene), Centrum (de nationalliberale) og Venstre (Bondevennernes Parti). Professor I. F. Schouw, en af de nationalliberales ledende Mænd, valgtes til Præsident, og for denne Forsamling forelagde Regeringen saa et Forslag til en Grundlov, udarbejdet af Monrad.

Dette Forslag blev i alt væsentligt vedtaget, og den 5. Juni 1849 underskrev Kongen »Danmarks Riges Grundlov«, hvorved vi herhjemme opnaaede en af den Tids mest fri Forfatninger. (Angaaende Indholdet af Grundloven henvises til Samfundslæren.)

Tronfølgespørgsmaalet. Endnu en vigtig Ting stod tilbage, nemlig Løsningen af Tronfølgespørgsmaalet. Efter lange Forhandlinger blev denne Sag ordnet paa en Konference i London 1852, hvor der mødte Udsendinge fra Stormagterne, Danmark og Sverrig-Norge. Det vedtoges her, at Kronen efter Frederik VII's Død skulde gaa over til Prins Kristian af Glücksborg, der var gift med Kristian VIII's Søsterdatter Louise af Hessen, idet hendes Moder og Søsken-
de gav Afkald paa deres Arveret til Danmark til Fordel for hende, og hun igen overførte sin Arveret til sin Mand*).

Ogsaa den russiske Kejser Nikolaj overdrog som Hoved for den holsten-gottorpske Linie sine Arvekrav til Prins Kristian; men samtidig fordrøede han, at Kongelovens Arvefølge skulde ophæves og Riget kun gaa i Arv til Prins Kristians mandlige Efterkommere paa Mandssiden. Da denne Bestemmelse var til Forhandling i den danske Rigsdag, gav den Anledning til stærk Modstand fra de ejderdanske Side, og den blev først vedtaget, efter at Regeringen havde opløst Rigsdagen og en ny var blevet valgt.

*) Arveprins Frederik.

Kristian VIII Charlotte g. m. Landgrev Vilhelm af Hessen, dansk General.

Frederik VII En Datter Louise Frederik
g. m. Kristian IX.

Inden Stormagterne vilde gaa ind paa en endelig Ordning af Tronfølgen, havde den danske Regering maattet træffe en Aftale med Hertugen af Augustenborg, der i sin Tid var stemplet som Højforræder, og hvis Godser paa Als og i Slesvig var blevet konfiskeret. De blev nu vurderet, og der blev udbetalt ham en stor Sum Penge for dem, medens han paa sin Side forpligtede sig til at tage Ophold uden for Hertugdømmerne og erklærede, at han ikke vilde foretage sig noget mod den Ordning af Tronfølgen, som Kongen maatte træffe. Hans to voksne Sønner underskrev ikke denne Erklæring; men man gik den Gang ud fra, at det var tilstrækkeligt, naar Familiens Overhoved havde gjort det.

Reformer under Frederik VII. I Kong Frederiks Regeringstid indførtes mange Forbedringer. De store Landbo-reformer i Slutningen af det 18. Aarhundrede var gaaet i Staa under Krigen med England (1807—14) og ikke genoptaget senere. Nu blev der taget fat med ny Kraft. Hoveriet blev afskaffet paa de Steder, hvor det endnu bestod, og en Mængde Fæstegods gik over til fri Ejendom. Det var ogsaa ved denne Tid, at England havde ophævet Korn-
tolden og saaledes aabnede et udmærket Afsætningsmarked for det danske Landbrug, som derfor gik stærkt frem. Den Uret, at Værnepligten kun hvilede paa Bondebefolkningen, havde Krigsminister Tscherning hævet i September 1848, og ved Grundloven blev der indført almindelig Værnepligt.

Endvidere indførtes Næringsloven af 1857. Tidligere havde Handel og Haandværk væsentlig været knyttet til Byerne, men nu blev der givet almindelig Frihed til at løse »Borgerskab« (eller »Næringsbevis«, som det kaldtes ude paa Landet), og de gamle Haandværksslav med deres indskrænkende Bestemmelser blev ophævet.

Det var ogsaa til stor Fordel for Handelen, at der blev anlagt Jernbaner og Telegraflinier, og at Danmark kom i Dampskibsforbindelse med de andre Lande. Ogsaa Frimærkernes Indførelse skriver sig fra den Tid.

I 1857 blev Sundtolden ophævet. De fremmede Nationer var meget forbitrede over denne Afgift og gik nu ind paa at betale 60 Millioner Kroner, hvoraf England betalte Halvdelen, mod at den saa ikke blev opkrævet mere. Denne Ordning bidrog meget til at bringe god Orden i Finanserne og at hjælpe Landet ud over den Gæld, det var kommet i under Treaarskrigen.

Forhandlingerne om Hertugdømmernes Stilling. Da Folket i 1848 bad Kongen om en fri Forfatning, havde det været Meningen, at Grundloven skulde være fælles for Kongeriget og Slesvig; men den Tanke havde, som omtalt, maattet opgives, Helstatsmændene havde Magten, og deres dygtige Minister Bluhme var ved en Række Aftaler med de tyske Stormagter blevet tvunget længere og længere tilbage og havde kun kunnet opnaa det, at Slesvigs Styrelse blev adskilt fra Holstens.

Det gjaldt nu om at finde den mest praktiske Maade at ordne Forholdet paa mellem Kongeriget og Hertugdømmerne. Denne Opgave tilfaldt Juristen A. S. Ørsted, der imidlertid havde afløst Bluhme som Førsteminister; men da han søgte at løse Spørgsmaalet paa en meget enevældig og reaktionær Maade, lykkedes det de liberale at faa ham styrtet, og fra Begyndelsen af 1855 træffer vi igen de liberale som Ministre, deriblandt C. C. Hall, der et Par Aar efter bliver Ministerchef.

Det bestemtes da i 1855, at Junigrundloven kun skulde gælde for Kongerigets særlige Anliggender, og at der skulde oprettes et Rigsraad med besluttende Myndighed for de Anliggender, der var fælles for Kongeriget og Hertugdømmerne; men Slesvigholstenerne erklærede, at de ikke vilde sidde i denne Forsamling, hvor Flertallet var Danskere, og hvor de saaledes paa Forhaand ikke havde nogen Mulighed for at sætte deres Vilje igennem, og dette Forsøg paa at lave en Fællesforfatning var dermed bristet.

Tyskland blandede sig ogsaa i Striden, og Hall gik i 1858 ind paa at ophæve Fællesforfatningen for Holstens og Lauenburgs Vedkommende; men det gav kun Anledning til

nye Forhandlinger, idet Slesvig saaledes fik en Stilling, hvorved det kom til at staa Kongeriget nærmere, end Holsten gjorde, hvad Tyskland erklærede for at være i Strid med de oprindelige Aftaler.

Den nationaltsindede Befolkning rundt om i Tyskland fulgte i det hele taget med største Opmærksomhed alt, hvad der foregik i Slesvig, ophidset, som den blev, gennem de tyske Avisers Beskrivelser af, hvorledes Danskerne underkuede den tyske Nation deroppe.

Her hjemme var Stemningen imidlertid i højeste Grad fortrøstningsfuld. Ved sin Opposition imod Fællesforfatningen havde Tyskland ligefrem bevirket, at Ejderpolitikken igen blev populær i Danmark, endvidere saa vi, hvorledes Napoleon III i disse Aar optraadte som Nationalitetstankens Forkæmper, og endelig fik Skandinavismen stor Fremgang, da den blev støttet af Frederik VII og Karl XV af Sverrig-Norge, der var personlige Venner. Med andre Ord: Vi saa nok, at det kunde bære hen imod en Krig, men vi tænkte, at det var hele det samlede Norden, der vilde komme til at staa overfor de faa Tusind slesvig-holstenske Oprørere, som vi jo allerede i den forrige Krig havde vist, at vi kunde besejre, medens det i Virkeligheden var det lille Danmark, der kom til at kæmpe alene mod det store Tyskland.

Ud fra denne fejlagtige Betragtning besluttede Hall, da det havde vist sig aldeles umuligt at faa Sagen ordnet ad Forhandlingernes Vej, at han vilde gøre en Begyndelse til en Fællesforfatning for Kongeriget og Slesvig, og han foreslog derfor i 1863 at oprette et Rigsraad for de Anliggender, der var fælles for Danmark og Slesvig. Vel mødte hans Forslag stor Modstand, særlig fra Helstatsmændenes Side, idet de ansaa det for farligt at udæske Tyskerne, som i denne Lov sikkert vilde se et Brud paa Løftet om, at Slesvig ikke skulde indlemmes, og Tyskland begyndte da ogsaa allerede at true; men de nationalliberale fik gennemført Loven den 13. November, og rundt omkring i Landet modtoges den med den største Jubel.

Glæden afløstes dog hurtig af Sorg; thi to Dage efter

døde Kong Frederik VII paa en Rejse i Sønderjylland, hvor han lige havde taget nogle nye Skanser i Øjesyn ved Dannevirke. — Den store Sorg, der greb alle Danske, skyldtes ikke alene Kærligheden til den Konge, der havde givet Folket Friheden og gennem hele sin Regering havde vist, at han vilde Folket vel (hans Valgsprog havde jo ogsaa været: »Folkets Kærlighed min Styrke«); men den skyldtes tillige Frygten for, hvorledes det nu vilde gaa i Danmark.

Tronskiftet. Det var en meget alvorlig Begivenhed, at den gamle Kongestamme skulde uddø netop paa det Tidspunkt, hvor Danmark saa stærkt havde udæsket Stemningen i Tyskland ved den ny Fællesforfatning (*Novemberforfatningen*); men den danske Regering var nu gaaet saa vidt, og den offentlige Mening fordrede saa kraftigt denne Sags Gennemførelse, at Kristian IX følte sig tvungen til at underskrive Loven (d. 18. November), hvor nødig han end vilde; thi dels havde den ikke hans Sympati, dels saa han klart, hvilken stor Fare den udsatte Danmark for.

Næppe havde han gjort det, før Prøjsen (hvor Bismarck nylig var blevet Minister) og Østrig erklærede, at de ikke vilde anerkende Kristian IX's Ret til Slesvig og Holsten, medmindre Novemberforfatningen igen blev sat ud af Kraft. Dertil kom, at Hertugen af Augustenborgs ældste Søn, Frederik af Augustenborg, lod sig hylde som Hertug i »Slesvig-Holsten«, og at hans Fader overdrog sine Rettigheder til ham, skønt han jo i sin Tid havde maattet opgive dem.

Den nye Konge var saaledes straks kommet i en meget vanskelig Stilling. Stormagterne raadede os til at give efter over for Prøjsens Krav; Rusland, der i 1848 havde været os venligt stemt, var nu fornærmet over, at vi havde blandet os i det polske Oprør ved at udtale vor Sympati for Polakkerne, og Karl XV af Sverrig-Norge kunde ingen Hjælp yde os, da han ikke kunde faa sine Ministre til at gaa med til det nordiske Forsvarsforbund, som havde været paatænkt.

Den danske Regering søgte at formilde Bismarck ved at lade Hall gaa af som Minister, og Monrad, der nu overtog Regeringen, tilbød at foreslaa Rigsraadet, at det igen skulde

ophæve Fællesforfatningen; men Bismarck vilde ikke vente, han vilde have Krig, han vilde have Slesvig og Holsten, og den 1. Februar 1864 overskred de forenede Prøjsere og Østrigere Ejderen, ogsaa denne Gang under Kommando af General Wrangel.

Krigen 1864. Den danske Hær stod opstillet langs Dannevirke under Anførsel af General de Meza, der ogsaa havde deltaget i den første slesvigske Krig; men vi havde kun 40,000 Mand at stille mod Fjendens 60,000, og Hæren var tilmed alt for lille til at bevogte hele Forsvarslinien, idet Landet paa det Sted er ca. 12 Mil bredt. Heraf udgjorde selve Dannevirkevolden de 2 Mil, Øst derfor strækker Slien sig, og mod Vest var der foretaget en Opstemning af Ejderens Biflod Trene, saa at Landet var oversvømmet hen til Frederiksstad, der var Stillingens vestlige Støttepunkt. Men det blev desværre Frost, saa at baade Slien og Oversvømmelserne begyndte at fryse til, og derved blev de altsaa endnu sværere at bevogte.

Det var Fjendens Krigsplan, at Prøjserne skulde omgaa Stillingen og afskære vor Hær Tilbageetoget, medens Østrigerne ved at angribe os forfra holdt Hæren fast i Centrum; men saa snart de Meza opdagede det, forlod han Dannevirke. Allerede inden den Tid var der blevet udfægtet nogle indledende Kampe; vi havde den 2. Februar afslaaet Prøjsernes Angreb paa den østlige Fløj ved Mysunde, derimod havde Østrigerne Dagen efter kastet de af vore Forposter, som stod foran Dannevirke, tilbage til Volden, og da de Meza nu saa, at han ved at blive længere kunde udsætte Hærens Eksistens for Fare, lod han afholde et Krigsraad, hvor det med alle Stemmer mod 1 vedtoges at opgive Stillingen.

Natten mellem den 5. og 6. Februar tiltraadtes Tilbageetoget. Østrigerne opdagede først, at Danskerne var borte, og skyndte sig at sætte efter dem. Ved Sankelmark angreb de med stor Overmagt vor Bagtrop, 1. og 11. Regiment (Københavnere og Vendelboer), som kommanderedes af Max Müller, og han opholdt Fjenden saa længe, at vor Hær naaede frelst til Flensborg, hvor den fik den hjerteligste

Modtagelse. Og det kunde nok behøves efter det lange og anstrengende Tilbagetog, hvor Soldaterne havde gaaet 18 Timer i Træk ad Veje, der var spejlglatte af Isslag.

Dannevirkes Rømning fremkaldte overalt i Danmark den bitreste Skuffelse. Ingen havde villet tro, at Stillingen var saa daarlig, som det viste sig, og saa umulig at forsvare, naar man ikke havde flere Soldater, og i København var Stemningen i den Grad ophidset, at Ministeriet afskedigede de Meza, som døde Aaret efter. Først efter hans Død har man indset, at han bar sig forsvarligt og rigtigt ad.

Fra Flensborg drog største Delen af Hæren til Halvøen Sundeved, hvor der over Dybbøl var lagt 10 Skanser i Række paa en saadan Maade, at den yderste Del af Halvøen var afspærret. Skanserne var indbyrdes forbundne ved Løbegrave, saa at det var muligt at gaa dækket fra den ene til den anden, og Tropperne skiftedes til at staa paa Post i Skanserne og at ligge i Reserve paa Als, som var forbundet med Halvøen ved 2 Baadebroer over det smalle Alssund. General Gerlach havde nu Overkommandoen.

Prøjserne var imidlertid fulgt efter os; men da de havde forsømt at overrumple os i første Øjeblik, maatte de nu begynde en Belejring. Vore Soldater udholdt med enestaaende Mod og Sejhed Angrebet fra den fjendtlige Hær, der var langt talrigere og forsynet med langt bedre Vaaben (Bagladegeværer og riflede Kanoner).

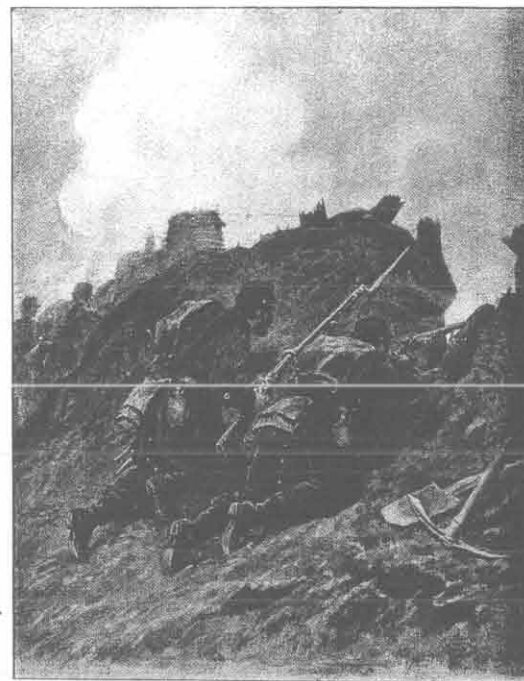
Medens Prøjserne førte deres Løbegrave nærmere og nærmere mod vor Forsvarslinie, overdængede deres Kanoner vore Skanser med Granater, saa at Opholdet i dem næsten var umuligt, især fordi der ingen bombesikre Rum fandtes i dem. Men det, som maaske var det mest nedslaaende, var den Uvirksomhed, hvortil Soldaterne var tvunget hele Dagen igennem. Vovede de at affyre et Skud, rettedes straks alle Fjendens Kanoner mod den Skanse, hvorfra Skuddet var kommet, saa at den hurtig blev bragt til Tavshed, og forøvrigt gjaldt det om at spare paa Kanonerne for at have dem i brugbar Stand, naar Fjenden vilde storme. Særlig udsat var Stillingen i de sydlige Skanser

(her udmærkede Løjtnanterne *Castenskjold* og *Anker* sig i *Skanse Nr. 2*), fordi Prøjserne efter at have bemærget sig *Broager* kunde skyde fra Siden lige ind i dem.

Midt i Marts Maaned tog Prøjserne for Alvor fat paa Beskydningen af Skanserne, og efter 5 Ugers Forløb var vor Forsvarslinie i Grunden forvandlet til en Grushob. Der havde i den Tid gentagne Gange været Tale om at rømme Dybbøl; men da det var den sidste Rest af Slesvigs Jord, som vi havde inde, vilde Monrad ikke tillade det, fordi han mente, det kunde skade vor Sag paa den Konference i London, som snart skulde afholdes.

Endelig den **18. April 1864**

foretog Prøjserne Stormen, som indlededes med et heftigt Gra-

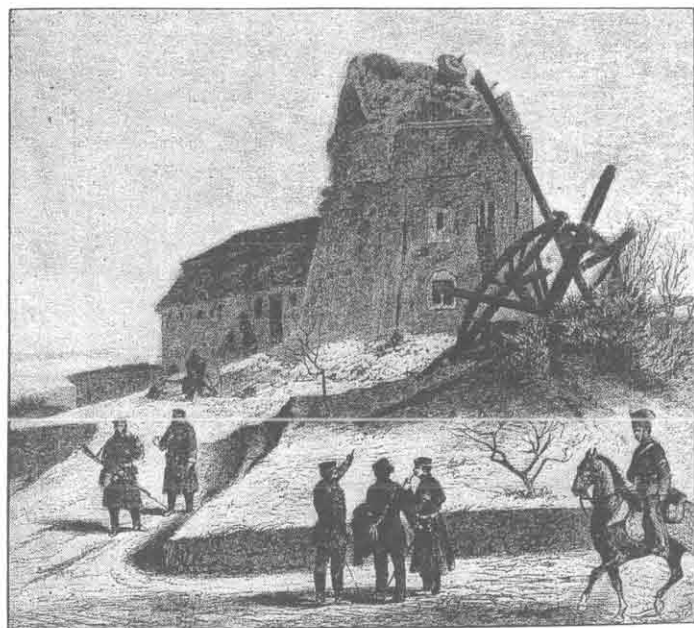

Bag en Skanse.

natbombardement. Pludselig hørte det op, og Fjendens Tropper stormede frem. De danske Soldater kæmpede med stor Tapperhed, men maatte til sidst vige for Overmagten. En meget stor Del faldt eller toges til Fange. Resten slap over til Als og afbrød Broerne. Stor var Sorgen overalt i Danmark, men i Tyskland jubledes man i Stolthed over, at det endelig var lykkedes at tage disse Skanser, som var skudt sønder og sammen i Forvejen.

Forholdene til Søs. Ligesom i den første slesvigske Krig var de Danske ogsaa i 1864 Prøjserne overlegne til Søs, saa at de kunde blokere de tyske Østersøhavne og holde den prøjsiske Flaade indespærret i Odermundingen.

For at berøve os Magten paa Havet blev der nu sendt en

Dybbøl Mølle.

østrigsk Flaadeafdeling herop under Tegethoff, men Danskerne mødte den under Suenson i Vesterhavet d. 9. Maj, og efter at Østrigernes Admiralskib, Schwarzenberg, var skudt i Brand, maatte Fjenden søge ind paa neutral Grund under Helgoland.

Fredsforhandlinger. Samme Dag som denne Kamp fandt Sted, sluttedes der Vaabenstilstand, og paa en Konference i London arbejdedes der under Mægling af Stormagterne og Sverrig-Norge paa at skaffe Fred, men det lykkedes ikke. Man søgte at hugge Knuden over ved at foreslaa en Deling

af Slesvig; men det var ikke muligt at blive enig om, hvor Delingslinien skulde gaa, idet Prøjsen og Østrig forlangte Landet helt op til en Linie Aabenraa-Tønder, og Danmark paa sin Side fordrede at beholde Slesvig indtil Dannevirke-linien.

Prøjsen foreslog saa at lade Befolkningen selv stemme om det, hvad Napoleon III syntes godt om; men det vilde hverken Danmark eller de andre Magter gaa ind paa, og Englands Forslag: at lade Sagen afgøre ved en Voldgiftskendelse vandt ikke Bifald fra nogen af Siderne. Den danske Regering haabede paa, at der skulde finde et Ministerskifte Sted i England, hvis Konferencen blev resultatløs, da store Dele af den engelske Befolkning var forbitrede over, at der ikke blev ydet os kraftigere Hjælp. Monrad erklærede sig villig til at overtage Ansvaret for, at Konferencen blev opløst, og Krigen genoptoges. Men Lord Palmerston blev ikke styrtet, vi stod nu helt alene og kunde ikke engang vente diplomatisk Hjælp mere fra nogen Side.

Prøjsernes Landgang paa Als. Kort efter forsøgte Prøjserne at gøre Landgang paa Als, og de erobrede hurtig Øen. Af de danske Soldater blev en Del taget til Fange, medens Resten sattes over til Fyen.

Vort tidligere Mod afløstes nu af den største Modløshed. Monrad, der vilde have fortsat Krigen, til Fjenden stod foran København, maatte gaa af, og Bluhme sluttede saa paa Danmarks Vegne Freden i Wien 1864, hvorved vi afstod hele Slesvig, Holsten og Lauenburg til Prøjsen og Østrig.

Bismarck lod derefter de prøjsiske Kronjurister undersøge Hertugen af Augustenborgs Arvekrav paa Slesvig og Holsten. De kom hurtig til det Resultat, at hans Fordringer intet gjaldt, og at Hertugdømmerne med Rette havde tilhørt den danske Krone, hvorfra de jo nu var erobret. Det er tidligere fortalt, hvorledes Bismarck derpaa yppede Kiv med Østrigerne og i Krigen 1866 erobrede Hertugdømmerne fra dem, idet der dog ved Fredsslutningen blev taget et Forbehold med Hensyn til Nordslesvig. (s. 21)

Her hjemme var der mange, der gav de nationalliberale Skylden for de Ulykker, som Krigen havde bragt over Landet, og deres Betydning som Parti led derfor et føleligt Knæk. Da nu Forfatningsforholdene derefter var til Behandling i Rigsdagen, lykkedes det — om end efter nogen Kamp — det konservative Godsejerparti i Forbindelse med Venstres Fører I. A. Hansen at faa indført en anden Valgmaade til Landstinget, saaledes at dette Kammer ved sin mere konservative Sammensætning kunde danne en Modvægt til Folketinget, hvis Medlemmer valgtes ved almindelig Valgret. Resultatet heraf blev den gennemsete Grundlov af 1866.

NORDAMERIKAS FORENEDE STATER

1848—70.

Da de engelske Kolonier paa Nordamerikas Kyst i 1783 løsrev sig fra England, omfattede de kun 13 Stater med et Par Millioner Indbyggere. Men ved Midten af det 19. Aarhundrede var Forbundet vokset til 33 Stater med en Befolkning paa ca. 30 Millioner og naaede nu tværs over Nordamerika fra Atlanterhavet til det stille Hav. Agerbrug, Fabriksvirksomhed og Handel havde taget et mægtigt Opsving, og Forbindelsen med den indre og vestlige Del lettedes ved Anvendelse af Jernbaner og Dampskibe.

At de forenede Stater følte sig som Amerikas Stormagt, fik sit Udtryk i den af Præsident Monroe i 1823 opstillede Monroedoktrin, der gaar ud paa, at ingen europæisk Magt maa blande sig i de amerikanske Staters indre Anliggender eller udvide sit Koloniomraade i Amerika, en Bestemmelse, som Napoleon III stødte an imod, da han blandede sig i Mejicos Forhold.

Det er naturligt, at der maatte være indre Rivninger i

et saa stort Rige, hvis Indbyggere tilmed var af forskellig Nationalitet og havde vidt forskellige Levevilkaar, og en saadan Splid fandtes især mellem de nördlige og sydlige Stater.

I Nordstaterne var Befolkningen væsentlig af germansk Oprindelse. De var Protestanter og ernærede sig hovedsagelig ved Fabriksvirksomhed, hvorfor de gerne vilde have en høj Beskyttelsestold, saa at de kunde holde Konkurrencen med de engelske Fabrikvarer ude. Indbyggerne i Sydstaterne var derimod af romansk Race og Katolikker. De ernærede sig ved Agerbrug, navnlig Bomuldsdyrkning, og havde derfor ikke Brug for Indførselstold; tværtimod vilde de faa Varerne billigere, naar de kunde indføre dem toldfrit, og de var ogsaa imod Tolden, fordi de ønskede at bevare et venskabeligt Forhold til England, som købte deres Bomuld.

Et endnu større Stridspunkt end Toldsagen var dog Negerslaveriet.

Nordstaterne, der selv ingen Brug havde for Negerslaver, hævdede ivrigt det umoralske i at holde Slaver, og der dannede sig her, særlig omkring 1850, et stort Parti, Abolitionisterne, til Negerslaveriets Afskaffelse. Fru Harriet Beecher Stoves Roman »Onkel Toms Hytte« bidrog ved sin Skildring af en Negerslaves Lidelser mægtigt til at styrke dette Parti. Men anderledes var Forholdet i Syden, idet man her ansaa det for umuligt at anvende hvide Mænd paa Plantagerne og derfor endog tog Bibelen til Hjælp for at forsvare Slaveriet. Ganske vist havde Indførselen af Negerslaver fra Afrika været forbudt siden 1808, men de smugledes stadig ind, og Antallet af Negre i Amerika voksede stærkt, blandt andet ved, at man i enkelte Stater ligefrem lagde sig efter Opdrætning af Negerslaver.

Men ogsaa i statsretlig Henseende var der en Modsætning mellem Nordstaterne og Sydstaterne, idet Befolkningen i Nordstaterne krævede en stærk Centralregering med stor Myndighed over de enkelte Stater indenfor Unionen, Republikanerne kaldte de sig, medens Sydstaterne hævdede,

at Enkeltstaterne burde have større Selvstændighed med Hensyn til deres indre Anliggender. Deres Parti kaldtes Demokraterne.

I lang Tid havde Folkene fra Syden haft Magten i Unionen omend under stærke Kampe, men i 1860 fik de republikanske Nordstater Abraham Lincoln valgt til Præsident.

Abraham Lincoln.
1809—65.

Hans Fader var en fattig Nybygger, og i sin Ungdom havde han kæmpet med Nød og Modgang; men til sidst blev han Sagfører, og ved sin Hæderlighed og Ubestikkelighed vandt han sine Medborgeres Agtelse. Energi og Pligtfølelse, Fædrelandskærlighed og Menneskekærlighed var Grundtrækene i hans Karakter.

Da Lincoln var en ivrig Modstander af Slaveriet og i det hele af Sydens Politik, traadte straks 11 Sydstater ud af Unionen, idet de hævdede, at de nordamerikanske Fristater

var en fri Forening af selvstændige Stater. De dannede saa deres eget Forbund, de konfødererede Stater, med deres egen Hovedstad og Præsident.

Nordstaterne paastod derimod, at en saadan Udtrædelse var i Strid med Forfatningen, og dermed begyndte den blodige nordamerikanske Borgerkrig (1861—65), der altsaa fra Nordstaternes Side ligefrem førtes for at bevare Unionen, medens Sydstaterne kæmpede for at hindre Slaveriets Ophevelse.

I Begyndelsen havde Sydstaterne Overmagten; thi ganske vist var Indbyggerantallet her mindre end i Nordstaterne, men de havde de dygtigste Officerer og en udmærket Fører i General Lee. De sejrede derfor ogsaa længe til Lands. Derimod havde Nordstaterne Herredømmet paa Havet, hvor Panserskibe for første Gang spillede en betydelig Rolle, og de blokerede Sydstaternes Havne, hvorved de forhindrede Bomuldsudførselen til England.

Sydstaterne havde haabet, at dette skulde bevirke, at England erklærede Nordstaterne Krig. Det skete imidlertid ikke, men den engelske Regering saa dog igennem Fingre med, at der i England for Sydstaternes Regning byggedes hurtigsejlende Krydsere, som skadede Nordstaternes Handel. Den mest bekendte af dem var Alabama, der skal have erobret 65 af Nordstaternes Handelsskibe. — Da Amerikanerne efter Krigen fordrede, at Englænderne skulde yde dem Erstatning herfor, gav den engelske Minister Gladstone et stort Bevis paa sin Kærlighed til Freden ved paa sin Regerings Vegne at gaa ind paa at lade en Voldgiftsdomstol afgøre dette Mellemværende, og i Henhold til dens Afgørelse betalte Englænderne 15 Millioner Dollars i Skadeserstatning.

Efterhaanden som Krigen skred frem, var Nordstaternes Hære imidlertid blevet bedre, og til sidst lykkedes det Generalerne Grant og Sherman at indeslutte Lee og tvinge ham til Overgivelse (1865). Dermed var Krigen endt. Man mener, at den kostede en Million Mennesker Livet,

Krigsudgifterne beløb sig til en aldeles svimlende Sum, og Landet var ødelagt vidt og bredt.

Abraham Lincoln, der midt under Krigen havde erklæret Slaveriet for ophævet, blev kort før dens Slutning snigmyrdet i Teatret af en Skuespiller fra Syden. Han havde helst villet føre en forsonlig Politik overfor Sydstaterne; men det blev nu opgivet, og først efter flere Aars Forløb optoges Sydstaterne igen som ligeberettigede. Ved Krigen var det imidlertid blevet fastslaaet, at de nordamerikanske Fristater udgjorde et udeleligt Hele, og Negrene var ikke alene blevet frie, men havde ogsaa faaet Stemmeret lige med de hvide Mænd.

DEN FRANSK-TYSKE KRIG

1870—71.

Minister 1862.

Efter at Bismarck havde overvundet Østrig i 1866 og drevet det ud af det tyske Forbund, begyndte han at arbejde paa den næste Krig, der skulde samle Tyskland og bringe Prøjsen frem til en ledende Stilling i Europa. Denne Gang skulde Slaget ramme Frankrig. Der var Stridspunkter nok imellem de to Lande, og begge Steder var Folkestemningen saa ophidset, at Krigen modtoges med stor Begejstring, da Bismarck endelig fandt Øjeblikket passende og benyttede en tilfældig Anledning til at drive Frankrig frem til at erklære Prøjsen Krig.

Denne Anledning var Spørgsmaalet om, hvem der skulde være Konge i Spanien.

Den spanske Dronning Isabella var blevet fordrevet i 1868, og efter en Del Uroligheder anmodede Spanierne Prins Leopold af Huset Hohenzollern om at modtage Kronen. Lige saa ivrig som Bismarck var for, at Prinsen skulde blive Spaniens Konge, lige saa stærkt var Kejser Napoleon mod denne Plan, der vilde bringe hans Land imel-

undgåelig, hvis Preussen skulde samle Tyskland.

det var Wilhelm, der fraværende under-

12. juli

av indre-
politiske
grunde

lem dobbelt Ild, og han opnaaede da ogsaa at faa Prinsen til at trække sig tilbage, skønt han allerede havde svaret ja.

Men da Napoleon ikke var tilstrækkelig beroliget her-ved, sendte han sin Gesandt til Kong Vilhelm, der den Gang opholdt sig i Ems, for at anmode ham om at love, at han ikke vilde tillade, at Prins Leopold besteg Spaniens Trone, hvis han senere skulde bestemme sig om. Et saadant Løfte for Fremtiden vilde den prøjsiske Konge ikke afgive; men Samtalen var blevet ført ganske fredeligt. Senere paa Dagen lod Kongen en Beretning herom telegrafere til Bismarck med Anmodning om at offentliggøre den, og Bismarck sammentrængte og omarbejdede da det modtagne Telegram (det, man har kaldt hans Forfalskning af Emserdepechen) paa en saadan Maade, at man maatte faa det Indtryk, at den franske Gesandt havde stillet en uantagelig Fordring til Kong Vilhelm, som paa sin Side skarpt havde afvist Gesandten.

Dermed var Signalet givet til Krig.

To Dage efter besluttede det franske Parlament med stor Majoritet at sende Prøjsen en Krigserklæring. Thiers og Gambetta raadede kraftigt derimod, men Forsamlingen overdøvede dem.

Den franske Krigsminister havde erklæret, at Hæren var i den Grad krigsberedt, at der end ikke manglede en Gamascheknap; men det viste sig straks, at der overalt herskede den største Forvirring og Uorden. Regeringen havde tillige haabet paa Forbund med andre Magter, men hverken Østrig eller Italien vilde gaa med, og Danmark holdt sig ogsaa forsigtigt tilbage og lod sig ikke lokke af Napoleons Løfter om at skaffe os Sønderjylland igen. Heller ikke de sydtyske Stater vilde — som Napoleon havde ventet — gaa imod Prøjsen, idet Krigen tværtimod bidrog til, at hele Tyskland samlede sig i Fællesskab mod Frankrig, der saaledes kom til at staa helt alene.

Medens der herskede Raadvildhed indenfor den franske Hærledelse, var det modsatte Tilfældet i Berlin, hvor Moltke længe i Forvejen havde forberedt alt. Hele Krigs-

13. juli

planen laa rede, og der var truffet i den Grad nøjagtige Bestemmelser om Hærens Opmarch, at den i Løbet af 14 Dage var sendt ind over den franske Grænse og derved gjorde Franskmandenes Begejstringsraab: Til Berlin, til Berlin, fuldstændig til Skamme. Den tyske Hær, som i Begyndelsen af August drog ind i Frankrig, beløb sig til op imod en halv Million Mand under Overanførsel af Kong

Moltke. Vilhelm I. Kronprinsen. Bismarck.
Kong Vilhelm og hans Mænd.

Vilhelm personlig med Moltke som Stabschef. Hans Plan var at drive Franskmandene op i det nordøstlige Frankrig og derved bane sig Vej frem til Paris.

Overfor Tyskerne stod en fransk Hær paa ca. 300,000 Mand; men Soldaternes store personlige Tapperhed kunde ikke bøde paa deres daarlige Uddannelse og deres i mange Henseender daarlige Udrustning. Kejser Napoleon førte selv Overkommandoen, men han havde ikke Evner som Feltherre, og han havde ingen dygtige Hjælpere. Tilmed var han syg.

Allerede den 6. August vandt Tyskerne en stor Sejr ved Wörth, hvor Mac-Mahon blev slaaet. Resultatet heraf var, at Franskmandenes Krigsbegejstring med eet Slag kølnedes og afløstes af den største Mistillid til Regeringen. Napoleon overdrog nu Overkommandoen til Bazaine, men gav ham efter megen Vaklen Ordre til at trække sig tilbage og forene sig med Mac-Mahon. Samtidig trængte Tyskerne frem mod Mosel og Metz, og de var saa hurtige i deres Bevægelser, at det lykkedes dem at afskære Bazaine, som efter tre blodige Slag maatte kaste sig ind i Fæstningen Metz, som derpaa blev belejret af Tyskerne.

Grave-
Cotte
18. aug.

Kejseren havde imidlertid forenet sig med Mac-Mahon og vilde nu gaa tilbage for at sikre Paris; men Kejserinden, som førte Regeringen i Paris, og Ministrene, raadede ham indstændigt fra det af Frygt for, at det skulde fremkalde en Revolution; de fordrede bestemt, at Mac-Mahon skulde undsætte Metz, og han maatte adlyde, skønt han tvivlede om et heldigt Resultat.

Mac-Mahon førte nu sin Hær, der fulgtes af Kejseren og Kejserprinsen, i en Bue imod Nord for derefter at gaa ned til Metz; men næppe havde Moltke faaet Meddelelse om hans Bevægelse, førend han dirigerede sine Tropper imod ham, og ved Sedan, nær den belgiske Grænse, naaede han den franske Hær. Moltke havde besat Højderne rundt om Byen og overøste derfra Franskmandene med en Regn af Granater, og da yderligere Mac-Mahon var blevet saaret, saa at han ikke kunde føre Kommandoen, og den General, der afløste ham, ikke kendte hans Planer og ikke, medens det endnu var Tid, vilde forsøge at trække sig tilbage, maatte Kejseren og hele Hæren paa ^{heved} ~~over~~ 100,000 Mand overgive sig d. 2. Sept. De førtes alle til Tyskland som Krigsfanger, og Kejseren fik anvist Ophold paa Slottet Wilhelmshöhe ved Kassel, et Slot, hvor hans Onkel Jérôme i sin Tid havde fejret sine pragtfulde Fester, da han var Konge i Westfalen. Kejserprinsen var undsluppet til Belgien.

Saasnart Meddelelsen om Nederlaget ved Sedan naaede

til Paris, brød Misfornøjelsen med Kejserdømmet frem for Alvor, Kejserinden flygtede til England, og Frankrig erklæredes for en Republik. Der dannedes en national Forsvarsregering med General Trochu som Formand, og den kom hurtig i Spidsen for hele Landets Styrelse.

*Republikken
Krig*
Regeringens første Opgave var at ordne Forsvaret af Paris og sørge for Tilførsel af Levnedsmidler; thi de tyske Hære var straks begyndt at marchere mod Paris, og ved Midten af September indesluttede de Byen, foreløbig dog kun med 150,000 Mand, hvorfor det ikke straks blev nogen egentlig Belejring. Af uddannede Tropper fandtes der dog endnu færre inde i Byen, og de frivillige Korps, som oprettedes, var ikke til nogen videre Nytte; det viste sig hurtigt, at General Trochu ikke var Stillingen voksen, og Tyskerne havde derfor let ved at bekæmpe de temmelig svage Udfald, som forsøgtes. Paris var beskyttet af en Ringmur og en Række fremskudte Forter; men Forterne laa ikke saa langt fremme, at de kunde forhindre Fjendens Kugler i at naa Byen.

Imidlertid begyndte Tyskerne at erobre mange af de franske Fæstninger, deriblandt Strassburg, hvor Befolkningen og Tropperne med største Udholdenhed og Tapperhed havde modstaaet Tyskernes Angreb i en hel Maaned, og Metz, som blev overgivet i Slutningen af Oktober, efter at Bazaine mere havde søgt at spille en politisk Rolle gennem Forhandlinger med Bismarck end at slaa sig igennem med Hæren. Han blev 3 Aar senere dømt af en Krigsret for at have forsømt sin Pligt som øverstkommanderende og kastedes i Fængsel; men han undslap og døde senere i Madrid. Ved Erobringen af Metz gjorde Tyskerne atter en Hær paa ikke mindre end 180,000 Mand til Krigsfanger, og den tyske Belejringshær, der talte 200,000 Mand, blev nu fri, saa at den kunde anvendes andre Steder.

Inden dette skete, var Gambetta, der var Forsvarsregeringens virksomste Medlem, gaaet op i en Luftballon, og skønt den blev heftig beskudt af Tyskerne, og Gambetta selv blev saaret i Haanden, slap han dog bort fra Paris og

*Krigen skal
fortsættes.*

19. sept.

?

27. okt.

7. okt.

dalede ned i Nordfrankrig. Derfra drog han til Tours, og med utrolig Energi fik han samlet og udrustet Hære paa tilsammen over en halv Million Soldater. Hans Plan var at rejse hele Folket i Vaaben mod de fremmede Erobrere, og han havde haabet, at det derved skulde lykkes at drive Fjenden ud af Landet igen, saaledes som det var sket ved Carnots Virksomhed under den store Revolution.

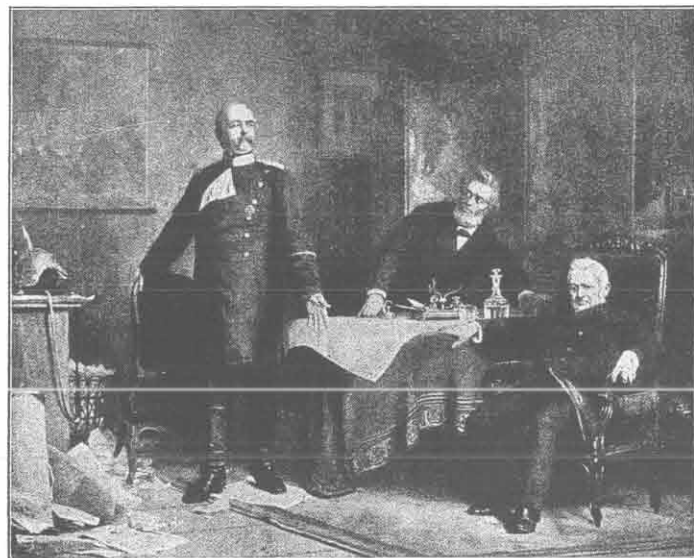
Han oversaa imidlertid, at den Gang havde Tropperne dog kunnet faa nogen Uddannelse paa Marchen mod Fjenden, medens de nu maatte kæmpe saa at sige fuldstændig uøvede, og saa var deres Modstandere yderligere udmærket indøvede Soldater, hvis Mod og Selvtillid var vokset med Sejrene. De store Anstrengelser viste sig derfor hurtig frugtesløse og bidrog kun til, at Tyskerne nu ogsaa behandlede den civile Befolkning grusomt og skaanselløst.

Efterhaanden som Tyskerne kunde sende flere og flere Tropper mod Paris og derved gøre Indespærringen virksommere, blev Mangelen paa Levnedsmidler i høj Grad følelig i Byen. I Januar 1871 begyndte Tyskerne at bombardere Paris, og omend Bombardementet ikke gjorde synderlig Skade, bevirkede det dog i Forbindelse med Hungersnøden, der efterhaanden var blevet saa stor, at Befolkningen ikke alene spiste Dyrene i den zoologiske Have, men ogsaa baade Hunde og Katte, at Paris maatte overgive sig i Slutningen af Maaneden. *28. januar*

Alle ønskede nu Fred; kun Gambetta vilde føre Krigen videre. Men en nyvalgt Nationalforsamling, der valgte Thiers til Chef for Republikkens udøvende Magt, gik ind paa, at Frankrig skulde afstaa Elsass og en Del af Lothringen med Metz, et Landomraade, der var beboet af 1½ Million Mennesker, som næsten alle helst vilde blive ved Frankrig, og betale 5 Milliarder Francs i Krigsomkostninger. Bestemmelserne herom undertegnedes i Frankfurt i Maj 1871.

Som Bismarck rigtig havde forudset, bevirkede den fælles Krig og de fælles Sejre en Sammenslutning af Nord- og Sydtyskland, som faa Aar tidligere havde staaet saa skarpt

overfor hinanden. Allerede efter Sejren ved Sedan indlededes der Underhandlinger, og efter den nordtyske Rigsdags og alle de tyske Fyrsters Anmodning lod Kong Wilhelm sig hylde som »tysk Kejser« i Ludvig XIVs Slot i Versailles d. 18. Januar 1871. Bismarck udnævntes til Rigskansler, og Rigsdagen udvidedes til at omfatte hele »det

Bismarck. Favre. Thiers.
Thiers og Udenrigsminister Favre underhandler med
Bismarck om Fredsbetingelserne.

tyske Kejserrige», der talte 41 Millioner Indbyggere og saaledes var folkerigere end baade Frankrig og England og nu ved Krigen med Frankrig havde vist Europa sin Styrke.

Elsass-Lothringen stilledes som et særligt Rigsland umiddelbart under det tyske Rige.

Som Løn for, hvad han havde udrettet, blev Bismarck udnævnt til Fyrste og fik et Domæne i Lauenburg, der vurderedes til en Million Thaler. General Moltke, Krigsminister Roon og andre fik store Pengegaver.

FRANKRIG EFTER 1870.

*a) hærne
over friden
b) vilje
mod friden
for at
c) nøden*

Pariserkommunen. Saa snart Krigen med Tyskland var endt, udbrød der Borgerkrig i Frankrig. Allerede under Paris's Belejring havde der gentagne Gange været Uro og Oprørsforsøg i Byen, bl. a. af Harme over, at Forsvaret ikke blev ført kraftigt nok, og da der nu var blevet valgt mange Konservative til Nationalforsamlingen, frygtede Arbejderne for, at Republikken igen skulde blive ophævet. De var blevet opfyldt af Tidens socialistiske og anarkistiske Ideer, der fremtraadte i mange forskellige Former, og da de fleste af dem under Krigen havde været Nationalgardister og stadig var i Besiddelse af deres Vaaben, tilrev de sig Magten i Byen og erklærede Paris for en fri Kommune. Det var deres Plan at opløse Frankrig i en Række selvstændige Kommuner, hvorfor denne Bevægelse kaldes Kommunardopstanden.

Men det øvrige Frankrig holdt sammen imod Hovedstaden, og da de franske Tropper nu vendte tilbage fra det tyske Krigsfangenskab, lod Thiers Paris belejre af en stor Hær under Anførsel af Mac-Mahon. Denne Hær viste den største Grusomhed mod de Fjender, den fik fat paa, hvad der igen drev Kommunarderne til at føre et blodigt Herredømme inde i Byen, og da Hæren endelig efter halvanden Maanedes Belejring var trængt ind i Paris i Maj 1871, maatte de i en hel Uge kæmpe fra Gade til Gade, inden Sejren var vundet. I disse Dage naaede Borgerkrigens Vildskab Højdepunktet, og Kommunarderne, der tidligere havde vist deres Vandalisme ved at omstyrte Vendômesøjlen, som Napoleon I havde rejst til Minde om sine Sejre, stak nu Ild paa Tuilerierne, Raadhuset og en Mængde andre offentlige Bygninger og dræbte Ærkebiskoppen af Paris, som de havde taget til Fange. Til Gengæld var Hævnens frygtelig. Foruden at en Mængde blev skudt, ofte rent vilkaar-

ligt, sendtes Folk i Tusindvis til Forbryderkolonierne, navnlig Ny-Kaledonien.

Denne Borgerkrig udkæmpedes endda for de tyske Soldaters Øjne, idet det var aftalt, at Tyskerne først skulde rykke ud af Frankrig, efterhaanden som Krigsskadeserstatningen blev udredet.

Genvej - Thiers 1871—73. Det blev derfor den næste Opgave for *Thiers* at faa de 5 Milliarder betalt, og det viste sig hurtigt, at Frankrig var langt rigere, end man havde ventet, saaledes at det store Laan, han maatte optage, blev mange Gange overtegnet. Efter 2½ Aars Forløb var hele Summen betalt, og Resterne af den tyske Hær forlod Frankrig. Æren for, at det skete saa hurtig, tilkommer først og fremmest Thiers, og paa en Statue, som rejstes for ham i Nancy, sættes derfor Paaskriften: Territoriets Befrier. Samtidig havde den øvede Statsmand faaet indført almindelig Værnepligt og forøget Kommunernes Selvstyre.

Forfatning - Der var nu kommet saa megen Ro i Landet, at man kunde tænke paa at ordne Forfatningen, en Sag, som hidtil havde været stillet i Bero. Nationalforsamlingen, som var blevet valgt under Krigen for at skaffe Fred, og som stadig sad inde med Magten, bestod, som nævnt, kun for en ringe Del af Republikanere, medens Flertallet var Monarkister, altsaa Folk, der ønskede at vende tilbage til Kongedømmet. Et Parti af dem, Legitimisterne, ønskede Karl Xs Sønnesøn, Greven af Chambord, til Konge, medens Orleanisterne vilde have Ludvig Filips Sønnesøn, Greven af Paris, paa Tronen.

Disse to Partier var tilbøjelige til at arbejde sammen paa den Maade, at de først tænkte sig den barnløse Greve af Chambord som Konge og efter hans Død Greven af Paris; men Greven af Chambord stillede som absolut Betingelse, at Revolutionens Fane, Trikoloren, skulde ombyttes med Bourbon'ernes Lilliebanner, og derpaa strandede hele Sagen. Samtidig vandt det republikanske Parti stor Fremgang, blandt andet fordi mange frygtede Kirken, der i disse

Gambetta

**) Jeanne d'Arc, François 1's og Henri 4's fane.*

Aar fik forøget Indflydelse og iværksatte store Processioner og Pilgrimsrejser, bl. a. til Lourdes i Pyrenæerne.

Thiers havde først ikke villet tage noget bestemt Parti; men da han efterhaanden indsaa, at Republikken lettest vilde kunne skabe Ro i Frankrig, satte han sig til Maal at indføre en konservativ Republik, og de forenede Legitimister og Orleanister fik ham da styrtet i Maj 1873. De valgte derefter Mac-Mahon til Præsident for under ham at faa Kongedømmet genoprettet.

353 mod
352 *1875.* Mac-Mahon 1873—79. Greven af Chambord nægtede imidlertid stadig at opgive Lilliebanneret, og det bestemtes derfor, at Mac Mahon skulde vedblive at være Præsident. Under ham vedtoges det endelig, at Frankrig skulde være en Republik, og Forfatningen blev ordnet, omtrent som den er nu. To Kamre, Deputeretkammeret og Senatet, fik den lovgivende Magt. Medlemmerne hertil vælges ved almindelig Valgret af alle Franskmænd over 21 Aar, til Deputeretkammeret ved direkte Valg, til Senatet derimod ved indirekte Valg. Den udøvende Magt blev givet til en Præsident, som fik en parlamentarisk Konges Rettigheder. Han vælges for 7 Aar ad Gangen af Senat og Deputeretkammer i Forening, hvorfor de i den Anledning træder sammen til en Nationalforsamling.

Mac-Mahon, der ønskede at føre en konservativ Politik, kom hurtig i Strid med det ny Deputeretkammer. Hans farligste Modstander var Gambetta, der ogsaa i Thiers' Præsidenttid var optraadt som de yderliggaaende Republikaneres Fører og Monarkisternes Modstander, og som nu med glødende Veltalenhed bekæmpede Mac-Mahon og hele det kirkeligsindede (klerikale) Parti, der, som omtalt, havde skaffet sig stor Magt overalt og ved sin udæskende Optræden bevirkede, at Modstanderne ikke alene angreb den romersk-katolske Kirke, men overhovedet enhver Form for Kristendom.

Resultatet af denne Kamp blev, at Mac-Mahon bøjede *1879.* af og nedlagde sin Værdighed. En udpræget Republikaner blev derefter valgt til Præsident. — Da Monarkisternes

**) Grévy*

Modstand nu var brudt, opløstes Republikanerne hurtig i en Mængde forskellige Partier, som gensidig bekæmpede hinanden for selv at komme til Magten, og det ene Ministerskifte fandt Sted efter det andet.

*Reform-
19-85
erry)* Gambetta, der nu var blevet Formand for Deputeretkammeret, var Fører for Opportunisterne, et Parti, som af de radikale Republikanere beskyldtes for at ville lade sig nøje med, hvad de i Øjeblikket kunde opnaa (drive Opportunitetspolitik), i Stedet for at staa fast paa de radikale Principper. Da det endelig lykkedes ham at komme til at danne et Ministerium, »det store Ministerium«, var hans Anseelse allerede ved at tabe sig, og efter halvtredje Maanedes Forløb maatte han atter gaa af.

Gambetta.
1838—82.

Kort efter døde han (1882).

Den Mand, der som Minister fik gennemført de fleste Reformer i denne Periode, og som i 1883—85 selv var Førsteminister, er Ferry. Kommunernes Selvstyre udvidedes yderligere, og det blev tilladt Arbejderne at danne Fagforeninger ligesom i England. Men mest Betydning fik hans Politik paa to Omraader: Kampen mod Klerikalismen og Bestræbelserne for at udvide Frankrigs Kolonirige.

a) For at bekæmpe Gejstlighedens Indflydelse forbedredes Almueskolerne, og der indførtes tvungen Skolegang, og omend fremdeles en Mængde Franskmænd sendte deres Børn til de af Munke og Nonner ledede Skoler (Kongregations-skolerne), var der dog derved skabt en offentlig og gratis Skoleundervisning, som blev af største Betydning for hele Landets Oplysning. I disse Skoler undervises der i Moral; 1882

derimod ikke i Religion, men Børnene har fri en Hverdag om Ugen, saa at de paa den kan faa Religionsundervisning, hvis Forældrene ønsker det. Der oprettedes ogsaa en Mængde højere Pigeskoler for paa den Maade at faa Magt over Kvinderne, og Skilsmisse mellem Ægtefolk blev tilladt trods Gejstlighedens kraftige Modstand.

b) Samtidig med at de øvrige Stormagter begyndte at udvide deres Koloniriger, drev ogsaa Ferry en kraftig Kolonipolitik. Han skaffede Frankrig Herredømmet over Tunis, 1881 hvorved han imidlertid opirrede Italienerne, der betragtede det Land som deres »Interessesfære« og nu sluttede Forbund med Tyskland og Østrig (Triplealliancen 1882), samt over Dele af Kongolandet og Bagindien, idet han haabede derved at faa sine Landsmænd fra at stirre paa »Hullet i Vogeserne«; men alle de, som endnu ikke havde opgivet »Revanchetanken« overfor Tyskland, forenede sig med dem, der af andre Grunde var hans Modstandere, og da der meldtes om et fransk Nederlag i Tonkin, benyttede de sig heraf til at faa ham styrtet, og Forvirringen med Ministerskifter begyndte paany. IV
Den ki-
tiske Tid
1885-98

1885.

I 1887 valgtes den moderate Republikaner Sadi Carnot, en Sønnesøn af Krigsministeren under den store franske Revolution, til Præsident. (-1894)

1) Carnots Regering var i de første Aar optaget af Kampen mod General Boulanger. Han havde været Krigsminister 1886-87 og forstaaet at gøre sig i højeste Grad populær ved sine Taler og Opraab og at vække Begejstring, naar han viste sig højt til Hest og i straalende Uniform. Han gjorde sig til Talsmand for Revanchetanken, og det var hans Plan selv at føre Tropperne i Hævnkrigen mod Tyskland, maaske kunde han da ende som Frankrigs Hersker, ligesom Napoleon havde gjort det. Efter at hans Fjender havde faaet ham styrtet som Minister, lod han sig vælge ind i Deputeretkammeret og blev nu Fører for et stort Parti, der bestod af Folk fra mange forskellige Sider. Nogle sluttede sig til ham for derved at svække den bestaaende Regering, men mange andre hyldede ham som den Mand, der skulde

genrejse Frankrig, og der blev drevet en ivrig Agitation paa Møder rundt om i Landet.

Men Boulanger manglede Mod og Beslutsomhed til at benytte det rette Øjeblik til at skaffe sig Magten, og da han blev anklaget for Sammensværgelse mod Republikken, flygtede han bort (1889), hvorved han mistede hele sin Popularitet. Et Par Aar efter skød han sig i Bryssel.

Lige siden Krigen i 1870 havde Frankrig staaet saa temmelig ene blandt Europas Magter, men 1891 skete der en Forandring heri, derved at det begyndte at nærme sig til Rusland. Bismarck havde altid sørget for et godt Forhold mellem Tyskland og Rusland; men i 1890 var han blevet styrtet, og hans Efterfølger sluttede sig nærmere til England. Forbindelsen mellem Frankrig og Rusland var derfor til Støtte for begge Lande, og Venskabet besegledes ved det *franske Flaadebesøg* i Kronstadt, hvor Zaren (Alexander III) staaende hørte paa Marseillaisen, som hidtil havde været forbudt i Rusland. Forbund 1893.

2) Næppe var dette imidlertid sket, før Panamaskandalen indtraadte. 1892.

Under Ledelse af den berømte Ingeniør *Lesseps*, som i Treserne havde forestaaet Anlæggelsen af Suezkanalen, var der i Firserne grundlagt et Aktieselskab til Gennemskæring af Landtangen ved Panama. Men efter nogle Aars Forløb gik Selskabet Fallit efter at have brugt ca. 1400 Millioner Francs.

Der opstod straks Rygter om, at Leverandørerne havde begaaet store Underslæb, og at svimlende Beløb var gaaet til Bestikkelse af Ministre, Rigsdagsmænd og Bladredaktører, for at de skulde anbefale Selskabet, og der blev nedsat en Undersøgelseskommission for at bringe Klarhed heri. Men det lykkedes ikke at komme til Bunds i Sagen, og det var derfor kun enkelte, som kunde overbevises og dømmes, deriblandt *Eiffel*, som under Verdensudstillingen i 1889 havde bygget Eiffeltaarnet, og *Lesseps* selv, der blev dømt til 5 Aars Fængsel. Denne Dom blev dog ikke udført paa ham. Det var andre, deriblandt hans egen Søn,

der havde handlet paa hans Vegne, han var syg og sløv og døde i 1894 uden at vide, hvad der var sket med ham.

Panamaskandalen vakte kolossal Opsigt baade i og uden for Frankrig, og den bevirkede, at mange af de politiske Førere maatte trække sig tilbage og afløses af andre; derimod lykkedes det ikke de konservative Partier at udnytte Sagen til at skaffe sig større Indflydelse i Deputeretkammeret. Ved de nye Valg gik tværtimod de radikale stærkt frem, og medens Socialisterne siden Pariserkommunens Dage havde været uden videre Indflydelse i Frankrig, var de nu blevet saa talrige, at de kunde besætte 50 Pladser i Deputeretkammeret.

Lesseps.
1805—94.

3) Samtidig hermed begyndte der en lang Række anarkistiske Attentater i Frankrig. Anarkisterne er Modstandere af det moderne Samfund lige saa vel som Socialisterne. Men medens Socialismen har et positivt Program, en Fremtidsstat, som Partiet arbejder hen til, gaar Anarkismen (selve Navnet betyder: »Intet Styre«) ud paa at bekæmpe enhver Form for Regering i den Tro, at Menneskene saa af sig selv vil gøre det gode. En af de mest bekendte Anarkister er Russeren Grev *Krapotkin*.

Særlig de romanske Lande, Frankrig, Italien, Spanien og Portugal, huser en Mængde Anarkister, ofte Mennesker, som ikke har kunnet drive det til noget her i Livet og derfor er kommet i Krig med Samfundet. Af de russiske Nihilister har disse yderliggaaende Anarkister lært at udøve »Handlingens Propaganda«, d. v. s. ved Mord paa Fyrster, Ministre eller Politiembedsmænd at vække Opmærksomhed for deres Lære. De haaber saa, at det tillige skal

bringe Folk til at tænke over, hvor uretfærdige Forholdene er i de moderne Stater.

Attentaterne i Frankrig fulgte Slag i Slag efter hinanden, og de gik ikke alene ud paa at ramme enkelte Personer, men der blev ogsaa engang under et Møde kastet en Bombe ned i Deputeretkammeret, uden at den dog anrettede nogen videre Skade. Anarkisterne søgte ogsaa at komme Præsident Carnot til Livs. De sendte ham det ene Truselsbrev efter det andet, og i 1894 blev han myrdet i Lyon af en italiensk Anarkist.

Et halvt Aarstid efter blev den moderate Félix Faure Præsident. 1895-99.

Det gode Forhold til Rusland, der var indledet under Carnot, styrkedes yderligere under Félix Faure, og Kejseren (Nikolaj II) og Præsidenten aflagde gensidig hinanden Besøg henholdsvis i Frankrig og Rusland. (~~Den fransk-russiske Alliance 1897~~).

Koloniriget udvidedes med Madagaskar, som allerede under Ferrys Ministerium havde maattet anerkende Frankrigs Overhøjhed. Øen blev nu erklæret for en fransk Koloni.

Med Hensyn til de indre Forhold var det Dreyfusaffæren, der kom til at øve den største Indflydelse.

Den jødiske Kaptajn Alfred Dreyfus blev i 1894 anklaget for at have solgt hemmelige Dokumenter til Tyskland vedrørende Frankrigs Forsvar. Han paastod selv, at han var uskyldig, men blev alligevel dømt til at degraderes og deporteres. Hans Sabel blev brudt, og han sendtes til Djæveløen ved Guyana, hvor han led frygteligt under det usunde Klima. Hans Hustru og Broder arbejdede ivrigt for at faa hans Uskyldighed bevist; men de stødte paa den voldsomste Modstand, og som Aarene gik, delte hele Frankrig sig i to Partier: *et*, der for enhver Pris vilde bevise Dreyfus's Brøde af Frygt for, at Hærens Ære skulde lide, hvis det viste sig, at Domstolen havde taget fejl, og *et andet*, som netop vilde benytte en Omstyrtelse af Dommen til at knække Hærens Overmagt. Det blev altsaa en Kamp mellem militært- og civiltsindede, men tillige en Kamp,

hvor alle Antisemiter (alle, som var imod Jøderne) stillede sig paa Militærets Side.

I Begyndelsen saa det ud til, at Militærpartiet skulde sejre. Men Dreyfus's Venner blev ikke trætte, og da det til sidst blev godtgjort, at Dreyfus var dømt paa ulovlig Maade, idet der under Processen havde været fremlagt Dokumenter, som hverken han eller hans Forsvarer havde faaet at se, blev Sagen genoptaget af den kraftige Minister Waldeck-Rousseau. 1899-1902.

Dreyfus's Uskyldighed blev til sidst bevist, og han indtraadte igen i Hæren. (1906)

Dreyfusaffæren, der var blevet fulgt overalt i Europa med den største Interesse, fik vigtige Følger for Frankrig. Det var de radikale og Socialdemokraterne, der i sin Tid havde faaet Sagen optaget, og da de mente, at Kirken og Hæren havde arbejdet sammen og var en Fare for Republikken, fik Waldeck-Rousseau som et Middel til at bekæmpe Klerikalismen i 1901 vedtaget en Lov, der saa godt som fuldstændig berøvede de gejstlige Ordener Retten til at undervise. "Foreningsloven."

Denne Lov blev i 1905 efterfulgt af en anden, som adskilte Kirken fra Staten, saaledes at Staten ikke mere udnævner eller lønner Præsterne, men tillader Dannelsen af religiøse Foreninger, som selv kan vælge og lønne deres Sjælesørger. Kirkerne betragtes som Statens Ejendom; men det tillades Menighederne at benytte dem. Begge disse Love vedtoges først efter en haard Modstand, og da de bragtes til Udførelse paa en meget streng Maade, gav det mange Steder Anledning til voldsomme Sammenstød mellem de gejstlige og Regeringens Embedsmænd.

Frankrig søgte i Begyndelsen af vort Aarhundrede at tiltvinge sig Magten i Marokko, og det skaffede sig Frihed dertil ved at anerkende Englands Overhøjhed over Ægypten (den fransk-engelske Entente 1904) og ved at give Italien frie Hænder overfor Tripolis. Dets Bestræbelser stødte derimod paa stærk Modstand fra Tysklands Side; og det saa et Par Gange ud til Krig (Marokkokriserne); men i 1911

Bourgeois
Clemenceau
Jaurès

V.
Den anden
Reform
tid
1898-
1914

?
Clemenceau

Delcas

blev der afsluttet en Traktat, hvorved Tyskland anerkendte Frankrigs Protektorat over Marokko mod til Gengæld at faa en Del af »Fransk Kongo«.

Verdenskrigen 1914—18 kostede Frankrig umaadelige Summer, og dertil kom, at de rige Egne mod Nordøst var ødelagte, og at den nye Sovjetrepublik i Rusland nægtede at tilbagebetale de store Pengebeløb, som Frankrig i sin Tid havde laant Rusland (herom senere S. 108); men ved utrolig Energi er det efterhaanden lykkedes Landet at bringe sit Pengevæsen i Orden igen. Hovedmanden for dette Genrejsningsarbejde er Ministerpræsident Poincaré.

I. Den liberale
periode (Kulturkamp)
1871-78

TYSKLAND EFTER 1870.

Joufr. ordningen
1871, se s. 66.

1) uddad

Bismarck, Rigskansler 1871—90. Siden den fransk-tyske Krig har der i Europa, lige til Verdenskrigen 1914 udbrød, kun været ført Krig paa Balkanhalvøen. Dette skyldes mange forskellige Aarsager; særlig har Bismarck medvirket meget dertil. Han erklærede efter Krigen med Frankrig, at nu var Tyskland »mæt«; og hans Udenrigspolitik gik i de følgende 20 Aar ud paa at befæste Tysklands ledende Stilling i Europa gennem Forbund og Aftaler med andre Magter, hvorved han samtidig søgte at bringe Frankrig til at staa helt alene (»isolere det«).

Men denne Fredsperiode har været »den væbnede Freds Tid, hvor Magterne for at bevare Freden har holdt alt rede til Krigen og derfor alle har anvendt svimlende Summer paa deres Hærudgifter.

Det var lettest for Bismarck at vinde Østrigs Venskab,

men ogsaa til Rusland bevaredes det gode Forhold, der støttedes af det personlige Venskab mellem de to Kejsere, Vilhelm I og Alexander II.

1872

Dette saakaldte »Trekejsersforbund« var imidlertid ofte udsat for at briste, fordi Østrig og Rusland havde modstridende Interesser paa Balkanhalvøen; men Bismarck forstod ved sin Statskunst at holde det vedlige. Selv da han havde krydset Ruslands Planer i den russisk-tyrkiske Krig og faaet Ordningen af Forholdene paa Balkanhalvøen henvist til Afgørelse paa Berliner kongressen i 1878, formaaede han at vedligeholde den gode Forstaaelse med Rusland. Det var ham om at gøre »at holde Vejen fri fra Berlin til St. Petersburg«; men han følte godt, at denne Forbindelse ikke var helt sikker, navnlig efter Mordet paa Alexander II i 1881. Derfor traf han tillige Aftaler med Italien, som efter Frankrigs Besættelse af Tunis lod sig optage i Triplealliancen med Tyskland og Østrig (1882).

Maa det saaledes siges, at Bismarck med Hensyn til Udenrigspolitikken naaede det Maal, han havde sat sig, saa stødte han derimod i den indre Politik paa en Modstand, som han ikke formaaede at bryde, nemlig i Kampen mod Katolikkerne og mod Socialdemokraterne.

Den Forfatning, Bismarck havde skabt, adskilte sig i høj Grad fra den engelske og franske, hvor et Ministerium, der er i Splid med Underhuset eller Deputeretkammeret, maa gaa af. Den tyske Rigsdag bestod kun af eet Kammer, og overfor det fandtes ikke noget Rigsministerium, men kun en enkelt Mand, en »Rigskansler«, der stod som Kronens Repræsentant og som saadan ikke behøvede at være i Overensstemmelse med Flertallet paa Rigsdagen.

I denne Forsamling sluttede Bismarck sig i Begyndelsen, trods sine konservative Synspunkter, til de national-liberale, der havde været ivrige for Tysklands Samling, og gennemførte i Forening med dem en Række Love, hvorved der bl. a. indførtes fælles Møntsystem og Postvæsen for hele Riget, Forbedring af Retsplejen og et noget mere udvidet kommunalt Selvstyre i Prøjsen. (kredsage)

Bismarcks mål: Rigets stykke og enhed
status af Monarkiet som det øverste.

2) indre

og den
hordtyske
rigsdag
David

Disse Aar var dog især optagne af Bismarcks Kamp med den katolske Kirke. Paa Rigsdagen fandtes, et særligt katolsk Parti, Centrum, hvis Medlemmer var Modstandere af det nyoprettede tyske Rige med den protestantiske Kejser i Spidsen, fordi de saa en Fare for den katolske Kirkes Frihed deri. Og Bismarck følte paa sin Side, hvor farligt dette Parti var, da der blandt dets Tilhængere fandtes Folk, som ogsaa af andre Grunde vilde bekæmpe Rigets Enhed, nemlig Polakkerne i det østlige Prøjsen og Welferpartiet, der protesterede mod Hannovers Indlemmelse i Prøjsen 1866. Centrums Fører var den tidligere hannoveranske Minister Windthorst, en glimrende Taler og en Mand med ypperlige Evner til at holde sammen paa sit Parti og at føre det paa Rigsdagen.

Efter at Modsætningen bl. a. var kommet frem ved, at Bismarck ikke vilde følge Centrums Opfordring til igen at skaffe Paven hans verdslige Magt tilbage, var det Forholdet til Gammelkatolikkerne, der for Alvor bragte Striden til at blusse op.

I Juli 1870 havde Vatikanerkonciliet i Rom vedtaget Læren om Pavens Ufejlbarhed, d. v. s., at Paven, naar han taler til hele Kristenheden i en Sag, der angaar Tro og Sæder, er ufejlbar, saaledes at hans Bestemmelser i og for sig er urokkelige. Alle Bisperne bøjede sig for dette Dogme; men i Sydtyskland protesterede en Del troende Katolikker kraftigt herimod. De kaldte sig Gammelkatolikker og valgte deres egne Præster med en Biskop i Spidsen. Paven bandlyste dem; men Bismarck anerkendte og beskyttede dem, saa meget mere som han mente, at Regeringens Magt over Bisperne var blevet svækket ved Ufejlbarhedsdogmet, der bragte dem i endnu større Afhængighed af Rom, end de tidligere havde været.

Han besluttede derfor at bekæmpe den katolske Kirke for at hævede Statens Magt over Kirken, og han fik Hjælp dertil af de liberale Partier, som gerne vilde benytte Lejligheden til at komme Kirken til Livs. Det er ogsaa en af deres Mænd, der har givet denne Strid Navnet Kulturkampf (*Virchow*)

pen, fordi den fra deres Side var rettet mod Kirkens Overmagt paa Aandslivets Omraade i det hele taget.

Der blev nu vedtaget en prøjsisk Skolelov, som berøvede 1872

de Gejstligheden Indflydelsen over Skolerne ved at stille dem under Statens Tilsyn, og en anden Lov, som forbød Jesuiterne og beslægtede Ordener at opholde sig i det tyske Rige. Da Paven nægtede at anerkende den tyske Gesandt, der var Modstander af Ufejlbarhedsdogmet, var det, at Bismarck udtalte de bekendte Ord:

1872

»Vi gaar ikke til Kanossa, hverken legemligt eller aandeligt.«

Endnu heftigere blev Striden dog i 1873 ved Udstedelsen af Majlovene, hvorved bl. a. Staten fik Indflydelse paa Besættelsen af Præstembederne, og det bestemtes, at ingen kunde blive Præst, uden at han først havde studeret 3 Aar ved et tysk Universitet og underkastet sig en Eksamen, der ogsaa omfattede Filosofi og Historie.

Disse Love blev gennemført med den største Haardhed, genstridige Bisper og Præster blev anklaget og fængslet eller berøvet deres Tilskud fra Statskassen; men alt det forøgede kun Modstanden baade hos Præster og Lægfolk. I 1876 var det kommet saa vidt, at 8 prøjsiske Stifter var uden Biskopper og 1000 Sogne uden Præster. — Af andre betydningsfulde Love fra disse Aar maa nævnes Loven om tvungent borgerligt Ægteskab, der var en Følge af Forvir-

1874

Windthorst.
1812—91.

ringen paa det kirkelige Omraade, men som navnlig Kejseren nødig var gaaet med til.

Som Tiden gik, følte Bismarck imidlertid, at han ikke kunde bryde Katolikernes Modstand. Og da Kirkelovene tillige kom til at gaa ud over Protestanterne, hvorved Modstanden imod disse Love forøgedes, begyndte Bismarck at søge Fred med den katolske Kirke, som i 1878 havde faaet den diplomatiske og mere besindige Leo XIII til Pave. Samtidig forlod han de liberale og vendte sig til de konservative, som gerne vilde hjælpe ham, dels til at faa vedtaget Love om Indførselstold, der kunde forøge Statens Indtægter, dels til at bekæmpe Socialdemokraterne; thi fra dem saa Bismarck nu en ny Fare dukke op.

Grundlæggerne af Socialdemokratiet i Tyskland er Lassalle og Karl Marx, der begge deltog i Oprøret 1848.

Et egentligt tysk Socialdemokrati opstod dog først i Treserne, og det er Lassalle, som har grundlagt det.

Lassalle rettede udelukkende sin Virksomhed paa Forholdene i selve Tyskland, og hans Bestræbelser gik ud paa at faa Arbejderne til at slutte sig sammen for derved at tiltvinge sig almindelig Stemmeret ved de politiske Valg. Hans Tanke var, at Arbejderne, naar de først havde faaet Flertal paa Rigsdagen, skulde tvinge Staten til at omforme hele Fabriksvirksomheden til Fordel for dem. Lassalle døde imidlertid allerede i 1864.

Overfor ham staar Karl Marx, der vilde gøre Arbejderbevægelsen international (saa at den omfattede alle Lande) og revolutionær, Arbejderne skulde med Vold tilrive sig Magten i Staten, som derefter skulde overtage Produktionsmidlerne. I 1848 udstedte han et Opraab, som endte med Ordene: »Proletarer i alle Lande, slut jer sammen!« Marx levede største Delen af sit Liv i Landflygtighed i London. Her deltog han i Stiftelsen af Arbejderforeningen Internationale, der fik Tilhængere rundt omkring i Europas Lande, indtil Regeringerne forbød den, fordi man mente, at det var den, der havde været Skyld i den franske Kommunardopstand, og her forfattede han sit Hovedværk »Ka-

1867.

pitalen«, hvoraf de to sidste Dele dog først udkom efter hans Død.

Efter at der i en Række Aar havde staaet en skarp Strid mellem Tilhængerne af Lassalles og af Marx's Lære, sluttede de to Partier sig ved Midten af Halvfjerdserne sammen i eet stort socialdemokratisk Parti, hvis Førere blev Bebel og Liebknecht.

I disse Aar havde Tyskland i økonomisk Henseende gennemgaaet først en Opgangs- og derefter en Nedgangstid. Den store Overfløddighed af rede Penge, der var en Følge af den franske Krigsskadeserstatning, havde overalt medført Lyst til at begynde nye Industriforetagender og grundlægge Aktieselskaber; men den almindelige Tillid misbrugtes af mange til at

Karl Marx.
1818—83.

sætte usolide Forretninger i Gang (Gründeraarene kaldes denne Periode), og det medførte atter, at den ene store Forretning maatte ophøre efter den anden, og at der kom en almindelig Slappelse og Stilstand med deraf følgende Arbejdsløshed. fra 1873

Begge disse Perioder bidrog i høj Grad til at bringe Socialismen Fremgang, og da saa Kejseren i 1878 var Genstand for 2 Mordforsøg, af hvilke det sidste kastede ham paa et langt Sygeleje, benyttede Bismarck sig snildt af den almindelige Forbitrelse mod Socialdemokraterne, som var en Følge heraf. Rigsdagen opløstes, og da de konservative vandt stor Fremgang i den nyvalgte Rigsdag, fik han vedtaget en Undtagelseslov imod Socialdemokraterne, hvorved

1875

1849-
1883

1)

*) krævet om toldbeskyttelse

2) *ladet socialis- (men)*
deres Forenings-, Forsamlings- og Pressefrihed omtrent helt ophævedes. Denne Lov blev anvendt i al sin Strenghed; men tillige søgte Bismarck at modarbejde Socialismen ved en Række Love, der skulde sikre Arbejderne mod Nød i Tilfælde af Sygdom eller Ulykke og yde dem Understøttelse, naar de blev uarbejdsdygtige og gamle.

1881 ff.

Disse Arbejderlove har haft Betydning ogsaa for de andre Landes sociale Lovgivning; men de bidrog ikke til, at Bismarck naaede sit Maal. Det socialdemokratiske Parti voksede tværtimod i Tidens Løb saa stærkt, at det i 1890 kunde vælge 35 Medlemmer ind i Rigsdagen.

fra 0.4 til 1.4 mill. stemmer

Samtidig havde Bismarck efterhaanden maattet ophæve Lovene mod Katolikkerne for derved at vinde Centrums Tilslutning paa Rigsdagen, men enkelte Love vedblev dog at bestaa, bl. a. Loven om tvungent borgerligt Ægteskab og Loven mod Jesuiterne (ophævet 1917).

Da Kejser Vilhelm var til Stede ved Højtidelighederne i Anledning af, at Arbejdet paa Kielerkanalen paabegyndtes, paadrog han sig en heftig Sygdom, og Aaret efter døde han, over 90 Aar gammel (1888). Han havde ofte været betænkelig ved Bismarcks Politik, men dog altid ladet ham raade. Da Bismarck saaledes engang havde indgivet sin Afskedsbegæring, skrev Kejseren kun Ordet »Niemals« paa den og sendte den tilbage.

Kronprinsen besteg nu Tronen som Kejser Frederik III. Han var gift med Prinsesse Viktoria af England, en Datter af Dronning Viktoria, nærede frisindede Anskuelser og var begejstret for Kunst og Videnskab; men han var døds syg, da han blev Kejser, og døde efter 3 Maaneders Forløb.

Derefter blev hans Søn Vilhelm II Kejser (1888).

Kejser Vilhelm II, der ved sin Tronbestigelse kun var 29 Aar, var gift med Augusta Viktoria, en Datter af Prins Frederik af Augustenborg, der i 1864 gjorde Fordring paa at anerkendes som Hertug af »Slesvig-Holsten«.

Da Vilhelm II ønskede at gaa langt videre i Henseende til Arbejderlovgivning, end Bismarck vilde være med til, og da han tillige selv vilde bestemme Udenrigspolitikken,

kom han snart i Strid med Bismarck, der i Kraft af sin Alder og den betydelige Magt, han hidtil havde haft, ikke kunde tænke sig at give efter og derfor i 1890 maatte tage sin Afsked.

Bismarck trak sig forbitret tilbage til sine Godser og angreb ofte den nye Regering paa den heftigste Maade. Han døde i 1898.

Siden Bismarcks Afgang skiftede Kejser Vilhelm II flere Gange Rigskansler, da han i Virkeligheden ønskede at være »sin egen Rigskansler« og derfor afskedigede Kanslerne, naar han blev uenig med dem. Hans Ideal var »Kejserdømmet af Guds Naade«, og han traadte ofte stærkt personligt frem, idet han baade søgte at lægge et kraftigt Pres paa Partierne i Rigsdagen og stræbte at paavirke Befolkningen ved sine mange Taler.

Han var en Mand med megen Vilje, men han lod sig for en stor Del lede af sine øjeblikkelige Stemninger, og da det var ham selv, der i det væsentlige bestemte Udenrigspolitikken, blev den langtfra ført med saa megen Fasthed og med saa megen Klarhed over, hvad der i de enkelte Tilfælde vilde kunne opnaas, som i Bismarcks Dage. Men han øvede en stærkere Indflydelse end nogen anden samtidig Hersker, idet der ikke var nogen større Begivenhed enten indenfor Tysklands Grænser eller udenfor, som han

Kejser Vilhelm II,
født 1859.

III.
Wilhelm
2.5.1859-
1890-
1918.

A) udad-
Ligevægten blev genoprettet med det fransk-russiske forbund 1893. Italien.

a) ikke stillede sig i Forhold til. Det er ham, der har skabt den tyske Krigsflaade, der blev saa stor, at den kunde maaie sig med den franske, og det er ham, der har gjort Tyskland til en søfarende Nation. »Tysklands Fremtid ligger paa Havet«, har han sagt.

b) Allerede Bismarck var i Firserne gaaet med til at skaffe Tyskland Kolonier, men Bestræbelserne for at komme med ved »Jordens Deling« tog dog først Fart under Vilhelm II, under hvem det tyske Kolonirige blev udvidet baade i Afrika og Australien. Men alle disse Bestræbelser fra Kejserens Side, deriblandt ogsaa hans Orientrejse i 1898 og hans Venskab med Tyrkiet, foruroligede og tirrede England.

c) og Handelen
Industrien voksede saa stærkt, at den i mange Henseender kunde optage Konkurrencen med England, og Agerbruget blev fremmet ved en kraftig Toldbeskyttelse.

B) Regeringens Stræben var stadig rettet paa at bekæmpe Socialismen, der ustandselig bredte sig; men hverken en udstrakt Arbejderbeskyttelseslovgivning eller kraftige Tvangsforholdsregler kunde udrette noget, og Partiet voksede saa stærkt, at det til sidst blev det største Parti paa Rigsdagen. Da Tyskland efter Nederlaget i Verdenskrigen blev en Republik, valgtes da ogsaa en Socialdemokrat til Rigets første Præsident. Efter hans Død har Befolkningen valgt den konservative Hindenburg, Tyskernes Overgeneral under den sidste Del af Verdenskrigen, til hans Efterfølger. General Hindenburg har trofast overholdt den republikanske Forfatning, bl. a. støttet af Udenrigsminister Stresemann, der har arbejdet ivrigt og maalbevidst paa at hidføre et fredeligt Forhold til de tidligere Fjender. 1923-29.

) Det sønderjydske Spørgsmaal. I Pragfredens § 5 havde Napoleon III jo faaet indført den Bestemmelse, at de nordslesvigske Distrikter skulde blive forenet med Danmark igen, naar Befolkningen ved en fri Afstemning udtalte sig derfor, og det er oplyst, at Bismarck baade tænkte sig Muligheden af en saadan Afstemning og ikke vilde have noget særligt imod den; men hverken Kong Vilhelm eller det

til 4 1/2
mill. st.

Ebert
1919

Nazionalsozialismen

tyske Folk, der var af den Opfattelse, at Slesvig var et gammelt tysk Land, der nu endelig var blevet forenet med Moderlandet, vilde paa nogen Maade gaa med her til. Da nu Kejser Napoleon i de følgende Aar gentagne Gange mindede om denne Paragraf, bevirkede hans Ind-

blanding kun, at Bismarck blev uvillig til at opfylde den, og de Forhandlinger, som den danske Regering indledte med ham, førte derfor ikke til noget. Saa kom Napoleons Fald i 1870, Bismarck behøvede ikke mere at opfylde Bestemmelsen af Hensyn til Frankrig, og paa Berlinerkongressen i 1878 fik han Østrigs Tilladelse til helt at stryge den. Dette offentliggjordes næste Aar, efter at den danske Prinsesse Thyra havde indgaaet Ægteskab med Hertugen af Cumberland, der efter sin Faders Død gjorde Fordring paa Hannovers Trone*). avbrudt
1868
II)
1878-
1920.

Regeringen arbejdede kraftigt paa at fortyske Befolkningen i Nordslesvig, dels gennem Forbud mod danske Farver og Sange og ved at bemægtige sig Skolen, dels ved paa anden Maade at chikanere de dansksindede. Forfølgelsen naaede sit Højdepunkt under Overpræsident v. Koller (1897—1901), der bekæmpede de dansksindede ved at udvise dem, hvis de ikke var prøjsiske Undersaatter, eller ved at udvise deres danske Tjenestefolk, hvis de selv havde prøjsisk Borgerret. Samtidig søgte Staten ved Jordopkøb at bringe Gaarde fra danske over paa tyske Hænder. Se Landevæsenet s. 87. 1889
tysk
Undervisningsprogr.

Men saa kom der nogle Aar, hvor Regeringen søgte at vinde Befolkningen ved at optræde mildere, og i den Periode afsluttedes Optantkonventionen af 11. Januar 1907.

Ved Freden i Wien 1864 var det blevet tilladt Slesvigerne at bevare deres Undersaatsforhold til den danske Krone, naar de udtalte Ønsket om det (det kaldes at optere), og da senere Pragfredens § 5 aabnede Mulighed for, at Nordslesvig snart kunde blive forenet med Danmark, benyttede ca. 4000 Sønderjyder sig af denne Ret. Disse Optanter var alt-

*) I 1913 indtraadte der en Forsoning mellem »Hohenzollerner« og »Welferne«, idet Kejser Vilhelms Datter blev gift med Hertugen af Cumberlands Søn.

x) dog højst Haderen kres!

Opteringen! (s. 85)
Udvandringen, o. 60 tus.
Edonægtelsen.

saa danske Statsborgere, skønt de vedblev at leve i Sønderjylland; men deres Børn og Børnebørn havde hverken dansk eller tysk Borgerret, hvis de var født før 1898, fordi den danske og tyske Lovgivning paa dette Punkt var forskellig. De var ikke danske, fordi de ikke var født i Danmark, og de var ikke tyske, fordi deres Fader ikke var tysk Statsborger. De Optantbørn, der var født efter 1898, havde derimod dansk Borgerret, fordi en ny Lov om Indfødsret i det Aar erklærede alle dem for danske Borgere, hvis Fader har Indfødsret, uanset hvor de er født.

Af nationalitetsløse Optantbørn levede der imidlertid ca. 12,000 i Sønderjylland, og de var altsaa i Virkeligheden fuldstændig retsløse, indtil Konventionen mellem Danmark og Tyskland i 1907 bestemte, at de maatte blive prøjsiske Statsborgere, naar de ansøgte derom.

*umale
ukendte
s op-
vilde* Circa 5000 Optantbørn benyttede sig heraf, hvorved deres Retsstilling blev sikret; men i mange Kredse, særlig i Tyskland, modtoges denne Overenskomst med Uvilje, og Regeringen i Nordslesvig begyndte derefter igen at optræde strengere.

I April 1908 vedtoges en ny tysk »Foreningslov«, hvori det bestemtes, at der fra 1928 kun maatte benyttes tysk Sprog ved offentlige Møder. Denne Bestemmelse var særlig indsat af Hensyn til Polakkerne i Rigets østlige Provinser, thi overfor dem gik Tyskerne endnu haardere frem end mod Sønderjyderne; men den vilde ogsaa være kommet til at gaa ud over de dansktalende Nordslesvigere, der med saa stor Trofasthed kæmpede den ulige Kamp for at bevare deres danske Sprog og deres Nationalitet.

*i orga-
an-
kort
igt* Denne Kamp begyndte for Alvor efter 1878, da »de slettede Paragraffen ud«. Før den Tid havde Sønderjyderne nemlig nærmest gjort passiv Modstand, idet de taalmodigt ventede paa det Tidspunkt, da de efter Pragfredens § 5 kunde »stemme sig hjem«. Men da dette Haab brast i 1878, begyndte de den lange og sejge Kamp for at kunne vedblive at være Danske.

*ilitætsjerneten, edoavlaggebru, organiseringen
stemmetallet voksede.* Førerne i Nordslesvigernes Nationalitetskamp var især

de Mænd, der efter hinanden valgtes af Befolkningen til at tage Sæde i den tyske Rigsdag, nemlig ^{7/1881} Hans Krüger, ¹⁸⁸¹ Gustav Johannsen, ¹⁸⁸¹ J. Jørgensen og ¹⁸⁸¹ H. P. Hanssen. De danske Aviser, særlig »Flensborg Avis« og »Hejmdal«, gjorde et stort Arbejde for at værne om Danskheden; men ogsaa paa anden Maade kæmpedes der.

Skolen var jo efterhaanden blevet mere og mere fortysket, og fra 1889 var Undervisningssproget udelukkende Tysk, undtagen i nogle faa Religionstimer. Til Værn for det danske Sprog stiftedes da ¹ Sprogforeningen, der oprettede danske Bogsamlinger rundt omkring og spredte danske Bøger i Tusindvis blandt Befolkningen, samt ² Skoleforeningen, der havde til Opgave at sende den konfirmerede Ungdom til Højskoler og Landbrugsskoler i Danmark. En Række Foredragsforeninger, Idrætsforeninger og Ungdomsforeninger virkede i samme Retning. (1880) (1892)

I Kirken prædikedes der ganske vist i hvert Fald hver anden Søndag paa Dansk; men da den Aandsretning, der mødte Tilhørerne, var Tysk, stiftedes den ene store danske Frimenighed efter den anden, hvor Befolkningen kunde samles om deres egen Præst i deres egen Kirke. ³ Vælgerforeningen havde til Opgave at samle alle de stemmeberettigede dansksindede. Og i den vældige Kamp, som Tyskerne førte for at bringe saa megen Jord og saa mange Gaarde som muligt over paa tyske Hænder, lykkedes det ofte med Held den nordslesvigske Kreditforening at hjælpe de dansksindede til at bevare deres Fædres Jord. (1888) (1912) („Landeremmet“)

Og denne Udholdenhed i Kampen for at bevare den danske Kultur blev da ogsaa belønnet. Da Verdenskrigen endte med Tysklands Sammenbrud, bestemtes det, at Nordslesvig skulde gives tilbage til Danmark paa Grundlag af en Folkeafstemning, og den 15. Juni 1920 blev Landet ned til en Linie, der strækker sig Nord for Flensborg, men Syd for Tønder, atter forenet med Moderlandet.

Wilsons 14 punkter antas okt. 1918. Afstemning 10. febr. og 14. marts 1920.

*1) Tyskere, Tjekker, Slovenier & Kroater, Polakker, Rutenier,
Rumanere, Italianere 88
i Ungarn: Magyarer, Slovakker, Kroater, Tyskere, Ru-
manere, Rutenier.

ØSTRIG-UNGARN

EFTER 1870.

Forholdene i Østrig-Ungarn har i denne Periode frem-
budt store Vanskeligheder, væsentlig som Følge af, at de
mange forskellige Folkeslag hver især har gjort deres For-
dringer gældende.

Skønt Tyskerne kun udgjorde en Tredjedel af Befolk-
ningen i Kejserdømmet Østrig, fordrede de dog at være de
ledende og var det ogsaa indtil Slutningen af Halvfjerds-
erne. Men imidlertid var den tjekkiske Nationalitet gaaet
stærkt frem i Bøhmen, hvor Tjekker og Tyskere bor Side
om Side, og Regeringen udstedte da i 1880 en Sprogforord-
ning, der bestemte, at Embedsmændene i Bøhmen og
Mähren skulde anvende det Sprog, som de Folk, de forhand-
lede med, talte. Det var let nok for Tjekkerne, der jo nemt
kunde lære Tysk; men det vakte den største Harm hos
Tyskerne. De fordrede Landet adskilt i en tjekkisk og en
tysk Del, og da de ikke kunde opnaa det, vilde de slet ikke
give Møde i den bøhmiske Landdag.

Værre endnu blev det, da Regeringen i 1897 udstedte en
ny Sprogforordning for Bøhmen og Mähren, der bestemte,
at alle Embedsmændene skulde kende begge Sprog. Ty-
skerne i hele Riget raabte nu op om »den tyske Embeds-
stands Tjekkisering«, og det kom til frygtelige Uroligheder
baade paa Rigsdagen i Wien og rundt om i Byerne, særlig
i Prag. Regeringen lod da Sprogforordningen falde; men saa
opstod der lige saa store Vanskeligheder fra Tjekernes
Side, og der maatte regeres ved provisoriske Love, da det
var fuldstændig umuligt at faa det regelmæssige Lovgiv-
ningsarbejde i Gang.

I Kongeriget Ungarn udgjorde Magyarerne ganske vist
kun Halvdelen af Befolkningen; men de haandhævede kraf-
tigt deres Stilling som det herskende Folk og opnaaede at
gøre det magyariske Sprog omtrent eneraadende i Forvalt-

ningen, saaledes baade i Post-, Jernbane- og Telegrafvæse-
net. Forbindelsen med Østrig svækkedes efterhaanden
mere og mere, og der herskede stadig den største Uro og
Forvirring paa Rigsdagen, saa at Regeringen bestandig
maatte tage sin Tilflugt til Udstedelsen af foreløbige Love.

Hvad Udenrigspolitikken angaar, vendte Regeringen sig
mod Balkanhalvøen og søgte at vinde Indflydelse der, da
Østrig nu var udelukket fra Tyskland, og paa Berliner-
kongressen i 1878 opnaaedes Ret til at besætte Bosnien og
Herzegovina, hvad Rusland i Forvejen var gaaet ind paa,
mod at Østrig holdt sig neutralt under den russisk-tyrkiske
Krig. I 1908 indlemmedes disse Lande i Riget, og Rusland
var den Gang for svagt til at kunne hindre det. *Det sydslaviske*

Kejser Franz Josef mistede i 1889 sin eneste Søn, Kron-
prins Rudolf, der var gift med en belgisk Prinsesse. *spørgs-
mål*
Han blev fundet dræbt paa et Jagtslot, uden at det
senere er helt oplyst, hvorledes han er kommet af Dage. I
1898 blev den smukke og begavede Kejserinde Elisabeth
myrdet af en italiensk Anarkist, og i 1914 myrdedes Tron-
følgeren Franz Ferdinand og hans Hustru under et Besøg i
Bosniens Hovedstad. Dette Mord gav Anledning til Ver-
denskrigen.

ITALIEN

EFTER 1870.

Da Italien var blevet samlet til eet Rige, gjaldt det om
at bringe Orden til Veje i de indre Forhold, hvad der snart
viste sig yderst vanskeligt; thi alt skulde saa at sige skabes
helt fra nyt, og der maatte anvendes store Pengesummer
paa Forbedring af Landboforholdene, Anlæggelse af Veje og
navnlig af Jernbaner. Dertil kom, at Italien ønskede at op-
træde som Stormagt og derfor maatte udvide sin Hær og sin
Flaade. Frihedsaarene havde paadraget Riget en betydelig

Statsgæld, og den voksede nu stadig, saa at de i Forvejen trykkende Skatter efterhaanden blev helt utaaelige. Den Uro, som derved opstod i Befolkningen, forøgedes yderligere ved Modsætningen og Misundelsen mellem Indbyggerne i de nordlige og de sydlige Provinser, og der fandt bestandig Ministerskifter Sted, da Førerne for de forskellige Partier alle stræbte efter at støde de andre bort for selv at komme til Magten.

Forholdet til Pavestolen var stadig daarligt, og Pius IX forbød de troende Katolikker at deltage i de politiske Valg, »de maatte hverken vælge eller vælges«, idet han haabede, at Riget skulde gaa sin Opløsning i Møde, naar de radikale Elementer ingen Modstand mødte.

Viktor Emanuel og Pius IX døde med en Maanedes Mellemrum i Begyndelsen af 1878. Derefter blev Umberto Konge, medens Leo XIII besteg Pavestolen, men Forholdet mellem »Kvirinalet« og »Vatikanet« forbedredes ikke derved.

I 1887 lykkedes det Crispi at blive Førsteminister. Han var født paa Sicilien og havde i 1860 deltaget i Garibaldis Frihedstog til denne Ø, ivrig Republikaner havde han været, hensynsløs og lidenskabelig; men han stod nu paa Kongedømmets Side og tugtede enhver Rolighedsforstyrrelse med Strenghed.

Crispi var en personlig Ven af Bismarck, i hvem han saa sit Forbillede (»den lille Bismarck« blev han kaldt), og en varm Tilhænger af Triplealliancen (Side 77). Forholdet til Frankrig var derfor yderst spændt. For at standse Angrebene fra Pavemagtens Side fik han vedtaget en Lov, der idømte Præsterne strenge Straffe, hvis de offentlig talte for Genoprettelsen af Pavens verdslige Magt og derved søgte at svække den bestaaende Stat.

Da Frankrig i 1881 havde besat Tunis, hvorved Italien saa sig udelukket fra at tilegne sig dette Land, hvor største Delen af den europæiske Befolkning var Italienere, søgte Regeringen at skaffe sig afrikanske Kolonier ved at bemægtige sig nogle, forøvrigt usunde og sumpede Strækninger

ved det røde Hav, hvor italienske Købmænd allerede tidligere havde sat sig fast; men da Italienerne derfra vilde udvide deres Herredømme længere ind i Landet, stødte de sammen med Abessinierne, som slog dem.

Dette var sket, inden Crispi blev Minister; men han satte som sin Opgave at føre en kraftig Udenrigspolitik, og det lykkedes ham virkelig i nogle Aar at faa en Slags Overhøjhed over Abessinien, indtil dets Konge sagde sig løs fra Italienerne og i 1896 tilføjede dem et frygteligt Nederlag. Italienerne blev dermed vist tilbage til Kolonien ved det røde Hav, og Crispi maatte gaa af, hvorefter Ministerierne igen har skiftet hyppig.

Medens Italien i 1898 fejrede Halvtredsdaarsdagen for Oprøret i 1848, udbrød der rundt omkring, særlig i Milano, farlige Brødpstande som Følge af, at den stærkt forhøjede Hvedetold havde fordyret Brødet.

I det hele har Fordærvelsen og Bestikkeligheden blandt de Store og de usle Forhold, hvorunder den lavere Befolkning lever, bevirket, at der findes en Mængde Anarkister i Landet, og i Aaret 1900 myrdedes Kong Umberto af en Anarkist. Hans Søn, Viktor Emanuel III, besteg derefter Tronen.

Landet er imidlertid, trods alt, gaaet stærkt frem, men lider dog fremdeles under store Vanskeligheder, særlig den trykkende Finansnød.

Pave Leo XIII døde i 1903. Han efterfulgtes af Pius X, som igen tillod Katolikkerne at deltage i de politiske Valg, dog under Bispernes Ledelse, men som ellers ligesom sine Forgængere levede som »Fange i Vatikanet«. Men i 1929 lykkedes det den italienske Ministerpræsident Mussolini at hidføre en Udsoning med Pavestolen. Der oprettedes en lille suveræn Pavestat, bestaaende af Peterskirken og Vatikanet med den aller nærmeste Omegn, og Paven anerkendte det italienske Kongerige.

Da den italienske Regering saa, hvor fast England og Frankrig efterhaanden satte sig i Nordafrika, ansaa den det for farligt at vente længere med at tilegne sig Tripolis og

benyttede derfor et intetsigende Paaskud til i *Efteraaaret 1911* at erklære Tyrkiet Krig og føre en Hær over til Tripolis. Italienerne fik ret hurtig Kystlandet i Besiddelse, men kunde ikke trænge ind i det indre af Landet. Derimod var de ubestridt Herrer paa Havet. Da denne Tilstand havde været et Aar, og Tyrkiet havde Brug for alle sine Stridskræfter til at bekæmpe et Angreb fra de forenede Balkanstater, som havde benyttet sig af Tyrkiets vanskelige Stilling til at overfalde det, sluttedes en Fred, hvorved Italien fik Overherredømmet over Tripolis.

Midt under Krigen blev der i 1912 vedtaget en ny italiensk Valglov, hvorved Valgretten udvidedes til ogsaa at gælde Analfabeterne (de Folk, der hverken kan læse eller skrive), dog først naar de er fyldt 30 Aar eller har aftjent deres Værnepligt, medens Valgretten ellers opnaas med 21 Aars Alderen. Antallet af Vælgere er dermed vokset til mere end det dobbelte. *Ophævet under fascistene*

ENGLAND

EFTER 1865.

*1868-1895.
Gladstone og Disraeli
Efter Lord Palmerstons Død i 1865 kæmpede de to store*

Førere Gladstone og Disraeli i de næste 15 Aar med hinanden om Magten og skiftedes til at lede Regeringen, alt efter som de liberale eller de konservative havde Flertallet i Underhuset.

1809 William Gladstone var Søn af en rig Købmand i Liverpool. Han havde faaet en udmærket Opdragelse og var i Besiddelse af glimrende Evner, navnlig af stor Veltalenhed; dertil var han et varmtførende Menneske med Blikket aabent for andres Nød og en troende Kristen. I en Alder af 22 Aar lod han sig vælge ind i Parlamentet, og som Aarene gik, udviklede han sig fra yderst konservativ til meget frisindet.

-1855, 1859-66

1852 blev han Finansminister og vakte almindelig Beundring ved den enestaaende overskuelige Maade, hvorpaa han kunde fremstille en Finansplan. Det lykkedes ham i denne Stilling efterhaanden at faa Frihandelen helt gennemført og at faa Statsgælden betydelig nedsat; men han syntes slet ikke om den voldsomme Udenrigspolitik, som Palmerston førte i disse Aar. Han ansaa Krig for en Vederstyggelighed og ønskede at fremme Fred og Broderskab mellem Folkene.

f. 1804

Overfor ham stod Benjamin Disraeli, der var Søn af en rig, jødisk Forfatter, men døbt som Dreng. Han havde ført et muntert Ungdomsliv sammen med de unge Adelsmænd, skrevet gode Romaner og foretaget lange Udenlandsrejser. Derefter havde han søgt Optagelse i Parlamentet, og var fra 1848 Toryernes Fører, en Stilling, han hævdede i Kraft af sin stærke Vilje, klare Forstand og store Veltalenhed.

William Gladstone.
1809—98.

Lige siden 1852 havde der været som en Tvekamp mellem disse to Mænd, og efter at Disraeli i 1867 som Minister havde maattet gaa med til en betydelig Udvidelse af Valgretten, sejrede de liberale ved de nye Valg, og Gladstone dannede sit første Ministerium 1868.

1)

Gladstone 1868—74. Da Gladstone blev Førsteminister, satte han sig som Maal at gøre noget for Irland, hvis keltiske Befolkning hadede Englænderne for den Undertrykkelse, de maatte lide.

a)

Englænderne havde paa Cromwells Tid taget Jorden fra dem og givet den til engelske Godsejere, saa at Irlænderne

var sunket ned til at blive Fæstere, der førte en kummerlig Tilværelse og var udsat for at blive sat fra Hus og Hjem, naar de som Følge af Misvækst eller af andre Grunde ikke kunde betale de trykkende Afgifter. Tilmed maatte de, skønt de var Katolikker, betale Tiende til den engelske biskoppelige Kirke, som var indført derovre.

Paa Grund af disse fortvivlede Forhold var flere Milioner Irlændere udvandret til Amerika, hvor de dannede en Forening (*Fenierne*) med det Formaal at løsrive Irland; men de Opstandsforsøg, som blev gjort, kvaltes med Haardhed af den engelske Regering.

1869 Gladstone fik nu ophævet den engelske Statskirke paa Irland, hvorved Katolikkerne derovre befriedes for deres Tiendepligt til den, og han fik gennemført en irsk Landlov, som forbedrede Forpagternes Kaar noget. Men selv om der ved disse Love var gjort en god Begyndelse, var Ierne langt fra tilfredse.

Gladstone havde dog ikke alene sin Opmærksomhed henvendt paa Irland, han fik i disse Aar tillige gennemført en stor Mængde andre Reformer.

1870 Af stor Betydning blev den ny Skolelov, hvorved der gennem Oprettelsen af offentlige Almueskoler blev sørget for en god Skoleundervisning, medens hidtil en Mængde engelske Børn hverken havde lært at læse eller skrive. En anden vigtig Lov indførte hemmelig Afstemning ved Parlamentsvalgene.

b) Gladstones Reformer vakte imidlertid Modstand hos alle dem, de gik ud over; efterhaanden kneb det ogsaa for ham at holde sammen paa sit Parti; men størst Forbitrelse fremkaldte han dog ved sin fredelskende Udenrigspolitik, særlig ved sin Eftergivenhed i Alabamasagen (Side 59). De konservative kom derfor i Flertal ved Valgene i 1874; Gladstone maatte gaa af og trak sig foreløbig tilbage til sine Godser.

2) Disraëli 1874—80. Disraëli, der i Underhuset havde ført Kampen imod Gladstone af hele sin Kraft, blev nu Mini-

steriets Chef, og et Par Aar efter adledes han under Navnet Jarlen af Beaconsfield. [*'bekonsfi:ld*] a)

Han begyndte med at gennemføre nogle Love til Fordel for Arbejderne, som mange Steder havde hjulpet ham ved Valgene; men derefter standsede Reformarbejdet snart. Lord Beaconsfields Interesse laa i at gøre Riget mægtigt udadtil og at forøge dets Kolonier, og som Tegn paa Rigets Magt lod han Parlamentet vedtage, at Dronning Victoria skulde føre Titlen Kejserinde af Indien. 1877.

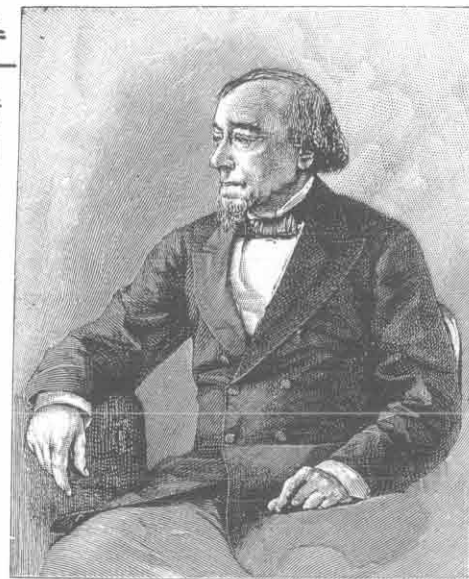
Ægypten styredes paa den Tid af en tyrkisk Vicekonge med Titel af Kediv. Men da Kediven var i Pengeforlegenhed, fik Beaconsfield ham til at sælge alle de Aktier, han havde i Suezkanalen, til England,

1875

som derved fik Indflydelse paa denne vigtige Forbindelsesvej mellem Europa og Indien. Kedivens Pengeforhold var dog stadig slette, og Ægypten blev da stillet under Tilsyn af Frankrig og England i Forening. 1879.

Fra Kaplandet udvidede Beaconsfield det engelske Herredømme mod Nord over Zuluerne (i disse Kampe var det, 1877 ff. at den franske Kejserprins omkom), og endelig bestræbte han sig for at vinde Magten over Afganistan, der ligger 1878 ff. imellem Indien og de russiske Besiddelser i Asien.

Ogsaa i Europa søgte Beaconsfield at standse Ruslands Fremtrængen. Han var derfor et virksomt Medlem paa

Lord Beaconsfield.
1804—81.

Berliner kongressen i 1878, og da det der blev bestemt, at England skulde have Ret til at besætte Cypern, hvorved de's Herredømme paa Middelhavet blev endelig fastslaaet*), opnaaede Beaconsfield en Folkeyndest i England som ingen anden.

Modstanden imod hans Politik lod imidlertid ikke længe vente paa sig. Kolonikrigene havde været meget kostbare, Folk klagede over, at Reformarbejdet var gaaet helt i Staa, og Gladstone var nu traadt frem igen. Med sin mægtige Veltalenhed angreb han Beaconsfield, og saa stor Virkning øvede hans Agitation, at de liberale ved Valgene i 1880 vandt en stor Sejrr. Beaconsfield maatte da træde tilbage, og Aaret efter døde han i en Alder af 76 Aar.

3) Gladstone 1880—86. Skønt meget mod sit Ønske maatte Dronningen nu atter henvende sig til Gladstone og bede ham danne det nye Ministerium, og da Gladstone igen var blevet Førsteminister, gav han sig straks i Lag med at genoptage den afbrudte Reformvirksomhed. Størst Betydning fik Valgreformen af 1884, hvorved Antallet af Vælgere omtrent fordobledes, idet det steg fra 3 til 5½ Million.

a) Forholdene paa Irland frembød imidlertid store Vanskeligheder. En frygtelig Hungersnød havde bragt mange til at udvandre og forøget Nøden hos dem, der blev hjemme, hvorved deres Had og Voldshandlinger mod Englænderne blev endnu værre, og de havde nu faaet en Fører i Englænderen Parnell, som ejede et Gods paa Irland. Han betragtedes som »Irlands ukronede Konge«, og under Ledelse af denne kraftige og viljestærke Mand fordrede Irlænderne nu ikke alene at faa deres Jord igen til Eje, saaledes som de havde haft den før, men de krævede ogsaa Home-rule, d. v. s. et eget irsk Parlament og Ministerium.

For at tvinge disse Fordringer igennem i det engelske Parlament, anvendte Parnell og hans Parti en udpræget Obstruktionspolitik, hvorved forstaas, at de bragte Lov-

*) England besad fra gammel Tid Gibraltarr (1713) og Malta (1815). Det fik nu tillige et Støttepunkt i det østlige Middelhav.

givningsarbejdet til at gaa saa godt som fuldstændig i Staa ved ustandselig at forlange Ordet og holde uendelig lange Taler, saa at det næsten var umuligt at faa en Sag ført til Ende. Og overfor deres Fjender paa Irland lærte han sine Venner at anvende Boycottningssystemet. Navnet hidrører fra, at det første Gang anvendtes mod en engelsk Godsbestyrer, Kaptajn Boycott. Ingen Irer vilde arbejde for ham eller yde ham den mindste Haandsrækning, og han maatte søge militær Beskyttelse for overhovedet at faa sine Marker høstet.

1881 Som Tilstanden var, saa Gladstone sig nødsaget til at gennemføre en Tvangslov for Irland; men han gjorde det nødig, og samtidig søgte han at vinde Ierne ved en ny Landlov, der bød dem store Fordele. Men da blev i 1882 den engelske Minister for Irland myrdet i Dublin af nogle sammensvorne, Fjendskabet mellem de to Folk blev derved værre, og Ierne forøvede endog Dynamitattentater i England.

Cave-dish

b) Ogsaa i Udenrigspolitikken var det Gladstones Ønske at optræde forsonligt, og ved forskellige Lejligheder gjorde han det ogsaa; men da der under en ægyptisk Opstand i 1882 var blevet myrdet et Par Hundrede Europæere i Alexandria, og Frankrig intet foretog sig, lod Gladstone Byen bombardere og indtage. Dermed begyndte Englands Herredømme over Ægypten. 1882-1922.

Imidlertid havde en muhammedansk Oprører, der kaldte sig Mahdien (Profeten), tilrevet sig Magten i den største Del af Sudan, som hidtil havde staaet under ægyptisk Herredømme. Gladstone var villig til at opgive dette Land, men det ansaas for nødvendigt at sende en Hær ned for at frelse den ægyptiske Besætning og de fremmede Handelsmænd i Byen Khartum, der ligger ved den hvide og den blaa Nils Sammenløb.

1881 ff.

Overanførselen over denne Ekspedition betroedes til Skotten General Gordon, der tidligere havde udmærket sig baade i Ægypten og i Kina, en Mand af en udpræget Ret-

færdighedsfølelse og med et ubetvingeligt Mod, og som dertil var en dybt religiøs Natur.

Gordon naaede ogsaa til Khartum; men her blev han indesluttet af Mahdiens Skarer, den engelske Regering betænkte sig paa at undsætte ham, og da der endelig blev sendt en Hær af Sted, var det for sent. Efter 9 Maaneders Belejring faldt Khartum, og Gordon og hele Besætningen nedhuggedes.

To Dage efter naaede Undsætningshæren derned. Den vendte nu om med uforrettet Sag, og Gladstone erklærede, at han opgav Herredømmet over Sudan.

1885 Khartums Fald og Gordons Død vakte den heftigste Vrede overalt i England, og Gladstone maatte nogen Tid efter trække sig tilbage; men da der havde fundet nye Valg Sted, blev han igen Minister. Denne Gang havde han dog kun Flertal ved at forene sig med det irske Home-rule-Parti, og da han efterhaanden var blevet mere og mere overbevist om, at det var en nødvendig Retfærdighedshandling at give Irerne Selvstyre, foreslog han nu at indføre et særligt irsk Parlament og Ministerium.

1886 Men Gladstones eget Parti vilde ikke følge ham i denne radikale Politik. En Tredjedel af de liberale gik imod ham, og under Ledelse af den tidligere radikale Fører Chamberlain dannedes Unionisternes Parti, der vilde bevare den gamle Forbindelse mellem England og Irland. De støttede de konservative, som nu fik et stort Flertal ved de nye Valg, og der kom nu et konservativt Ministerium (1886—92).

1892 Gladstone arbejdede utrætteligt paa Møder for Home-rule, der var blevet hans Livssag, og efter 6 Aars Forløb blev han igen Minister i en Alder af over 82 Aar. I en bevæget Tale forsvarede han paany sit Home-rule-Forslag, og denne Gang vedtog Underhuset det; men det forkastedes med stor Majoritet i Overhuset, og til at bekæmpe Modstanden der mente han ikke, at hans Stilling var stærk nok. Aaret efter trådte han tilbage, og i 1898 døde han under enestaaende Deltagelse ikke alene fra England, men fra hele den civiliserede Verden.

II.

1)

Imperialismen 1895—1904 I 1895 fik de konservative og Unionisterne i Forening Flertal ved Valgene, og der dannedes nu en Regering, i hvilken Chamberlain som Koloniminister blev den, der øvede størst Indflydelse. Allerede Lord Beaconsfield havde jo hævdet, at det gjaldt om at styrke Riget udadtil, og hans Tanker førtes nu videre af Chamberlain, der staar som den kraftigste Talsmand for Imperialismen, hvorved man forstaar den Retning, der — baaret frem af den stærke Nationalitetsfølelse — ser England som et Verdensrige i fast Forbindelse med sine mange Kolonier, der stadig bør udvides og styrkes. Imperialismens Digter frem for nogen er Rudyard Kipling.

1896 ff. Efter at Sudan med Lethed var generobret og Mahdiens Rige opløst, var det Forholdene i Sydafrika, som i særlig Grad tiltrak sig Chamberlains Opmærksomhed. England havde under Kampene med Napoleon den Store erobret Kaplandet fra Hollænderne; men de hollandske Kolonister dernede, Boerne, var utilfredse med at staa under Englænderne, og mange af dem var derfor vandret Nord paa og havde grundlagt de to Republikker Oranjestaten og Transvaal. Imidlertid bredte de engelske Besiddelser sig længere og længere mod Nord, den dristige Cecil Rhodes, Grundlæggeren af Rhodesia, udkastede Planen til en Jernbane fra Kairo til Kapstaden, men de to Boerrepublikker laa og spærrede Vejen for Udvidelserne.

Da indlod Chamberlain sig i Underhandlinger med Paul Krüger, Transvaals Præsident, idet han optraadte som Forsvarer for de i Landet bosatte Englændere. Paa Grund af rige Guldfund var der nemlig strømmet saa mange fremmede, særlig Englændere, ind i Transvaal, at de i Folketal langt overgik den indfødte Befolkning, som var meget misfornøjet med disse pengebegærlige og hensynsløse fremmede og derfor krævede store Skatter af dem og først vilde give dem Borgerret efter mange Aars Ophold i Landet.

1899-1902. I 1899 afbrødes Forhandlingerne, og derpaa begyndte Krigen med Transvaal og Oranjestaten, der havde sluttet Forbund med hinanden. Men det kom til at gaa ganske

anderledes, end Chamberlain havde tænkt sig; Boerne var, fra de var Børn, vant til at bruge Vaaben, og da Kampen for dem drejede sig om at bevare deres Fædrelands Frihed, førtes den af alle med det største Heltemod. De tilføjede i Begyndelsen Englænderne det ene Nederlag efter det andet; men efterhaanden blev der sendt større Troppstyrker derover, Kolonierne, baade Kanada, Australien og Ny-Zeeland, sendte Moderlandet Hjælp, og Transvaals Hovedstad, Prætoriat, indtoges efter 1 Aars Forløb. Guerillakrigen fortsattes dog 2 Aar endnu, og først da Boerne indsaa, at det var Englands Mening at blive ved med Kampen, til hele Landet laa øde, og efter at der var bragt en Hær paa 250,000 Mand over Havet for at betvinge de 12,000 Boere, opgav de Modstanden, hvorefter de to Republikker inddroges i det engelske Rige. Da der senere kom et liberalt Ministerium i England, blev der givet dem Selvstyre med lige Ret for Boere og Englændere, og en af deres Generaler, Louis Botha, blev Førsteminister i Transvaal.

England var dermed Eneherre i Sydafrika.

I alt raader England over ca. en Tredjedel af Afrikas Jord. Størst Betydning har Kolonierne i Sydafrika, der siden 1910 danner en Forbundsstat med deres eget Parlament og deres egne Ministre, samt Ægypten*). Disse to Landsdele var indtil Verdenskrigen skilt fra hinanden af Tysk Østafrika (~~dog havde England tilbyttet sig de vigtige Zambesi-Egne, mod at Tyskland fik Helgoland~~) og Kongo-staten, som tilhører Belgien.

Foruden de afrikanske Besiddelser omfatter det engelske Kolonirige Britisk Nordamerika, der ogsaa er en Forbundsstat, og Australien, der under Chamberlain ligeledes blev samlet i et Forbund med en Forfatning efter lignende Principper som den nordamerikanske, samt Ny Zeeland. Ogsaa disse Kolonier har fuldstændigt Selvstyre med deres eget Parlament og egne Ministre; i Australien og paa Ny Zeeland er Kvinderne baade valgberettigede og valgbare. En

*) I 1922 erklæredes Ægypten dog for en uafhængig, suveræn Stat.

saadan Frihed er derimod endnu ikke givet de britiske Besiddelser i Indien, fordi Hovedmassen af Befolkningen der ikke bestaar af engelske Indvandrere, men af indfødte, hvoraf mange med Misfornøjelse ser paa det fremmede Herredømme. Indien styres derfor fremdeles af en engelsk Vicekonge, og Befolkningen har foreløbig kun en ringe Del i Magten.

Chamberlain gik imidlertid stadig videre i sin Imperialisme. Det var hans Maal, at der ikke alene skulde dannes et fælles Rigsforsvar for England og alle dets Kolonier, men ogsaa en Toldunion, saaledes at der var Frihandel mellem England og Kolonierne, men Told paa Varer, der indførtes til England fra det øvrige Europa, og han vilde ikke alene havde lagt Told paa Industriprodukter, men ogsaa paa Korn, Kød og Smør. Dette vakte stor Modstand fra Frihandelsvennernes Side. Selv traadte Chamberlain ud af Ministeriet for kraftigere at kunne virke for sin Sag; men Valgene gik ham imod, og i 1905 kom der igen et liberalt Ministerium, hvori ogsaa en Socialist fik Sæde.

Det liberale Ministerium gik meget radikalt frem og kom derfor i en haard Kamp med Overhuset, hvis Magt dog nu er brudt, da det i 1911 blev vedtaget, at en Lov skal træde i Kraft, selv om Overhuset ikke vedtager den, naar Underhuset har vedtaget den i 3 Samlinger, og efter en heftig, men ofte alt for uoverlagt og voldsom Agitation, har Kvinderne i 1918 faaet baade Valgret og Valgbarhed til Parlamentet, samtidig med at Valgretten i det hele taget er blevet yderligere udvidet.

-1916
Under Premierminister Asquith (fra 1908) og Finansminister Lloyd George blev der indført vidtgaaende sociale Reformer, og i 1914 blev det trods voldsom Modstand fra de konservatives Side vedtaget, at Irland skulde have Home-rule. Men Loven traadte ikke straks i Kraft, da det ikke kunde lykkes at finde en Ordning, som paa een Gang tilfredsstillede de protestantiske og engelske Ulstermænd mod Nordøst og den store katolske Befolkning paa den øvrige Del af Øen; det mægtige og udbredte Sinn-Fein Parti for-

langte intet mindre end Irlands fuldstændige Løsrivelse fra England, og efter voldsomme Kampe og langvarige Forhandlinger fik ^{Irland} Irland endelig i 1922 en lignende Stilling som de engelske Kolonier.

Det var dog ikke alene paa Irland, at Regeringen havde Vanskeligheder. I de senere Aar har Socialismen efterhaanden vundet Indgang i Landet, der har gentagne Gange været store Arbejderuroligheder og Kæmpestrejker, og i 1924 fik England sit første Arbejderministerium, som dog maatte gaa af samme Aar, hvorefter der kom et konservativt Ministerium. Men ved Valgene i 1929 mistede de konservative deres Flertal i Underhuset, og Arbejderpartiet overtog atter Regeringen. 1931. National Government

I 1901 døde Dronning Viktoria, der havde været gift med sin Fætter, Prins Albert af Koburg («Prins-Gemalen»). Hun efterfulgtes af Edvard VII., der var gift med den danske Prinsesse Alexandra. Hans Politik gik ud paa at styrke den nøje Forbindelse mellem Frankrig og Rusland og føre England over paa denne Side (Triple-Ententen), saa at Tyskland kom til at staa alene og blev »indkredset«. Ved Kong Edwards Død i 1910 blev hans Søn, Georg V., Konge.

RUSLAND

EFTER 1863.

Efter Bekæmpelsen af den polske Opstand i 1863 indtraadte der en Standsning i Alexander IIs Reformpolitik, hvilket fremkaldte stor Misfornøjelse hos alle frisindede. Paa den Tid var der opstaaet en stærk Bevægelse blandt Studenterne. De var paavirkede af Vesteuropas Filosofer, og saa som deres Ønskers Maal en Tilstand, hvor Kristendommen var afskaffet, og Kvinden var lige saa frit stillet som Manden. Turgenjev gav en Skildring af disse unge i sin Roman »Fædre og Sønner«, og han kaldte dem Nihilister (af det latinske Ord *nihil* = intet), fordi de ikke var tilfredse med noget af det bestaaende.

Paa dette første Trin af Nihilismens Udvikling var den imidlertid ikke særlig farlig; men Regeringen forfulgte den alligevel skarpt, hvorfor mange af de unge, særlig en Mængde Kvinder, drog over til Vestens Universiteter, hvor de i Fred kunde fortsætte deres Studier. Især samledes mange i Zürich.

Men da Regeringen saa, hvorledes de der paavirkedes af den moderne Socialisme og Anarkisme, — det var netop paa Pariserkommunens Tid — kaldte den alle de studerende hjem fra Zürich, hvad der dog kun gjorde ondt værre; thi nu begyndte Nihilisterne »at gaa ud i Folket«. Studenter fra de højeste Kredse, baade Mænd og Kvinder, tog Ophold blandt Bønder eller Arbejdere og delte deres Kaar for at bibringe dem den Oplysning, de selv havde faaet, men samtidig ogsaa for at vinde Tilhængere for deres politiske Program. Bevægelsen omfattede mange Tusinder; men Regeringen satte en heftig Forfølgelse i Gang imod den og fik til Dels standset den, saaledes at der blev Ro til at vende sig mod de udenrigske Anliggender.

Det var Forholdene paa Balkanhalvøen, som tiltrak sig Opmærksomheden.

Her var Tilstanden yderst slet. Statskassen var tom, et ungtyrkisk Parti krævede en Forfatning som i Vesteuropa, og to Sultaner afsattes i Løbet af 3 Maaneder, hvorefter Abdul Hamid II kom paa Tronen (1876—1909). Særlig uudholdelige var Forholdene for Tyrkiets kristne Undersaatter, som mishandlede og udsugedes, hvorfor de rejste sig til Opstand i Bosnien, Herzegovina og Bulgarien. Men de blev slaaet, skønt de fik Hjælp baade fra Serbien og Montenegro. Hævnen kom især til at ramme Bulgarien, hvor Tyrkernes Soldater ødelagde Landet og optraadte med frygtelig Grusomhed mod Befolkningen.

Dette fremkaldte ikke alene Harme i England, hvor Gladstone i heftige Ord angreb Regeringen og krævede, at den skulde skride ind, men ogsaa i Rusland, hvis slaviske Indbyggere følte Medlidenhed med deres Stammefrænder,

og i Foraaret 1877 begyndte Rusland Krig, støttet af Rumænien og Montenegro, som haabede derved at kunne løsrive sig fra Tyrkiet.

Uden at møde synderlig Modstand trængte de russiske Hære frem over Balkanbjergene; men snart efter blev de standset. Medens en tyrkisk Hær drev dem tilbage til Shipkapasset, forskansede den tapre Osman Pasha sig i Landsbyen Plevna Nord for Balkan, altsaa i Ryggen paa Russerne. Først efter en flere Maaneders heftig Belejring blev Plevna indtaget og Osman Pasha og hans Hær gjort til Krigsfanger. Derefter rykkede Russerne frem uden at lade sig standse, og da deres Hære truede Konstantinopel, gik Abdul Hamid ind paa en Fred, der i Virkeligheden fuldstændig vilde opløse det europæiske Tyrki og gøre Rusland til Herre paa Balkanhalvøen.

Næppe havde England og Østrig erfaret dette, før de protesterede herimod, og det blev da aftalt, at Stormagterne skulde sende befuldmægtigede til en Kongres i Berlin 1878, hvor der under Bismarcks Forsæde blev truffet følgende Bestemmelser angaaende Forholdene paa Balkanhalvøen:

1. Rumænien, Serbien og Montenegro blev frie Stater; senere har Fyrsterne alle tre Steder ladet sig udraabe til Konger.

2. Bulgarien, d. v. s. Landet mellem Donau og Balkan, skulde have sin egen Fyrste, men staa under Sultanens Overhøjhed. Derimod skulde det af Bulgarer beboede Øst-rumelien, d. v. s. Landet Syd for Balkan ned til Thrakien, vedblive at være en tyrkisk Provins, men under en kristen Statholder. Nogle Aar efter blev de to Lande dog forenet, og i 1908 erklærede den bulgarske Fyrste sig for uafhængig af Tyrkiet og lod sig udraabe til Zar.

3. Bosnien og Herzegovina skulde besættes af østrigske Tropper og styres af Østrig. I 1908 erklæredes de for indlemmede i det østrig-ungarske Rige.

4. Thessalien blev givet til Grækenland.

5. Rusland fik en Landstrækning Nord for Donaus Ud-

løb i det sorte Hav og en Del af Armenien med Fæstningen Kars, som var erobret under Krigen, samt en stor Krigsskadeserstatning.

Ved en særlig Aftale med Sultanen fik England Ret til at besætte Cypern.

Sultanens egentlige Herredømme i Europa var dermed indskrænket til Thrakien, Makedonien og Albanien, samt Kreta og Øerne i Arkipelagus.

Rusland havde ganske vist vundet en Del, men ikke saa meget, som det havde ønsket, og det maatte finde sig i, at Østrig-Ungarn ogsaa fik Indflydelse paa Balkanhalvøen. De russiske Statsmænd beskyldte da ogsaa Bismarck for paa Kongressen at have begunstiget Østrig.

Skuffelsen over, at der ved den sejrrige Krig ikke var opnaaet mere, og Harmen over, at Fordærvelsen i Embedsstanden havde vist sig at være lige saa stor som tidligere, bevirkede, at Angrebene paa det bestaaende tog ny Fart. Og da Politiet i sine Forsøg paa at slaa Bevægelsen ned gik frem med stor Grusomhed og begik mangfoldige Overgreb, indtraadte Nihilismen nu i sit tredje Stadium, Terrorismen. De, som ønskede at fortsætte ad den fredelige Udviklings Vej, deriblandt Anarkisten Krapotkin, skilte sig ud, medens de yderliggaaende Nihilister ordnede sig med en Eksekutiv-komité i Spidsen. Formaalet var at omstyrte Kejserens Magt, Attentater hørte til Dagens Orden, og Regeringen besvarede dem ved at henrette de fangne Nihilister eller at sende dem i Tusindvis til Sibirien. Ingen af de højere Embedsmænd kunde vide sig sikker; men især gik Forsøgene ud paa at ramme Kejseren. I 1879 dømtes han ligefrem til Døden, idet Nihilisterne tænkte, at han maaske af Frygt kunde bringes til at indføre en fri Forfatning, og han var Genstand for to Attentater, som dog begge mislykkedes.

Da besluttede Alexander II at give efter; men samme Dag, som han havde underskrevet Bestemmelsen om, at Udkastet til en fri Forfatning skulde forelægges Minister-raadet, blev han paa en Køretur ramt af en Bombe, som saarede ham dødeligt (1881).

Leo Tolstoj.
1828—1910.

nem Værker af de 3 verdensberømte Forfattere Turgenjev (1818—83), Dostojevskij (1821—81) og Tolstoj (1828—1910). Turgenjev var Søn af en rig Godsejer. Da han hyldede frisindede Meninger, blev han i 4 Aar forvist til sit Gods; men derefter drog han til Udlandet, hvor han tilbragte største Delen af sit Liv. I sine Romaner har han især skildret Livet i de dannede Kredse. Dostojevskij blev som Medlem af en socialistisk Diskussionsklub forvist til Sibirien, hvor han maatte leve i 10 Aar. Sit Ophold der har han beskrevet i Bogen: »Optegnelser fra det døde Hus«. Hans berømteste Roman er »Raskolnikov«. Tolstoj blev tidlig Officer og var med i Krimkrigen; men senere trak han sig tilbage til sit Gods og delte Kaar med sine Bønder. Som Aarene gik, blev han nemlig en erklæret Modstander af den moderne Kultur, og han angreb tillige den kristne Kirke. Jesu Ord i Bjergprædiken: »Sætter jer ikke imod det onde« udtrykte for ham Kristendommens egentlige Væsen. I sine utallige Skrifter fremsatte han rammende Udtalelser om

Selv Nihilisterne indsaa hurtig, at de havde gjort Landet ubodelig Skade ved dette Attentat. Ikke alene blev det snart bekendt, at Alexander II havde haft i Sinde at opgive Enevoldsmagten, men hans Regering havde i mange Henseender bragt sociale Reformer. Endvidere var der bragt Orden i Statens Pengevæsen og anlagt Jernbaner.

Paa denne Tid lærte Europa de russiske Forhold at kende gen-

Tidens religiøse og politiske Spørgsmaal, og overalt lyttede man til hans Ord. Han var en ivrig Tilhænger af Fredstanken. De betydeligste af hans Romaner er »Krig og Fred«, der handler om Napoleons Ruslandstog i 1812, og »Anna Karénin«.

Ved Alexander IIs Død blev hans Søn Alexander III Kejser. Hans Faders Mordere blev grebet og henrettet, og ved de voldsomste Midler standsedes Nihilismens Rædsler for en Tid. Den ny Kejser vilde især gøre noget for Bønderne og arbejdede flittigt paa det, som han mente var det rette. Men han søgte sine Raadgivere blandt de mest konservative, og der indtraadte derfor en fuldstændig Reaktion. Hans Stræben gik ud paa at bevare Enevoldsmagten og gennem Tvangsforholdsregler at »russificere« de Dele af Befolkningen i Grænseegnene, som ikke var af russisk Nationalitet. Ogsaa alle, der ikke hørte til den russiske Kirke, blev undertrykt, og Jøderne udvist i Tusindvis.

Befolkningen i Rusland nærrede derfor en heftig Modvilje mod Regeringen, og stedse stærkere blev Kravet om en fri Forfatning. Alexander III, der var gift med den danske Prinsesse Dagmar, døde imidlertid 1894 uden at have imødekommet Folkets Ønsker.

Alexander IIIs Søn Nikolaj II, der nu blev Kejser, fortsatte i sin Faders Spor med at holde enhver Frihedsbevægelse nede, særlig efter at Plehve var blevet Minister. Regeringens Forfølgelse af alle, der ikke hørte til den græsk-katolske Kirke, kom især til at gaa ud over de kristne Armeniere i Kaukasusegnene. Og Regeringen gjorde saa godt som intet for at hindre de frygtelige Jødeforfølgelser, som opstod mangfoldige Steder, og som havde til Følge, at Jøderne udvandrede i store Skarer.

Værst gik det ud over Finland, som i 1809 var erobret fra Sverrig. Der var i sin Tid tilsikret det en fri Forfatning som et særligt Storfyrstendømme; men efter at have udnævnt Bobrikof til finsk Generalguvernør foretog Zaren i 1899 et Statskup, hvorved han saa godt som ophævede Finlands Forfatning. Derpaa opløstes den finske Hær, saaledes

at Soldaterne sendtes til russiske Garnisoner, og Russisk gjordes til Embedssprog. Senere fik Bobrikof ligefrem diktatorisk Myndighed og indførte det frygteligste Tvangsregimente med Husundersøgelser og Forvisninger. Forgæves havde Finnerne protesteret og overrakt Kejseren en Adresse med over $\frac{1}{2}$ Million Underskrifter, forgæves havde fremragende Mænd i Vesteuropa rettet en Henvendelse til Kejseren; Regeringen henviste til, at dets Handlemaade var nødvendig for at sikre Forsvaret af Petrograd i Tilfælde af en Krig med Tyskland. Finnerne forsvarede sig saa godt, de kunde, ved at sætte en passiv Modstand op imod Forfølgelserne.

Men imidlertid var der opstaaet nye, stærke Uroligheder i Riget.

Under Finansminister Wittes Ledelse var Rusland fra saa godt som udelukkende at være et agerdyrkende Land begyndt at blive et Industriland. Gennem udenlandske, særlig franske Laan var der oprettet store Fabrikker og bygget Jernbaner, og der arbejdedes ivrigt i Bjergværkerne og ved Petroleumskilderne. Byernes Indbyggerantal var vokset; men det havde paa den anden Side til Følge, at der dannedes et stort socialistisk Arbejderparti, som ved indtrædende Kriser blev en Fare for den kejserlige Enevælde.

Regeringen stod saaledes overfor meget vanskelige indre Forhold, da den bragtes i Krig med Japan 1904.

Kejseren havde stadig søgt at føre en fredelig Politik overfor de andre europæiske Lande og havde givet Stødet til, at Udsendinge fra ikke mindre end 26 Stater samledes til en Fredskongres i Haag i 1899 med det Formaal at indskrænke Rustningerne. Dette blev ganske vist ikke opnaaet; men der blev dog nedsat en fast Voldgiftsdomstol i Haag, til hvilken Staterne kunde henvise deres indbyrdes Stridigheder*).

Men samtidig hermed havde Rusland stadig søgt at forøge sit Koloniomraade i Asien, hvor det ikke alene var

*) I 1907 afholdtes den 2den Haagerkongres, paa hvilken der mødte Udsendinge fra 44 Stater.

trængt frem i Mellemasien, men navnlig havde udvidet sit Herredømme gennem Sibirien helt over til det stille Hav. Her anlagdes Krigshavnen Vladivostok, der blev det østlige Endepunkt for den transsibiriske Bane, hvis Anlæggelse var paabegyndt i Slutningen af Alexander III's Regeringstid. Amurfloden dannede Grænsen mod Kina.

Kina var jo i enhver Henseende blevet staaende paa sit gamle Kulturtrin, styret af en slet og upaalidelig Embedsstand og med et daarligt Krigsvæsen. Da det derfor blev angrebet af Japan, som efter en Revolution i 1868 var blevet helt omdannet efter europæisk Mønster og havde faaet en glimrende Hær, blev det fuldstændig slaaet og maatte ved de ydmygende Fredsbetingelser i 1895, bl. a. afstaa den vigtige Fæstning Port Arthur til Japanerne.

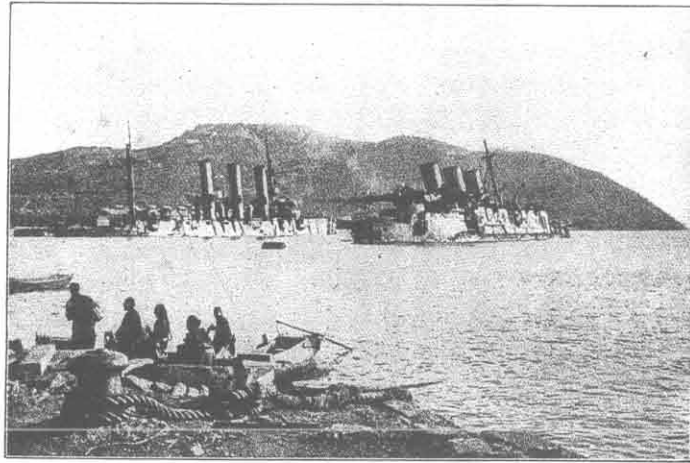
Da Russerne saa, hvor farlige Japanerne kunde blive, nedlagde de Indsigelse imod denne Bestemmelse, og Japanerne maatte da give Port Arthur tilbage til Kina, mod at Krigsskadeserstatningen blev forhøjet. Men de var fortørnede paa Russerne, og deres Had til dem voksede, da de saa, hvorledes Russerne i de følgende Aar skaffede sig Indflydelse i Kina, fik Tilladelse til at bygge en Sidelinie fra den sibiriske Bane ned til Port Arthur og nu selv »forpagtede« Port Arthur, som de derefter befæstede stærkt. Russerne havde derved opnaaet at faa en isfri Havn ved Stillehavet.

Men Russerne ønskede at udvide deres Magt i Østen endnu mere, og nogle Aar efter benyttede de sig af Kinas Svaghed til at besætte Mantshuriet.

Russernes Fremtrængen her forøgede i høj Grad Japans Vrede, da det skadede deres Handelsinteresser; men især stødte de to Magter sammen i Korea, hvor de begge ønskede at faa Indflydelse, og efter lange Forhandlinger begyndte saa den russisk-japanske Krig i Februar 1904.

Den russiske Regering havde ikke ønsket denne Krig, og det russiske Folk modtog den med Uvilje; derimod føltes den af alle Japanere som en Hævnkrig for 1895. De japanske Soldater var besjælede af den ene Tanke at drive Russerne tilbage indenfor deres gamle Grænser, de havde ube-

tinget Tillid til deres Førere, og dertil kom yderligere den Dødsforagt, der er et udpræget Træk i den japanske Folkekarakter. Kampene blev derfor blodigere, grusommere og langvarigere end i nogen tidligere Krig. Der var flere Gange

Sunkne russiske Krigsskibe uden for Port Arthur.

Slag, som trak ud i et Par Uger, og der førtes paa begge Sider saa kolossale Troppemasser i Ilden, at Slagmarkerne kunde være indtil 6 Mil i Bredden.

Den japanske Hær var til at begynde med langt stærkere end den russiske, og saa havde Japanerne langt lettere ved at trække Forstærkninger og Forsyninger til sig end Russerne, der maatte sende alt ad den lange sibiriske Bane, der tilmed var ufuldendt ved Bajkalsøen, hvorfor Færdselen herover om Sommeren maatte besørges ved Færger og om Vinteren ved Slæder, indtil der senere blev lagt Jernbanskiner hen over Isen.

Krigen begyndte med, at Japanerne med deres *Torpedobaade* uventet foretog et natligt Angreb paa den russiske Flaade i Port Arthurs Havn, hvorved flere store Skibe beskadigedes, og i Løbet af kort Tid ødelagdes eller indespærredes alle de russiske Krigsskibe i Østasien.

Til Lands blev Port Arthur belejret og heftigt beskudt af japanske Soldater, medens andre japanske Hære trængte sejrrikt frem gennem Mantshuriet. I Begyndelsen af 1905 maatte Port Arthur overgive sig, og et Par Maaneder efter led Russerne et afgørende Nederlag ved Mukden.

For igen at skaffe sig Magten paa Havet havde Russerne i Efteraaret 1904 sendt deres Østersøflaade af Sted uden om Europa og Afrika; men næppe var den efter et halvt Aars Forløb kommet ind i de japanske Farvande, før den blev fuldstændig slaaet.

Under Mægling af Præsident Roosevelt blev der aabnet Fredsunderhandlinger, og ved den derpaa følgende Fred i 1905 maatte Russerne rømme Mantshuriet, overlade Port Arthur til Japanerne og anerkende deres Overhøjhed over Korea, som i 1910 blev erklæret for en japansk Provins.

Japan blev ved denne Krig Østens Stormagt, og det fornyede og udvidede det Forsvarsforbund, som det nogle Aar i Forvejen havde sluttet med England. (Ophævet 1922).

Rusland blev derimod drevet ind i Revolutionen, da det under Krigen blev aabenbart, hvor slet Ledelsen fremdeles var. Saavel Bobrikof som Plehve blev myrdet, og der opstod Strejker og Oprør overalt, særlig efter at Militæret i Petrograd paa »den blodige Søndag« havde skudt paa en stor Skare ubevæbnede Arbejdere, som vilde overrække Kejseren et Bønsskrift.

Til sidst besluttede Regeringen at give efter, og i Oktober 1905 udstedtes en Erklæring om, at der skulde oprettes en Rigsduma med lovgivende Myndighed. Men det bragte kun en kortvarig Ro. Bondeoprør og Attentater med derpaa følgende Forvisninger tog fornyet Fart, og to Dumaer blev efter hinanden opløst, fordi Regeringen var i Strid med det Parti, som havde Magten i begge Dumaer. Paa en tredje Duma, der blev valgt efter en mere indskrænket Valglov, fik et maadeholdent Parti de fleste Stemmer, og der kom nu lidt mere ordnede Tilstande; men de misfornøjede opgav ikke derfor deres Kamp, og i September 1911 blev Førsteministeren myrdet.

I Forholdet til de fremmede Magter arbejdede Rusland sig efterhaanden op af den Fornedrelse, det kom i ved den japanske Krig. Som Modvægt mod Tysklands Indflydelse sluttede Frankrig og Rusland sig nærmere til England (Triple-Ententen), og ved en særlig Traktat i 1907 traf Rusland og England Aftale om en Ordning af deres Besiddelser i Asien.

I Finland etablerede Befolkningen Generalstrejke i November 1905, og uden Blodsudgydelse lykkedes det Finnerne at tilrive sig Magten. Kejseren ophævede da alle sine Forordninger af 1899, og Finland fik sin egen fri Forfatning med almindelig Valgret og Valgbarhed baade for Mænd og Kvinder. Den ny finske Landdag kom til at bestaa af eet Kammer, og Medlemmerne blev valgt ved Forholdstalsvalg. Men Forholdet til Rusland vedblev at være daarligt, i 1910 vedtog den russiske Duma nogle Bestemmelser, hvorved Landdagens Myndighed indskrænkedes, og Regeringen begyndte atter at gaa haardt frem imod Finnerne.

Paa Berlinerkongressen i 1878 havde Tyrkiet, som saa ofte før, maattet love, at de Kristne skulde blive behandlet bedre; men det skete ikke. Saaledes gjorde Abdul Hamid intet for at standse Kurderne, da de i 90erne myrdede de kristne Armeniere under de frygteligste Grusomheder, og Europa fandt sig rolig i det.

I 1896 gjorde Grækerne paa Kreta Opstand og fordrede at forenes med Grækenland, og Folkestemningen tvang Kong Georg af Grækenland til Aaret efter at begynde Krig med Tyrkiet. Den græske Hær var imidlertid i en saa daarlig Forfatning, at Tyrkerne med Lethed overvandt den og allerede belavede sig paa at trænge ind i Grækenland, da den russiske Regering forbød dem at gaa videre. Ved den derpaa følgende Fred fik Tyrkiet en fordelagtigere Ordning af Grænsen mod Thessalien, og det bestemtes, at Kreta skulde have Selvstyre. Men skønt Øen fik sin egen Guvernør, og den tyrkiske Overhøjhed kun var et rent Skin, var der dog stadig store Uroligheder.

Men heller ikke i det egentlige Tyrki fik Sultanen Ro. De reformivrige Ungtyrkere gjorde Opstand og tvang ham i 1908 til at indføre en fri Forfatning, og da han Aaret efter prøvede paa at tage sine Løfter tilbage, blev han afsat, og hans Broder udraabtes til Sultan.

Medens Landet var optaget af Krigen med Italien (se Side 92), sluttede Bulgarien, Serbien, Montenegro og Grækenland — væsentlig paa Foranledning af den græske Ministerpræsident Venizelos — et Forbund mod Tyrkiet og begyndte Krig i Efteraaret 1912.

Angrebet traf Tyrkerne fuldstændig uforberedte, de havde kun forholdsvis svage Besætninger i det udstrakte Land, og da de blev angrebet fra 4 forskellige Sider, var det dem ganske umuligt at staa sig, saa meget mere, som Modstanderne rykkede frem med stor Voldsomhed, særlig Bulgarerne, der vandt store Sejre over Tyrkerne, indtil de standsedes af en stærk Forsvarsstilling foran Konstantinopel. Efter ½ Aars Forløb sluttedes en foreløbig Fred, hvorved Tyrkiet gik ind paa store Landafstaaelser; men nu opstod der Uenighed mellem Serbien og Bulgarien om Fordelingen af Byttet, der var langt større end oprindelig ventet, og da Grækenland og Montenegro stillede sig paa Serbiens Side, begyndte den anden Balkankrig, ved hvilken Bulgarien blev trængt fra alle Sider, idet Tyrkerne nu igen begyndte at gaa frem og bl. a. tilbageerobrede Adrianopel, som de havde mistet i den første Krig, og Rumænien yderligere truede Nord fra. Denne Krig endte i Efteraaret 1913 med Freden i Bukarest.

Af sine europæiske Besiddelser beholdt Tyrkiet kun en Landstrækning omkring Konstantinopel og Adrianopel af Størrelse som Jylland, Bulgarien udvidedes med en Del af Thrakien og naaede ud til det ægæiske Hav, og Serbien blev dobbelt saa stort, som det havde været. Dette Land havde bestemt haabet at naa ud til Adriaterhavet; men det satte Østrig sig absolut imod, og da Italien paa sin Side ikke vilde finde sig i, at Østrig vandt Indflydelse i Kystlandet paa Balkanhalvøen saa nær den italienske Kyst, oprettedes her en særlig Stat, Albanien, under en tysk Fyrste, der dog snart

igen forlod sit Land. Grækenland fik ikke alene Kreta, der havde givet sig ind under det i Begyndelsen af Krigen, og en Del Øer i det ægæiske Hav, men tillige Dele af Epirus og Makedonien med den vigtige Havneby Saloniki, hvorved dets Landomraade næsten fordobledes; Montenegro fik derimod kun en ganske lille Udvidelse, og endelig fik Rumænien en Del af det tidligere bulgarske Omraade. — Midt under Krigen blev Kong Georg af Grækenland snigmyrdet i Saloniki, hvorefter hans Søn, Konstantin I, blev Konge.

Æren for, at Krigen indskrænkedes til Balkanhalvøen alene, skyldes først og fremmest Englands energiske Udenrigsminister, Sir Edward Grey, der, medens Krigen rasede, samlede Udsendinge fra de krigsførende Stater og fra Stormagterne til en Konference i London, som han forstod at lede med megen Dygtighed og Fasthed.

DANMARK

EFTER 1866.

*I. Scen-
ejningen* Den Slappelse, der var en naturlig Følge af den ulykkelige Krig, afløstes snart af et ivrigt Arbejde for atter at faa Bod paa Tabet.

For at skaffe en Slags Erstatning for det frugtbare Land, vi havde mistet, fik Oberst Dalgas i 1866 stiftet det danske Hedeselskab, som har til Maal at faa Jyllands Heder opdyrket, og Halvdelen af Hederne er allerede beplantet med Skov eller forvandlet til frodige Enge eller Agerland.

Samme Aar som Hedeselskabet stiftedes, grundlagde den fremragende Handelsmand C. F. Tietgen det forenede Dampskibsselskab, som hurtig opnaaede en anselig Størrelse, og faa Aar efter oprettede han det store nordiske Telegraf-selskab, der ikke alene ved sine Kabler forbinder England med de nordiske Lande, men hvis Ledninger strækker sig gennem Rusland og Sibirien helt over til Vladivostok og til

Kina og Japan. Ved disse og mange andre Virksomheder fik han bragt nyt Liv i Handelen.

c) For Landbostandens aandelige Udvikling blev der gjort et stort Arbejde gennem Oprettelsen af Folkehøjskoler. Det er Grundtvig, som først fremsatte Tanken herom. Den første Højskole var allerede oprettet 1844 i Rødding i Sønderjylland. Den blev nu efter Krigen flyttet op til Askov, lige Nord for Grænsen, og snart grundlagdes der en Mængde Folkehøjskoler rundt om i Landet. For at Bønderne ogsaa kunde lære at dyrke deres Jord paa bedste Maade, oprettedes der Landbrugsskoler, som blev meget søgt. — I 80erne begyndte Amerika og Rusland imidlertid at frembringe Korn i saa store Mængder, at Prisen trykkedes derved, og de danske Bønder opgav da for en væsentlig Del at sælge Korn og begyndte i Stedet for at lægge Hovedvægten paa Kvægavl. Naar det danske Mejeribrug nu staar saa højt, som det gør, skyldes det i særlig Grad Docent N. I. Fjords Forsøg vedrørende Mælkens Behandling. Landmændene viste dog ikke alene deres Evne til at følge med Tiden derved, at de lagde sig efter Kvægavl, da det var mest praktisk. De har ogsaa set, hvilken stor Betydning Andelstanken har. Bevægelsen begyndte i 80erne, og Forbrugsforeninger, Andelsmejerier og Andelssvineslagterier er nu udbredt over hele Landet.

e) I de første Aar efter Krigen gennemførtes en Del gavnlige Love; saaledes vedtoges det at bygge flere Jernbaner og at anlægge en Havn ved Esbjerg, og der blev givet de kommunale Raad større Myndighed. Men snart optoges Interessen helt af den politiske Kamp mellem Folketing og Lands-ting.

*II.
Den poli-
tiske
kamp
1866-
1901.* Godsejerne havde sluttet sig sammen med de national-liberale i et Højreparti; og overfor dem stod det forenede Venstre, som det nu kaldtes. Venstres betydeligste Fører var Christen Berg. I 1872 fik dette Parti Flertal i Folketinget, og da Højre havde Flertal i Landstinget, begyndte der nu en lang Strid mellem de to Ting.

Kampen drejede sig om Folketingsparlamentarismen, hvorved forstaas, at Ministrene skal høre til samme Parti

som Folketingets Flertal. Denne Statsskik stammer fra England, og Venstre hævdede, at den ogsaa burde følges i Danmark, og at Folketinget i det hele taget skulde have mest at sige med Hensyn til Landets Styrelse. (»Ingen over og ingen ved Siden af Folketinget«, som Hørup senere formulerede det). For at bevise denne Paastands Rigtighed gjorde Venstre opmærksom paa den Bestemmelse i Grundloven, at Finansloven, der er den vigtigste Lov, skal behandles først i Folketinget. Højre hævdede derimod, at Kongen ifølge Grundloven havde Ret til frit at vælge sine Ministre, og at der ikke var givet det ene Ting nogen Overvægt over det andet. Landstinget havde saaledes paa sin Side den Forret for Folketinget, at det skulde vælge Halvdelen af Rigsretsmedlemmerne, der kunde komme til at dømme Ministrene (den anden Halvdel udgøres af Højesteretsdommerne). Var der Splid mellem de to Ting, maatte Kongen afgøre den.

Denne Kamp blev især heftig, da Godsejer Estrup i 1875 blev Konsejlspræsident og yderligere ophidsede Venstre ved at arbejde paa at faa København befæstet. Det var yderst vanskeligt for ham at faa de aarlige Finanslove vedtaget af begge Rigsdagens Ting, Venstre gik kun med dertil efter at have strøget mange af de Bevillinger, som Regeringen og Højre helst vilde have gennemført, og Berg og hans Parti besluttede, at de ikke engang vilde drøfte de andre Love, Estrup foreslog, i Haab om, at han skulde blive tvunget til at træde tilbage, naar Lovgivningsarbejdet paa den Maade gik helt i Staa under ham. Det var Visnepolitikens Periode.

Paa den Tid træder ogsaa Hørup frem og bekæmper Regeringen skarpt saavel i Rigsdagen som paa Møder og i Bladartikler.

Men Estrup vedblev at være Minister, og da der i 1885 slet ikke var vedtaget nogen Finanslov, hjemsendte han Rigsdagen d. 1. April og udstedte umiddelbart efter en provisorisk Finanslov i Henhold til Grundlovens § 25, hvori der stod, at Kongen i paatrængende Tilfælde kan udstede en foreløbig Lov, hvis Rigsdagen ikke er samlet. Dette fremkaldte et stærkt Røre overalt i Landet, hvor saavel Venstre som Social-

fra 1871

demokraterne, der nu ogsaa havde samlet sig til et politisk Parti, hævdede, at Estrup havde begaaet Grundlovsbrud, dels fordi § 25 ikke kunde bruges i et Tilfælde, hvor Regeringen hjemsendte Rigsdagen for umiddelbart derefter at udstede en foreløbig Lov, dels fordi det overhovedet ikke var lovligt at udstede en foreløbig Finanslov, eftersom der i Grundlovens § 49 stod, at Skatter ikke maa opkræves, før »Finansloven er vedtaget«, men en provisorisk Lov var jo netop ikke vedtaget.

Der var derfor mange, som nægtede at betale deres Skatter, og rundt omkring dannedes »Riffelforeninger«; men Regeringen satte haardt imod haardt, og Estrup styrede i 9 Aar ved Hjælp af provisoriske Finanslove, idet han hævdede, at Ministeriet maatte bruge de Udveje, Grundloven anviste, til at føre Regeringen videre, naar det var umuligt at faa det regelmæssige Lovgivningsarbejde i Gang. Bevillingerne til Københavns Befæstning, som Venstre havde nægtet at gaa med til, opførtes nu paa de provisoriske Finanslove, og der blev i disse Aar under Krigsminister Bahnsøns Ledelse bygget en Række Forter rundt om København, og paa Vestfronten en hel sammenhængende Befæstning. For at styrke Forsvaret mod Søsiden anlagdes Middelgrundsfortet.

Spørgsmaalet om, hvorvidt Ministeriet havde begaaet Grundlovsbrud ved at udstede provisoriske Finanslove, havde naturligt kunnet henvises til Afgørelse ved Rigsretten; men Venstre vilde ikke lade det komme an paa en Prøve, da det ikke ansaa denne Domstol for upartisk, fordi Halvdelen af Dommerne var valgt af Landstingets Højreflertal.

Som Aarene gik, opstod der imidlertid Uenighed indenfor Venstre om, hvorledes Partiet helst skulde stille sig i denne Kamp, og da Højre ønskede Fred, efter at Københavns Befæstning nu kunde regnes for at være bygget færdig, sluttedes der i 1894 et Forlig mellem Højre og en Del af Venstre (»det forhandlende Venstre«). De to Partier havde i Forening Flertal i Folketinget og kunde saaledes faa en Finanslov vedtaget; men de yderliggaaende Venstremænd vilde ikke slutte sig hertil.

1885-1894

1884-1894

fra 1873

1881-84.

31 + 39
av 102.

Estrup traadte nu tilbage, og der kom et nyt Højreministerium; men de fleste af Landets Vælgere var misfornøjede med Forliget, og ved de nye Valg i 1895 fik den Del af Venstre, som havde stemt imod Forliget, Flertal i Folketinget. Dette Parti kaldte sig Venstrereformpartiet og blev ledet af I. C. Christensen, der efter Bergs Død i 1891 var blevet Venstres Fører.

Der blev nu igen paa regelmæssig Maade vedtaget Finanslove; men ellers standsedes Regeringens Lovgivningsarbejde ved Reformpartiets Modstand. I disse Aar gik Højre mere og mere tilbage som Parti, og tre forskellige Højreministerier forsøgte efter hinanden at føre Regeringen; men da en Del af Landstingets Højremænd skilte sig ud og dannede en særlig Gruppe, de frikonservative, med det Formaal igen at faa Lovgivningsarbejdet i Gang gennem Forhandling med Reformpartiet, maatte den sidste Højreregering gaa af. Derefter dannedes i 1901 det første Venstreministerium, og Folketingsparlamentarismen har dermed sejret i Danmark.

Indenfor Venstre er der i Aarenes Løb sket forskellige Forskydninger. Først har det radikale Parti skilt sig ud fra Venstrereformpartiet, væsentlig som Følge af Uenighed angaaende Forsvarssagen, og senere er der sket en Tilnærmelse mellem Reformpartiet og det forhandlende Venstre. Denne Sammenslutning fandt Sted, efter at en af Reformpartiets ledende Mænd, A. Alberti, havde maattet træde tilbage som Justitsminister paa Grund af de heftige Angreb, der rettedes imod ham. Nogle Maaneder efter meldte han sig selv til Politiet som skyldig i omfattende Bedragerier. Venstre bekæmpes ivrigt af de radikale og af Socialdemokraterne, der er gaaet meget stærkt frem.

Socialdemokraternes Opgave var jo oprindelig ikke politisk, men social, nemlig at skaffe Arbejderne bedre Forhold. Ogsaa i den Henseende er der opnaaet meget. Gennem de samvirkende Fagforbund, der omfatter saa godt som alle Landets Arbejdere, har de ved Strejker og Forhandlinger sat igennem, at Arbejderne nu har »højere Løn, kortere Arbejdstid og større Selvstændighed under Arbejdet«.

Siden 1901 er der gennemført en Række vigtige Love, saaledes de ny Skattelove, den ny Toldlov og Loven om Valgene til de kommunale Raad (angaaende Indholdet af disse Love henvises til Samfundslæren).

I 1871 begyndte Georg Brandes sine Forelæsninger, hvorved han — under Paavirkning af franske og engelske Filosofer — dels vilde bringe Danmark i Forbindelse med de europæiske Bevægelser paa Aandslivets Omraade, dels vilde slaa til Lyd for den nye realistiske Retning i Litteraturen. Blandt de mange Forfattere, der paavirkedes af ham, maa særlig nævnes Holger Drachmann og I. P. Jacobsen.

I 1876 stiftede Brygger J. C. Jacobsen Carlsbergfondet, som senere udvidedes af hans Søn, Carl Jacobsen. Fondet raader over Indtægterne fra de store Carlsbergbryggerier og anvender de rige Pengemidler til Fremme af Videnskab og Kunst.

Blandt de Mænd, der har gjort Danmarks Navn berømt uden for Landets Grænser, maa nævnes Lægen Niels Finsen, der ved sin Opdagelse af Lysstraalernes Indvirkning paa Huden har givet Stødet til Helbredelse af særlige Hudsygdomme ved »Lysbehandling«.

I Aaret 1897 grundlagde Etatsraad H. N. Andersen Østasiatisk Kompagni, der er Danmarks største Forretningsforetagende, og som allerede i 1914 beskæftigede 16,000 Mennesker.

Kong Kristian IX døde i Januar 1906. Ved sin Tronbestigelse blev han modtaget med Mistillid af store Kredse af Befolkningen, og Krigen i 1864 gjorde Forholdet daarligere. Der var ogsaa mange, som i Provisorietiden var vrede over, at han ikke vilde lade Estrup træde tilbage. Men som Aarene gik, vandt han i rigt Maal sine Undersaatters Tillid og Kærlighed, og ved hans Død var der oprigtig Landesorg. Alle var enige om at anerkende Kristian IXs ridderlige Karakter, rene Tænkemaade og dybe Kærlighed til sit Folk.

Frederik VIII, som derefter blev Konge i en Alder af omtrent 63 Aar, bestræbte sig for fuldt ud at være en parlamentarisk Konge, og mange vigtige Love blev vedtaget i

IV
Huds-
livet
og Næ-
rings-
livet

M. Frijs

1905

1908.

54 av
104
+ 8 Soc.)

Højre
bested)

III
fter
system-
skiftet
1901.

1910.

hans Regeringstid, bl. a. Loven om kommunale Valg. Hans sørgelige Død i Hamburg i Maj 1912 vakte almindelig Deltagelse overalt. Kong Frederik var gift med den svenske Kong Karl XV's Datter Louise.

Den 5. Juni 1915 underskrev Kristian X., der var blevet Konge efter sin Fader i 1912, den forandrede Grundlov, hvorved den privilegerede Valgret til Landstinget bortfaldt samtidig med, at Valgretsaldere til Folketinget nedsattes, og at Kvinderne fik Valgret og Valgbarhed til begge Ting.

I 1918 vedtoges en Lov, hvorved Island anerkendtes som »en fri og suveræn Stat«, forbunden med Danmark ved den fælles Konge.

NORGE OG SVERRIG

EFTER 1848.

I. .
Unionen
-1905) Da Unionen mellem Norge og Sverrig oprettedes i 1814, bestemtes det, at Norge skulde beholde sin Grundlov af 17. Maj 1814, have sin egen lovgivende Forsamling, Stortinget, og sine egne Ministre; dog skulde den svenske Udenrigsminister indtil videre varetage begge Landes Forhold til Udlandet, ansætte fælles Gesandter hos de andre Magter og fælles Konsuler i de fremmede Byer. Forholdet mellem Norge og Sverrig var dog langt fra godt. Især var Nordmændene forbitrede over, at deres øverste Embedsmand var en svensk Statholder i Kristiania.

1844-59.

(1859) I 1848 regerede Karl Johans Søn, Oskar I., over de to Riger. Saavel denne Konge som hans Søn, Karl XV., var frisindede og afholdte af Nordmændene; dog kom det under Karl XV til en heftig Strid med Stortinget, som besluttede, at Statholderembedet i Norge skulde ophæves. Kongen var egentlig villig til at gaa ind paa det; men da Svenskerne fandt, at det vilde forandre Forholdene indenfor Unionen, fik de ham til at nægte at give Loven sin Underskrift. Der-

1859-72

ved bortfaldt den, men det fremkaldte stor Vrede og Bitterhed i Norge.

Under begge disse Konger var der en stærk skandinavisk Bevægelse, og mange frivillige drog til Danmark for at hjælpe os i vore to Krige. I den første Krig sendte Oskar I et Hjelpekorps til Fyen (det kom dog ikke til at deltage i Krigen), og i 1864 ønskede Karl XV at sende os en Hær til Hjælp, men Ministrene vilde ikke gaa med dertil, da de mente, at det, uden at kunne gavne Danmark, kun vilde bringe Sverrig i Fare.

de Seer

(1873)

Da Karl XV døde i 1872, blev hans Broder, Oskar II., Konge. Straks i Begyndelsen af hans Regering blev Stattholderembedet i Norge ophævet. Kong Oskar var en meget begavet Mand og afholdt af det norske Folk; men dog blev Unionskampen endnu heftigere under ham, og Striden blev til sidst saa skarp, at de to Lande skiltes.

Det norske Venstre, der oprindeligt var et Bondeparti, havde efterhaanden optaget Byernes frisindede Befolkning i sig og havde nu faaet en kraftig og veltalende Fører i Johan Sverdrup. Efter at Venstre havde faaet Flertal i Stortinget, lykkedes det Sverdrup at faa gennemført Parlamentarismen, hvorefter et Ministerium, der er i Strid med Stortingets Flertal, maa gaa af. Han blev derefter selv Minister (1884) og fik bl. a. gennemført den vigtige Lov om Nævningsdomstole.

(-1889)

Ved denne Tid vedtog den svenske Rigsdag, at Udenrigsministeren ikke alene skulde staa til Regnskab overfor Kongen, men ogsaa overfor Rigsdagen i Stockholm, og dette bevirkede, at det norske Venstreparti, der havde Flertal i Stortinget, stillede Krav om en fuldstændig Adskillelse mellem Norge og Sverrig i Henseende til Udenrigsstyrelsen, saaledes at Norge fik sin egen Udenrigsminister og sine egne Konsuler. Højre vilde derimod ikke gaa slet saa vidt i sine Fordringer, men krævede dog, at Udenrigsministeren ogsaa skulde være ansvarlig overfor det norske Storting.

1885

1894

Da Nordmændene fandt, at det Unionsmærke, som i sin Tid var indsat i begge Landes Flag, tydede paa Afhængig-

hed af Sverrig, fordi det ogsaa indeholdt de svenske Farver, vedtog tre paa hinanden følgende Storting, at det skulde stryges af Handelsflaget, og det blev da Lov i 1899, skønt Kongen nægtede at give sit Samtykke dertil. (Ifølge den norske Grundlov har Kongen kun *suspensivt Veto*.)

For at ordne Konsulatsagen nedsattes der en svensk-norsk Unionskomité. Men hverken denne Forsamling eller de mange skiftende Ministerier kunde bringe en Løsning af Spørgsmaalet, og da der fra svensk Side stilledes en Række Betingelser, som Nordmændene ikke mente at kunne gaa ind paa, samledes hele Landet i Enighed om den Beslutning at føre den nationale Sag igennem paa Trods af Svenskernes Modstand.

I Marts 1905 dannede Chr. Michelsen, en Skibsreder fra Bergen, et Ministerium, hvori der sad Mænd fra alle de politiske Partier undtagen Socialdemokraterne. Et Par Maa- neder efter vedtog Stortinget Oprettelsen af et eget norsk Konsulatvæsen, og da Kongen nægtede at underskrive denne Lov, traadte Ministeriet tilbage. Kongen kunde derefter ikke faa nogen Nordmand til at danne et nyt Ministerium, og da han saaledes manglede det Led, hvorigennem han skulde udøve sine Regeringshandlinger som norsk Konge, erklærede Stortinget den 7. Juni 1905, at Kong Oskar havde op- hørt at regere, og at Unionen med Sverrig dermed var bri- stet. Det overdrog derefter Ministeriet Michelsen Myndig- hed til foreløbig at føre Regeringen videre.

I begge Lande var Stemningen ophidset og krigersk. Nordmændene stod alle som een rede til med Vaabenmagt at forsvare den Frihed, de havde taget sig; men Kong Oskar vilde ikke lade det komme til Krig, hvor ivrigt end et stort Parti blandt Svenskerne tilskyndede ham dertil. I Norge vedtoges Unionsopløsningen saa godt som enstemmigt ved en Folkeafstemning, og efter at nogle Udsendinge fra de to Lande i Karlstad havde aftalt de nærmere Enkeltheder ved Adskillelsen, nedlagde Kong Oskar Norges Krone.

Ved en ny Folkeafstemning i November 1905 valgtes den

260 tus. mod 69 tus.

danske Prins Carl til Norges Konge, og han modtog Kronen som Haakon VII.

Michelsen, der med sjælden Kraft og Dygtighed havde styret Norge i denne Periode og ledet de vanskelige Unions- forhandlinger, vedblev at være Ministeriets Chef, indtil han et Par Aar efter maatte trække sig tilbage paa Grund af Sygdom. († 1925)

Efter Løsrivelsen fra Sverrig begyndte der i Norge fra alle Sider et ivrigt Arbejde for at udvikle Landets Hjelpe- kilder og vise, at Landet og Folket var kraftigt nok til at staa paa egne Ben. Lovgivningen er bestandig ført videre i radikal Retning, og Kvinderne er baade valgberettigede og valgbare, ikke alene til de kommunale Raad, men ogsaa til Stortinget. († 1913)

I den sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede opstod der en Bestræbelse for at erstatte det dansk-norske Skriftsprog, der var kommet ind i Norge under Foreningen med Dan- mark, og som kun kunde forstaas i Byerne, med et Bonde- maal, der var dannet efter de forskellige norske Bondedia- lekter, som har bevaret mange Udtryk og Vendinger fra det gamle norske Sprog, saaledes som det taltes i Middelalderen. Denne Bevægelse, »Maalstrævet«, er i Tidens Løb vokset sig saa stærk, at »Maalet« nu er stillet lige med det hidtil brugte Skriftsprog, som imidlertid i de sidste Aar er blevet meget »fornorsket« gennem Optagelse af specielt norske Udtryk og ved en radikal Forandring af Stavemaaden. En Mængde begavede Digtere, deriblandt Arne Garborg, har al- lerede skabt en hel Litteratur paa Maalet.

De betydeligste norske Digtere i det sidste halve Aarhun- drede er Henrik Ibsen (1828—1906) og Bjørnstjerne Bjørn- son (1832—1910), der begge med stor Styrke udtalte deres Tilslutning til Danmark i 1864 (Ibsens »En Broder i Nød«). Henrik Ibsen er det 19. Aarhundredes største Dramatiker. Han levede ca. 30 Aar i Udlandet, og hans Dramaer er ikke alene opført i Norden, men ogsaa paa en Mængde fremmede Scener. Bjørnson, der i sine yngre Aar var stærkt paavirket af Grundtvigianismen og Skandinavismen, er derimod ud-

II.
Norge

8 tus.
mod 200

præget norsk. (Han har skrevet Norges Nationalsang: »Ja, vi elsker dette Landet«). Han har ikke alene villet være Folkets Digter, men ogsaa dets Opdrager, idet han med hele sin Personligheds Styrke har kastet sig ind i alle de Bevægelser, der var oppe, særlig Unionsspørgsmaalet; dog var hans Optræden noget vaklende under selve Unionskrisen i 1905. Hans Virksomhed indskrænkede sig imidlertid ikke til specielt norske Anliggender; men i utallige Skrifter og Foredrag tog han til Orde og fældede Dom i Tidens moralske og nationale Spørgsmaal (Fredssagen, Dreyfussaffæren, de undertrykte Folkeslag).

Naturforskeren **Fridtjof Nansen** († 1930) er blevet berømt saavel ved sin Skifærd over Grønlands Indlandsis som ved sin Nordpolsfærd med »Fram« i Midten af Halvfemserne. Han tog virksom Del i Unionsopløsningen, og ved at drage som Udsending til det engelske Hof bidrog han meget til, at denne Begivenhed fik et saa heldigt Udfald for Norge.

I 1905 foretog **Amundsen** († 1928) en Gennemsejling af »Nordvestpassagen« (Gjøa-Ekspeditionen), og i 1911 naaede han Sydpolen. 1926 fløj han over Nordpolen. (»Norge«)

Efter Adskillelsen mellem Norge og Sverrig regerede **Os-kar II** endnu 2 Aar over Sverrig. Ved hans Død i 1907 blev hans Søn, **Gustav V**, Konge.

I Statsforfatningen foregik der i 1866 den vigtige Forandring i Sverrig, at **Rigsdagen** ikke mere skulde sammensættes af de 4 Stænder, men derimod bestaa af 2 Kamre som i de fleste andre Stater. Valgretten er i 1909 udvidet betydeligt, og de frisindede Partiers Indflydelse paa Rigsdagen er stadig blevet stærkere.

Ligesom i Norge er der ogsaa i Sverrig stor Interesse for at udforske fremmede Egne. — **Nordensköld** foretog i 1878 — 80 en Gennemsejling af »Nordøstpassagen« (Vega-Ekspeditionen), og **Sven Hedin** har fra Midten af 80erne foretaget en Række dristige Opdagelsesrejser i Centralasien, hvorved han navnlig har undersøgt Tibet og Pamir.

Paa Litteraturens Omraade har den realistiske Retning

en berømt Repræsentant i **August Strindberg**, der døde i 1912. Blandt Sverrigs Forfattere fortjener endvidere **Selma Lagerlöf** at fremhæves. Hun har skrevet en Række glimrende Romaner, rige paa Stemning og Fantasi.

Opfinderen **Alfred Nobel** grundlagde i 1895 Nobelstiftelsen, der ejer en Kapital paa ca. 30 Millioner Kroner. Renterne heraf uddeles aarlig til 5 Personer, der har udmærket sig ved deres Arbejder paa Fysikkens, Kemiens og Medicinens Omraade, i Litteraturen og i Fredssagens Tjeneste. Nobelpræmien har bl. a. været tildelt: **Niels Finsen** (1903), **Björnsterne Björnson** (1907), **Rudyard Kipling** (1907), **Selma Lagerlöf** (1909), **Henri Durant** (1901), **Præsident Roosevelt** (1906), **Fridtjof Nansen** (1922) og **Udenrigsminister Stresemann** (1926).

Sigrid Undset (1928), **K. Hamsun** (1920), **Niels Bohr** (1922), **H. Pontoppidan** (1917).

NORDAMERIKAS FORENEDE STATER

EFTER 1870.

De to store Partier, som var stødt sammen i den nord-amerikanske Borgerkrig, **Republikanerne** og **Demokraterne**, fortsatte ogsaa i den følgende Tid deres Strid om, hvem der skulde have Magten i Unionen. **Valgkampen** førtes meget heftigt, Bestikkelser anvendtes i stor Maalestok, og i en lang Aarrække var det ligefrem Skik, at Embedsmændene blev afsat, naar der valgtes en ny Præsident, for at han kunde belønne sine Tilhængere ved at indsætte dem i de ledige Pladser. Som Følge deraf var der megen Vaklen i Ledelsen, og Embedsmændene misbrugte ofte i høj Grad deres Stilling til at skaffe sig selv Rigdomme. I den Henseende er der dog nu sket en stor Forbedring.

Derimod kan **Negerspørgsmaalet** endnu ikke siges at være løst. Sydstatene søgte til at begynde med paa alle Maader at hindre Negrene i at komme til at benytte deres Stemmeret, og Modsætningen mellem sorte og hvide er fremdeles stor.

Befolkningen er vokset meget stærkt, idet Fristaterne nu har over dobbelt saa mange Indbyggere som paa Borgerkri- gens Tid. Dette skyldes for en meget væsentlig Del den for- øgede Indvandring, navnlig fra Sydeuropa, Østrig-Ungarn og Rusland. Ikke mindre end 4 Jernbanelinier forbinder det stille Hav med Atlanterhavet, og de forskellige Former for Erhvervsvirksomhed har taget et mægtigt Opsving. Land- bruget er den vigtigste Næringsvej; men samtidig beskæfti- ger Bjergværksdriften store Dele af Befolkningen, og i de østlige Stater drives der en udstrakt Industrivirksomhed, særlig gennem de mægtige »Ringe« eller Trust'er, hvorved forstaas store Sammenslutninger af alle de vigtigste Aktie- selskaber indenfor den samme Industrigren, saaledes at al Konkurrence udelukkes. Lovgivningen har søgt at komme dem til Livs, men hidtil uden Resultat, da deres Indehavere er de indflydelsesrige Milliardærer.

Modsætningen mellem Fabrikanterne og Arbejderne er uhyre, Fagforeninger er dannet overalt, og omfattende Strej- ker er almindelige, men da der stadig kommer arbejdsvil- lige fra Europa, har Fagforeningerne ikke den Magt som i den gamle Verden.

I 1895 valgtes Mac Kinley til Præsident, og med ham be- gyndte den nordamerikanske Imperialisme, som gaar ud paa ikke alene at gøre Fristaterne til den herskende Magt i hele Amerika, men ogsaa at skaffe dem Indflydelse og Kolonier i de andre Verdensdele.

I Australien erhvervedes Sandwichøerne (1897), og Aaret efter begyndte Fristaterne Krig med Spanien. Som Følge af den slette Styrelse havde saavel Kuba som Filip- pinerne gjort Oprør mod Spanien, under hvis Herredømme de stod, og da nu et amerikansk Krigsskib sprang i Luften i Havnas Havn, erklærede den nordamerikanske Regering, at det skyldtes en spansk Torpedo, og dermed udbrød den spansk-amerikanske Krig. De spanske Flaader i Stille- havet og det karaibiske Hav blev fuldstændig ødelagt, den spanske Hær paa Kuba blev slaaet, og Krigen endte hurtig med, at Spanien maatte opgive sit Herredømme over Kuba

og afstaa Porto Rico og Filippinerne til de nordamerikanske Fristater, og det har nu saa godt som ingen Kolonier tilbage.

Kuba blev efter mange Stridigheder erklæret for en selv- stændig Republik under nordamerikansk Overhøjhed; men der blev ved at være Uroligheder paa Øen, hvorfor Amerika- nerne stadig har maattet blande sig i Forholdene. Paa Fi- lippinerne gjorde de indfødte længe stærk Modstand mod det amerikanske Herredømme og bekæmpede de Hære, som sendtes derover; men til sidst fik Amerikanerne dog under- tvunget denne Øgruppe, der er af Betydning for dem som Støttepunkt for deres Indflydelse i Østasien. For at skaffe sig en let Forbindelsesvej til disse Egne købte Fristaterne det franske Panamaselskabs Rettigheder (Side 72) og tog dermed Gennemskæringen af Tangen i deres Hænder. Store Summer er anvendt paa dette Arbejde, og i Sommeren 1914 blev Panamakanalen aabnet.

De nordamerikanske Fristater er nu blevet en Verdens- magt, som ikke vil lade de europæiske Stormagter være ene om at træffe Afgørelser, og navnlig efter at Mac Kinley var blevet myrdet af en Anarkist, begyndte Amerika under den kraftige og virksomme Præsident Theodor Roosevelt at blande sig i alle Verdensspørgsmaal.

Med Japan opstod der en Splid, fordi de vestlige Stater ikke vilde anerkende Japanerne, der var indvandret i stort Antal, som ligestillede med de hvide Mænd; men den er nu til Dels bilagt.

I »Opfindelsernes Aarhundrede« har Amerika været Op- findelsernes Land fremfor noget andet; særlig har Thomas Edison gjort sit Navn berømt.

Fra Nordamerika er endvidere Georgismen udgaaet, idet den amerikanske Nationaløkonom Henry George (1839—97) opstillede den Lære, at alle Skatter burde afløses af en Skat paa Jordværdien (Jordrenten), d. v. s. den Værdi, som Jor- den har i sig selv, altsaa af Aarsager, der *ikke* skyldes Eje- rens Arbejde, f. Eks. dens større eller mindre Frugtbarhed, om den ligger ude paa Landet eller i en By, og om den lig- ger nærmere ved eller fjernere fra et Trafikcentrum. Hans

Lære har vundet en hel Del Tilhængere, især i Australien og i Europas germanske Lande, og *Leo Tolstoj* var en ivrig Forkæmper for den.

VERDENSKRIGEN

Den 28. Juni 1914 blev den østrig-ungarske Tronfølger myrdet af en ganske ung Serber under et Besøg i *Bosniens* Hovedstad, og da den Undersøgelse, som Regeringen i Wien foretog, syntes at godtgøre, at Mordet var planlagt i *Serbien*, og at der i det hele taget i Serbien eksisterede Foreninger med det Formaal at løsrive de sydslaviske Provinser, der stod under Østrig, for at samle dem til et »Storserbien«, besluttede den østrig-ungarske Regering at benytte sig af Lejligheden til een Gang for alle at slaa denne Bevægelse ned.

Den sendte derfor — i hemmelig Forstaaelse med Tyskland — et meget skarpt »Ultimatum« til *Serbien*, og da dette Land ikke *ubetinget* vilde gaa ind paa alle de deri stillede Fordringer, erklærede den østrig-ungarske Regering *Serbien* Krig. Men *Rusland*, der jo var Østrigs Medbejler paa *Balkanhalvøen*, vilde ikke udsætte sig for, at *Serbien* blev knust, og begyndte derfor at *ruste sig*, og det kaldte igen *Tyskland* frem. De Bestræbelser for at bevare Freden, som blev gjort, navnlig fra *engelsk* Side, viste sig frugtesløse, og da *Rusland* ikke vilde afvæbne, erklærede Tyskland *Rusland* Krig den 1. August 1914, og 2 Dage efter erklærede det *Frankrig* Krig, fordi dette Land ikke vilde love at holde sig neutralt under en Krig mellem Tyskland og *Rusland*.

Mange havde troet, at de to store Sammenslutninger, *Triple-Alliancen* og *Triple-Ententen*, vilde have holdt hinanden i Ligevægt, saa at Krig derved blev umulig, og Freden bevarede i Europa; men det kom til at gaa ganske anderledes, og Krigen havde i Virkeligheden i mange Aar stadig været nær.

Der var nemlig mange og store Modsætninger mellem Stormagterne: Først og fremmest mellem Tyskland og Frankrig (*Elsass-Lothringen*), dernæst mellem Østrig og Rusland (*Balkanhalvøen*) og endelig mellem Tyskland og England. England var jo blevet Verdens største Industrieland; men det saa med Ængstelse, hvorledes Tyskland truede med at overgaa det paa Industriens Omraade. Og politisk set er det en nødvendig Betingelse for Englands Magt, at det har det ubestridte Herredømme paa Havet; men her var Tyskland ogsaa begyndt at optræde som dets Konkurrent, og værre maatte det blive, hvis Tyskland blev overmægtigt til Lands. England begyndte ogsaa at frygte for, at Tyskland skulde skaffe sig Indflydelse i Asien og muligvis true Indien gennem den væsentlig for tyske Penge paabegyndte *Bagdadbane*, der skulde have sit Endepunkt ved den persiske Bugt.

Det var derfor saa langt fra, at de to store Sammenslutninger bidrog til at forhindre Krigen, at de tværtimod bevirkede, at den bredte sig, da den først var begyndt, idet den ene Krigserklæring drog den anden med sig. *Triple-Ententen* vedblev at bestaa, idet det var naturligt for England at stille sig paa Ruslands og Frankrigs Side mod Tyskland; men *Triple-Alliancen* brast, idet Italien ikke var forpligtet til at gaa sammen med Tyskland, da det var dette Land, der havde udstedt Krigserklæringen til Rusland og ikke omvendt. Det erklærede sig derfor foreløbig neutralt for ikke at komme til at hjælpe Østrig, der var dets gamle Fjende i Italien og dets Medbejler paa *Balkanhalvøen*.

Det gjaldt for Tyskland om at gøre det af med Frankrig, inden Russerne blev færdige med deres Forberedelser, og da den tyske Hærledelse mente, at et Angreb paa »Vestfronten«, hvor Franskmændene havde en Række stærke Fæstninger, vilde blive alt for langvarigt, stillede den tyske Regering den Fordring til Belgien, at det skulde tillade de tyske Tropper fri Gennemmarch.

Men Kong Albert afslog bestemt denne Fordring, og

Tyskland *krænked* da *Belgiens Neutralitet* ved sit Forsøg paa at trænge igennem med Magt*). En for en faldt de belgiske Fæstninger efter et tappert Forsvar; de kunde ikke staa sig overfor Tyskernes ny 42 cm.s Kanoner, og trods Hjælpen fra engelske og franske Soldater maatte Belgierne vige tilbage. Tyskerne beskyldte imidlertid de civile Indbyggere for at have skudt paa deres Soldater, og det gav dem Anledning til at henrette en Mængde Mennesker og til at stikke Ild paa flere belgiske Byer; bl. a. blev en Del af Byen *Løwen* med det smukke, gamle Raadhus fra det 15de Aarhundrede ødelagt. Og disse Rædsler fortsattes i den følgende Tid, hvorfor store Skarer af belgiske Flygtninge søgte Ly i Holland eller England; men over dem, der blev tilbage, regerede Tyskerne med en frygtelig Haardhed. Mænd, der kunde arbejde, bortførtes i Tusindvis til det indre af Tyskland for at gøre Tjeneste i Fabrikkerne, og den belgiske Industri blev fuldstændig ødelagt, idet Maskinerne blev fjernet. Men det, at Tyskerne dog stadig standsedes paa deres Vej gennem Belgien, reddede Frankrig fra en Overrumpling.

Ganske vist opgav Franskmændene de svage og gammeldags Fæstninger paa den belgiske Grænse og trak sig Syd paa, skarpt forfulgt af Tyskerne; men ved Floden *Marne* standsede de, og d. 10. September lykkedes det den tapre franske General *Joffre* at kaste Tyskerne tilbage igen, da de var trængt alt for hurtigt og uforsigtigt frem (*Marneslaget*). Tyskerne blev dog ikke drevet helt ud af Frankrig, men standsede ved Floden *Aisne*, hvor de forskansede sig i et helt System af *Skyttegrave*, og da de to Fjender gensidig prøvede paa at omgaa hinandens Fløje, forlængedes Skyttegravslinien mere og mere, saa at den til sidst kom til at strække sig fra Havet og helt ned til den svejtsiske Grænse. Tyskerne var dermed Herrer over det meste af Belgien, samt over de rige Egne i Nordøstfrankrig.

*) Da den engelske Gesandt i Berlin sagde, at England vilde erklære Tyskland Krig, hvis det krænked Belgien anerkendte Neutralitet, var det, at den tyske Rigskansler, *Bethmann Hollweg*, udtalte sin Forbavselse over, at England vilde gaa i Kamp mod en beslægtet Nation blot for *den Lap Papir*s Skyld.

Kampen paa Tyskernes Vestfront var dermed ophørt at være en »Bevægelseskrig«, og var »stivnet i en *Skyttegravskamp*«, idet ogsaa deres Fjender maatte »grave sig ned« og indrette sig med Skyttegrave og bombesikre, underjordiske Rum. Længst mod Nord holdt Belgierne og derefter Engländerne Linien besat, og Resten forsvaredes af Franskmændene. Imellem de to Skyttegravslinier laa saa det øde og ubeboelige »Ingen Mands Land«, over hvilket Skuddene drøned, og hvor der stadig udfægtedes Kampe, snart her, snart der. Noget Syd for Kamplinien laa Byen *Reims*, hvis prægtige *Katedral* blev helt ødelagt af tyske Granater.

Mange havde troet, at de franske Soldaters Karakter ikke vilde være egnet for en saadan stillestaaende Krig, men det viste sig hurtigt at være en Fejltagelse; de kæmpede med en enestaaende Udholdenhed og Tapperhed.

England havde ved Krigens Begyndelse kun en lille, hvervet Hær; men ved en mægtig Kraftudfoldelse skabtes der snart en stor, veluddannet og velforsynet Hær af frivillige, og da det viste sig ikke at være tilstrækkeligt overfor de vældige Hærmasser, som Tyskland sendte i Ilden, blev der i 1916 indført almindelig Værnepligt i England, saa længe Krigen varede.

Medens disse Kampe udfægtedes i Frankrig, havde *Russerne* faaet samlet deres Hær, og de erobrede hurtig en stor Del af *Østprøjsen*. For at imødegaa denne Fare sendtes da *Hindenburg* derhen som Overgeneral over de tyske Tropper med *Ludendorff* til Stabschef. Hindenburg kendte nøje disse Egne, og det lykkedes ham ved en snild Manøvre at slaa de russiske Hære i de store Slag ved *Tannenberg* og ved *de masuriske Søer*. Derved befriedes det meste af *Østprøjsen*.

Samtidig var Russerne trængt langt frem i *Galizien*, og her, hvor de stod over for Østrigerne, gik det dem bedre, idet de først blev fordrevet, da Tyskerne under General *Mackensen* i 1915 kom Østrigerne til Hjælp. Men saa maatte de ogsaa efterhaanden opgive ikke alene det meste af deres Erobringer, men tillige *Polen* med Warschau, hvorefter

Krigen ogsaa paa denne Front (»Østfronten«) blev til en Skyttegravskamp.

Paa Balkanhalvøen havde Østrigerne forgæves søgt at trænge frem over for Serberne, der jo var den oprindelige Fjende. Men ogsaa her kom Tyskerne under Mackensen til i 1915, og hele Serbien og Montenegro, der straks ved Krigen Begyndelse havde stillet sig paa Serbiens Side, blev erobret.

Imidlertid havde flere Magter blandet sig ind i Krigen. Først Japan, der stillede sig paa »Ententemagterne«s Side og erobrede den tyske Koloni Kiautschau paa Kinas Østkyst, og som derefter benyttede sig af Lejligheden til at styrke og udvide sit Herredømme i Østasien, medens de europæiske Stater var i Krig. Dernæst Tyrkiet og senere Bulgarien, der begge sluttede sig til Tyskland og Østrig. Tyrkerne prøvede bl. a. paa at erobre Suez-Kanalen og at fordrive Englænderne fra Ægypten; men deres Anstrengelser mislykkedes. Tværtimod trængte Englænderne, ganske vist under store Besværigheder, frem i de tyrkiske Besiddelser i Asien og fik til sidst ogsaa erobret »Det hellige Land«, hvad der vakte stor Jubel rundt omkring i Europa.

England og Frankrig havde gjort sig store Anstrengelser for at faa Grækenland til at slutte sig til dem, og Første-ministeren, Venizelos, havde ogsaa givet dem Løfter i den Retning. Men Kong Konstantin, der var den tyske Kejsers Svoger og havde faaet sin militære Uddannelse i Tyskland, vilde ikke gaa imod Tyskerne, men erklærede sig for neutral, hvad der vakte megen Ophidselse hos mange af hans Undersaatter. I Henhold til Venizelos' tidligere givne Løfte besatte Franskmændene alligevel Saloniki for derfra at komme Serberne til Hjælp; men det var for sent. Et Forsøg, som Englænderne gjorde, paa at trænge frem gennem Dardanellerne til Konstantinopel og paa den Maade skaffe sig fri Passage ind til Rusland lykkedes heller ikke, men maatte opgives. Engelske og franske Tropper holdt imidlertid stadig en Del af de græske Egne besat for at danne en Vold imod de fremtrængende Østrigere, Tyskere og Bulgarer, og

da Ententemagterne ikke stolede paa Kong Konstantins Neutralitet, men frygtede for et Angreb i Ryggen, tvang de ham til sidst til at frasi sig Regeringen til Fordel for sin næstældste Søn.

Det lykkedes derimod Ententemagterne at faa Italien med ind i Krigen. Begejstringen over Triple-Alliancen havde aldrig været stor hos Italienerne, og de forlangte nu af deres tidligere Forbundsfælle, men gamle Fjende Østrig, at det skulde overlade dem alle de Landstrækninger, der var beboede af Italienere (Sydtyrol og Triest, Italia irredenta); ellers vilde de ikke vedblive at være neutrale. Men da Frankrig og England lovede dem endnu mere, opgav de Neutraliteten og sluttede sig i 1915 til disse Magter. Dette Brud vakte den heftigste Vrede hos Centralmagterne; Italienerne og Østrigerne stødte hurtig sammen og leverede hinanden blodige Kampe, men uden at nogen af Parterne kunde bringe Modstanderen til at vige. Ogsaa her blev der trukket en Række Skyttegrave, tværs over Alperne.

Krigen førtes ogsaa i Sydafrika. Tyskerne havde faaet ophidset nogle af Boerne til at gøre Oprør mod Englænderne; men General Botha, der jo i sin Tid havde været en af Boernes Førere i Kampen mod Englænderne, men siden helt var blevet vundet af dem, fik ikke alene bekæmpet dette Oprør, men erobrede ogsaa Tysk Sydvestafrika til Englænderne. Efterhaanden mistede Tyskerne alle deres Kolonier.

Paa Havet herskede Englænderne ubestridt. De tyske Krigsskibe og Handelsskibe, som var ude, blev i Løbet af kort Tid enten erobret eller indespærret, og fra Januar 1915 blokeredes Centralmagternes Kyster, saa at der hverken kunde blive bragt Fødevarer eller Raastoffer ind i Landet. Den tyske Flaade vovede sig ikke ud til Kamp i aaben Sø, men holdt sig inde i Helgolandsbugten bag sine Mineafspærringer. Derimod kunde de tyske Skibe, naar det ønskedes, gennem Ejderkanalen samles i Østersøen, og her var de eneraadende, da Englændernes Flaade ikke vilde forsøge at trænge igennem de Mineafspærringer, der var lagt i den syd-

lige Del af Øresund og Storebælt. Det blev derfor muligt for Tyskerne at indespærre den russiske Flaade, ligesom de ogsaa kunde hente Varer i Danmark og Sverrig. Men Engländerne forhindrede enhver direkte Indførsel i Tyskland og forbød de neutrale Nabolande (Svejts, Holland, Danmark, Norge og Sverrig) at sende de Varer, de indførte, videre til Tyskland. Det var Hensigten derved at udsulte Centralmagterne, og Virkningerne af Blokaden gjorde sig da ogsaa snart gældende i Form af en saadan Mangel paa Levnedsmidler og mange andre Ting, at der efterhaanden maatte indføres Kort ikke alene paa alle Fødevarer, men ogsaa paa Klæder.

Kun een Gang vovede den tyske »Højsøflaade« sig ud, nemlig i Sommeren 1916, da den stødte sammen med en stærk engelsk Flaadeafdeling ud for Jyllands Vestkyst, hvor der udkæmpedes et stort Slag mellem de to Fjender. Slaget forblev uafgjort; men Tyskerne søgte tilbage til Helgolandsbugten og gentog ikke senere Forsøget.

For at ødelægge Engländernes Skibsfart udlagde Tyskerne derimod en Mængde Miner i Nordsøen og rundt om Englands Kyster, og de udsendte Skarer af Undervandsbaade, som torpederede de engelske Skibe, naar og hvor de kunde komme til det, og hele Eskadrer af Luftskibe og Flyvemaskiner fløj gentagne Gange fra Belgiens Kyst over og bombarderede de engelske Havnebyer, ja selv London.

I det hele førtes denne Krig med en hidtil ukendt Liden-skab fra begge Sider. Det var lykkedes »de allierede (Ententemagterne og deres Forbundsfæller) at lægge ligesom en Ring udenom Centralmagterne, som til Gengæld satte alt ind paa at faa denne Ring sprængt. Tyskerne udnyttede deres glimrende organisatoriske Evner til at sætte hele Folket i Arbejde med Krigen. Hærmasser af en Størrelse som aldrig før sendtes til »Fronten«; saa at sige alle Fabrikker omdannedes til at lave Ammunition, og alle mulige Opfindelser toges i Krigens Tjeneste. Undervandsbaadene blev mere og mere fuldkomne og byggedes i stor Mængde, og det samme gjaldt Luftskibe og Flyvemaskiner. Det var nu ikke mere muligt i Hemmelighed at forberede et Overfald paa Fjen-

den, fordi enhver større Troppesamling i Forvejen kunde opdages fra Luften. Man fandt da paa, saa vidt muligt, at anvende »Camouflage«, d. v. s. at bemale Huse, Kanoner og andet Krigsmateriel paa en saadan Maade, at de, set fra oven, ikke skilte sig ud fra Omgivelserne, eller at dække dem med Løvværk, saa at de vanskelig kunde opdages eller fotograferes fra Flyvemaskinerne. Ogsaa Soldaternes og Officerernes spraglede Uniformer afskaffedes hurtig og erstattedes med Tøj i Farver, som faldt sammen med Jordsmonnet. Og endelig fandt Tyskerne paa forud for hvert større Angreb at sende Skyer af giftige Gasarter ind over Fjendens Linier.

Alt dette bragte dog kun Tyskerne forbigaaende Fordele, idet der var en fast Villie hos Franskmand og Engländerne til at fortsætte Krigen, indtil Tyskland var knust, især efter at den kraftige og energiske Lloyd George i December 1916 var blevet engelsk Førsteminister. Han gentog stadig, at han ikke vilde høre tale om Fred, »men kun om Sejr«. Ogsaa i England og Frankrig toges alle Hænder i Brug, og Opfindelserne udnyttedes paa samme Maade som hos Centralmagterne. Stor Forfærdelse vakte det, da Engländerne bragte deres Tanks i Anvendelse, store pansrede Kampvogne, der var som en hel rullende Fæstning, der knuste alt, hvad der var i Vejen. Ogsaa alle de engelske Kolonier hjalp med, særlig Kanada og Indien, hvorfra der kom Skarer af indfødte Tropper med deres Fyrster i Spidsen, og Frankrig hentede Kolonitropper fra Afrika.

I Sommeren 1916 sluttede Rumænien sig til Centralmagternes Fjender. Fra begge de krigsførende Parters Side var der arbejdet kraftigt paa at drage Rumænien ind i Krigen; men Regeringen havde hidtil holdt sig køligt afventende tilbage. Befolkningen var meget fjendtligt sindet mod Østrig, og der lød stadig stærke Krav om at befri Siebenbürgen, hvor Halvdelen af Indbyggerne var Rumænere, som blev meget undertrykt af Magyarerne. Da Russerne derfor i Sommeren 1916 en Tid havde stor Fremgang overfor Østrigerne, mente Rumænerne, at Lejligheden nu var kommet til, at de ogsaa kunde gaa mod Østrig. Til at begynde med lyk-

kedes det dem virkelig fuldstændig at overraske Østrigerne og trænge ind i Siebenbürgen; men derefter blev de drevet hovedkulds tilbage, idet Tyskerne kom Østrigerne til Hjælp; og i December 1916 kunde Tyskerne under General Mackensen holde deres Indtog i Hovedstaden Bukarest, medens den rumænske Hær skyndsomst maatte flygte. Centralmagterne kom derved i Besiddelse af store Kornforsyninger og vigtige Oliekilder. Men kort efter indtraadte den Begivenhed, som i Forbindelse med »Hungerblokaden« i Tidens Løb skulde bringe Tyskland og dets Forbundsfæller til Fald: De amerikanske Fristater traadte ind i Krigen i April 1917.

Aaret før Verdenskrigen udbrød, var den tidligere Universitetsprofessor, Wodroow Wilson, blevet valgt til Staternes Præsident. Hans Maal var at føre Landet bort fra Roosevelts Imperialisme og at arbejde for Fred og Voldgiftsaftaler mellem Folkene. Han ønskede derfor ogsaa at holde Amerika uden for Verdenskrigen i det længst mulige, om han end havde engelske Sympatier ligesom de fleste Amerikanere. Dog fandtes der ogsaa i de forenede Stater mange indvandrede *Irere*, der hadede England, og mange *Tyskere*, der havde bevaret Kærligheden til deres gamle Land.

Amerika holdt sig altsaa foreløbig neutralt, men Landet tjente kolossale Summer ved at laane Ententemagterne Penge og ved at forsyne dem med Krigsfornødenheder. Paa Tysklands Beklagelse herover svarede Regeringen, at Amerikanerne vilde sælge, til hvem der vilde købe hos dem; men da Tyskerne jo var afskaaret herfra paa Grund af Englændernes Blokade, søgte de at sprænge de amerikanske Ammunitionsfabrikker i Luften, at fremkalde Strejker paa dem eller paa anden Maade at hindre Tilvirkningen eller Udførselen af Krigsfornødenheder til Ententen.

Alt dette ophidsede Stemningen hos Amerikanerne, der i Forvejen var rasende over Tyskernes Optreden overfor Belgien og deres Bombardement af Katedralen i Reims, og dertil kom saa endelig »den uindskrænkede Undervandsbaadskrig«.

Som Svar paa Englændernes Blokade af Tyskland i Januar 1915 erklærede den tyske Regering øjeblikkelig Undervandsblokade af den engelske Kyst. De tyske Undervandsbaade nedskød uden Varsel ethvert fjendtligt Handelsskib, der forsøgte at nærme sig Kysten, og da det kunde ske, at de engelske Skibe for at dække sig førte neutralt Flag, var ogsaa de neutrale Skibe udsat for Fare. De neutrale Skibe fik saa paa Siderne malet Landets Navn og Nationalflaget, for at det tydeligt skulde kunne ses, at de virkelig var neutrale; men efterhaanden udvidedes denne Torpederings af Handels- og Passagerskibe uden Varsel og oftest uden noget som helst Forsøg paa at redde de ombordværende mere og mere. Den amerikanske Regering protesterede kraftigt imod denne Krænkelser af Friheden paa Havene; Amerikanernes Raseri mod Tyskerne steg stadig, og det naaede sit Højdepunkt, da den engelske Passagerdamper Lusitania paa Rejse fra New York til England med 1255 Passagerer blev skudt i Sænk uden Varsel ud for Irlands Kyst d. 7. Maj 1915. Der havde i alt været c. 1900 Personer om Bord, og af dem omkom de 1100, deriblandt 100 amerikanske Borgere. Dette gav Anledning til Afsendelsen af skarpe Noter fra Amerikas Side; men det lykkedes ikke at faa Tyskland til at indskrænke Undervandskrigen. Paa den anden Side vilde Wilson ikke lade sig tvinge frem af Folkestemningen til at kaste sig ind i Krigen; tværtimod gjorde han i Aarenes Løb gentagne, men ganske vist mislykkede Mæglingsforsøg, samtidig med at han stadig protesterede mod Tyskernes Overgreb. Men Tyskerne var paa deres Side ikke bange for at udæske Amerikanerne, da de ikke frygtede dem som Fjender. De regnede med, at Ententen fik Forsyninger fra Amerika ogsaa nu, hvor Landet var uden for Krigen, og at det vilde være ganske umuligt for Amerikanerne at skabe en Hær af nogen Betydning og at føre den over Havet til Valpladserne i Frankrig.

Da derfor »Hungerblokaden« efterhaanden blev mere og mere følelig, og Tyskernes Overkommando tvivlede om, at Sejren kunde vindes til Lands alene, udstedte Tyskland i

Begyndelsen af 1917 Erklæringen om »den uindskrænkede eller hensynsløse Undervandsbaadskrig«, der gik ud paa, at *ethvert* Skib, der blev truffet i Farvandene omkring England, Frankrig og Italien samt i det østlige Middelhav, *uden Varsel* vilde blive torpederet. Man havde ventet derved at faa England udsultet og Krigen endt i Løbet af højst 6 Maaneder; men det kom til at gaa ganske anderledes. Denne Note bevirkede ikke alene, at der kom Protester fra alle neutrale Lande; men hvad der var af langt større Betydning: Nu var Præsident Wilsons Taalmodighed forbi, og Amerika erklærede Tyskland Krig.

Med voldsom Energi blev der taget fat paa at skabe og uddanne en Hær og at tilvejebringe alt, hvad den havde Brug for; og i Løbet af et Aar, altsaa i Foraaret 1918, havde Amerika udrustet en Hær paa 1½ Million Mand, hvoraf allerede Halvdelen stod ved den franske Front, forsynet med alt moderne Krigsmateriel, og saa var der endda anlagt Jernbaner til Fronten, Dokker, Hospitaler o. s. v., hvortil alt Materiel var medbragt fra Amerika. Ganske vist havde de tyske U-Baade gjort deres Bedste for at hindre Overførelsen; men Englænderne havde samlet de amerikanske Transportskibe i store Konvojer, som blev ledsaget af Krigsskibe, og paa denne Maade blev ogsaa baade engelske og neutrale Handelsskibe konvojeret af Krigsskibe frem og tilbage mellem England og de neutrale Lande, særlig Norge, og Tyskerne naaede saaledes ikke deres Maal at udsulte England.

Omtrent samtidig med, at Amerika erklærede Tyskland Krig, indtraadte en Begivenhed, som foreløbig var til Fordeel for Tyskerne, nemlig den russiske Revolution.

I lange Tider havde den slette Forsyning med Levnedsmidler ophidset den russiske Befolkning, den haarde Vinter 1916—17 gjorde Sulten endnu mere følelig, og i Foraaret 1917 brød Oprøret løs under Raabet: »Ned med Regeringen, ned med Krigen!« Arbejderne forlød Værkstederne, og Soldaterne gik over til Folket. Kejseren blev afsat og arresteret, og der blev oprettet »Arbejder-Raad« og »Soldater-Raad«.

Ordet Raad hedder paa Russisk Sovjet, og Sovjet-Styre, der blev Betegnelsen for den ny Regeringsform, betyder altsaa Raads-Styre. I Begyndelsen havde den veltalende, men lidet handlekraftige Advokat Kerenski størst Indflydelse; men han blev hurtig skubbet til Side af Lenin († 1924), der var Fører for de yderliggaaende Socialister, Bolschevikkerne, der med de voldsomste Midler vilde bryde de besiddende Klassers Herredømme. Han lovede Russerne »Fred og Jord« og prædikede »Proletariatets Diktatur«. Dette medførte ikke alene en fuldstændig Omvæltning i Ruslands indre Forhold, men nedbrød ganske Disciplinen i Hæren og bragte den derved i Opløsning. Det kom nu ikke alene til, at Soldaterne selv vilde vælge deres Officerer, men de mødtes nu ogsaa til Raadslagning for at drøfte Ordningen af Statens Forhold, og der var en stadig Strøm af Desertører, især Bondesoldater, der forlod Hæren for at søge hjem og faa den Jord, Magthaverne havde lovet dem.

Tyskerne benyttede sig af den russiske Hærs Svaghed til at føre store Troppemasser fra Øst over til Vestfronten.

Her havde der nemlig staaet voldsomme Kampe omkring Verdun, uden at det dog var lykkedes Tyskerne at erobre denne vigtige Fæstning, der forsvaredes med det største Heltemod af Franskmændene, og nu førte Hindenburg, der imidlertid var blevet øverstkommanderende over hele Hæren med Ludendorff til Stabschef, de tyske Linier tilbage til en kortere, men overordentlig stærkt befæstet Stilling, Hindenburg-Linien, efter først at have gjort alt det omliggende Land til en Ørken for at hindre Fjendens Fremmarch. Ikke alene var Veje, Byer og Huse fuldstændig ødelagt, men selv Frugttræerne var oversavede et Stykke over Roden eller Barken skrabet af i en Ring omkring Stammen. Alle arbejdsdygtige Mænd og Kvinder var bortførte, og alle Sager af Værdi fjernet. Angrebene paa denne Linie bragte foreløbig Englænderne og Franskmændene store Tab og kun smaa Fordele.

Det russiske Rige gik imidlertid sin Opløsning i Møde, idet de forskellige Folk paa Grænserne begyndte at danne

selvstændige Stater, baade Finland, Estland, Letland, Litauen, Polen og Ukraine, og Hæren var nu saa lidet modstandsdygtig, at Tyskerne kunde gennembyrde den russiske Front og tvinge »Sovjet-Regeringen« til »Voldsfreden« i Brest-Litovsk, der, om den var kommet til Udførelse, fuldstændig vilde have lammet Rusland og gjort det helt afhængigt af Tyskland. Tillige sluttedes en særlig Fred med Ukraine, »Brødfreden«, som man kaldte den, fordi den tyske Regering lovede den udsultede Befolkning i Hjemlandet Brødkorn fra dette Land.

Der førtes nu endnu flere tyske Soldater fra Øst til Vest; men imidlertid var Tyskernes uforsonligste Modstander, George Clemenceau, blevet Førsteminister i Frankrig. Han var den eneste tilbagelevende af dem, der i 1871 havde stemt imod Freden i Frankfurt, og da han i November 1917 blev Førsteminister, udtalte han: »Vi vil hverken have Forræderi eller Halvforræderi — Krig, kun Krig!« Overalt var han virksom, og hans opildnende Indflydelse sporedes snart overalt.

Hos alle de krigsførende føltes det mere og mere, som de overmenneskelige Anstrengelser nu maatte udløses i en sidste forbitret Kamp, og at Afgørelsen maatte falde paa Vestfronten i Løbet af Aaret 1918, og for at der kunde blive mere Enhed og Fasthed i Ledelsen, enedes da de allierede i Foraaret 1918 om, at den franske General Foch (udt. fåsj, † 1929) skulde have Overkommandoen over alle de allieredes Tropper fra Nordsøen til Adriaterhavet, baade over Italienere, Franskmand, Englændere, Amerikanere, Belgiere og Portugisere; thi ogsaa disse var gaaet med i Kampen mod Tyskerne og havde sendt en Hærafdeling til Nordfrankrig.

Den sidste afgørende Kamp i 1918 begyndte med Tyskernes vældige Foraarsoffensiv, der skaffede dem stor Fremgang og bragte dem saa nær til Paris, at de med en særligt konstrueret Kanon kunde beskyde Byen samtidig med, at deres Flyvemaskiner bombarderede den fra Luften. Men dermed var det ogsaa forbi. De amerikanske Tropper

kunde nu begynde at gøre sig gældende, og da General Foch i Midten af Juli begyndte at føre de allieredes Soldater frem til Modangreb, lykkedes det ham ustandselig at drive Tyskerne tilbage. Deres Modstandskraft var brudt, og værre blev det, efterhaanden som ogsaa deres Forbundsfæller maatte vige, fordi deres Hjælpemidler var aldeles udtømte.

Bulgarien var udmattet af Krigen, og Hæren var i Opløsning under bolschevikisk Paavirkning. Den blev nu fuldstændig slaaet, og Landet maatte træde ud af Krigen, medens Folket forjog Kongen, og Serberne fik nu i kort Tid erobret hele deres gamle Land tilbage. Derved blev Forbindelsen mellem Tyrkiet og Tyskland afbrudt, og det varede ikke længe, før ogsaa Tyrkiet maatte opgive al Modstand mod de allierede og tillade deres Flaader at sejle gennem Dardanellerne ind til Konstantinopel. Dermed var Kampene paa Balkanhalvøen forbi.

Dernæst kom Østrig-Ungarns Sammenbrud. Her havde Nøden længe været ubeskrivelig. Den unge Kejser Karl, der i 1916 havde afløst Franz Josef, havde gentagne Gange gjort Forsøg paa at hidføre Fred, men var stadig blevet hindret i sine Bestræbelser af Tyskland. Nu begyndte Riget at opløses, de forskellige Nationer krævede Selvstændighed, det var ganske umuligt at sende flere Forsyninger til Hæren, og ved et heftigt Angreb fra de allieredes Side blev den østrigske Hær slaaet paa Flugt efter et knusende Nederlag. Dermed var Østrigs Deltagelse i Krigen forbi, de allierede fik fri Raaighed til at besætte Landet, og overalt udbrød der Oprør: Tjekkoslovakerne mod Nord, Jugoslaverne mod Syd og Ungarerne i Øst dannede selvstændige Stater, og Kejseren maatte forlade Riget.

Disse Ulykker brød endelig Tysklands Modstandskraft. Her havde Mangelen paa alt været frygtelig. I lang Tid havde man sørget omhyggeligt for, at intet gik til Spilde, og at alt blev taget i Brug. Man indsamlede gamle Konserverdaaser og skaffede sig Kobber fra Metalgrebene paa Dørene, Kobberkedler, Kirkeklokker og Broncemonumenter, og i Stedet for de Stoffer, som ikke kunde skaffes, fabrikeredes Sur-

rogater. Men Hungeren blev værre og værre, og det Korn, der var stillet i Udsigt fra Ukraine, kom ikke. Da begyndte der at opstaa Strejker, og efterhaanden som det blev klart, at det var Hærledelsen med Hindenburg og Ludendorff i Spidsen, der havde al Indflydelse, krævede flere og flere en Regeringsforandring med Parlamentarisme, for at Folket paa den Maade kunde faa Indflydelse paa Landets Anliggender og skaffe sig Fred. Det virkede igen ind paa Hæren, saa at dens Modstandskraft yderligere svækkedes, og da saa endelig Nederlaget blev kendeligt, og de store Masser opdagede, at Krigsledelsens brovtende Ord om Tysklands udmærkede Stilling intet gjaldt, men at Folket var »belogen und betrogen«, bryder Revolutionen løs. Kejseren flygter til Holland, ogsaa de øvrige tyske Fyrster forjages, og Tyskland bliver en Republik med en yderliggaaende fri Forfatning. Tyskerne skynder sig at slutte Vaabenstilstand, inden de allierede har naaet at tilintetgøre Hæren. Dermed standser Verdenskrigen i November 1918.

Der stod nu tilbage at udforme Fredsbetingelserne. Det skete paa en Fredskonference i Versailles under Forsæde af »de fire store«, Wilson, Clemenceau, Lloyd George og den italienske Førsteminister. Tyskerne satte deres Haab til Wilson og ventede, at det skulde lykkes ham at skaffe dem forholdsvis antagelige Fredsvilkaar i Henhold til de »14 Punkter«, han i Januar 1918 havde opstillet som Grundlag for en kommende Fred; men han kunde ikke overvinde Frankrigs Modstand, og efter at der havde været forhandlet i et halvt Aar, tidt under store Rivninger, maatte Tyskland i Juni 1919 underskrive følgende Fredsbetingelser:

Elsass-Lothringen afstaas straks til Frankrig. Ejendomsretten til Kulminerne i Saarbækkenet afstaas til Frankrig i 15 Aar som Erstatning for Ødelæggelserne i Nordfrankrig. Derefter skal der finde Folkeafstemning Sted, om Befolkningen vil tilbage til Tyskland. Til Polen afgives Størstedelen af Øvreschlesien, Posen og Vestprøjsen. Danzig og nærmeste Omegn gøres til en Fristat. Til Danmark afgives Nordslesvig efter en Folkeafstemning. Tyskland afgiver alle

sine Kolonier og afstaar Kiautschau til Japan. Den tyske Hær opløses, den almindelige Værnepligt afskaffes, og der maa kun holdes en forholdsvis lille, hvervet Hær. Saa at sige hele Krigsflaaden og alt Krigsmateriel udleveres. Det meste af Handelsflaaden skal ogsaa udleveres, der betales en kolossal Skadeserstatning, og de ødelagte Egne i Nordfrankrig skal genopbygges. Til Sikkerhed for Opfyldelsen af de finansielle Forpligtelser holdes Omraadet Vest for Rhinen besat af de allierede i indtil 15 Aar. Det blev endvidere bestemt, at Kejser Vilhelm skulde stilles for en international Domstol, og at de Officerer og andre, der havde gjort sig skyldige i »umenneskelig Krigsførelse«, skulde udleveres. Men Ententen har senere bøjet sig for Hollands Vægring ved at udlevere Ekskejseren, og med Hensyn til »Krigsforbryderne« blev det bestemt, at deres Sager skulde behandles i Leipzig under de allieredes Kontrol.

Der forestod dog endnu besværlige og langvarige Forhandlinger, og først d. 10. Januar 1920 blev Traktaten mellem Tyskland og dets Fjender endelig underskrevet, og der indtraadte igen Fredstilstand.

Østrig-Ungarn er fuldstændig opløst: *Det egentlige Østrig* indskrænktes til et Stykke Land omkring Wien, dobbelt saa stort som Danmark og med 6 Millioner Indbyggere. Dette rent tysktalende Land havde haabet paa at kunne slutte sig til Tyskland, men det vilde Ententemagterne ikke gaa ind paa. De af Italienere beboede Egne, bl. a. Havnestaden Triest, blev afstaaet til Italien, Galizien til Polen og Bukovina til Rumænien. Af Bøhmen, Mähren, Schlesien og et Stykke af Ungarn opstod Staten Tjekkosllovakiet, *de sydslaviske (jugoslaviske) Lande* (Slavonien, Kroatien, Bosnien, Herzegovina og det meste af Dalmatien) forenedes med Serbien til een Stat, som ogsaa optog Montenegro i sig. Ungarn indskrænktes til det indre Sletteland omkring Donau og Theiss, og maatte afstaa Siebenbürgen til Rumænien.

Paa Balkanhalvøen indtraadte yderligere følgende Forandringer: Bulgarien maatte afgive alle sine Erobringer siden 1913 og blev atter udelukket fra det ægæiske Hav, og Græ-

Kenland blev udvidet med et Stykke af Thrakien indtil Maritzafloden, medens Tyrkiet i Europa ^{gule bestræber sig} indskrænkedes til Konstantinopel, Adrianopel og nærmeste Omegn. Dardanellerne maa ikke mere spærres.

Af det gamle Ruslands Grænselande opstod en Række ny Stater. De vigtigste er Ukraine, *Polen* og *Finland*.

I Asien har Tyrkerne beholdt det meste af Lilleasien, Englænderne og Franskmændene har delt Mesopotamien og Syrien imellem sig, og endvidere er der opstaaet en Række selvstændige Stater.

Forrest i Fredstraktaten med Tyskerne staar Bestemmelsen om Oprettelsen af et »Folkenes Forbund« med det Formaal at indskrænke Rustningerne og forhindre fremtidige Krige. Tanken er udkastet af Præsident Wilson († 1924), men har mødt stærk Modstand i Amerika, da man har frygtet derved at blive indblandet i Europas Stridigheder.
